

Starija i novija čitanja Zoranićevih "Planina"

Mijić, Toni

Master's thesis / Diplomski rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:928978>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-05-05**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZADRU
ODJEL ZA KROATISTIKU I SLAVISTIKU
ODSJEK ZA HRVATSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST

Toni Mijić

STARIJA I NOVIJA ČITANJA ZORANIĆEVIH *PLANINA*

DIPLOMSKI RAD

Zadar, prosinac 2015.

SVEUČILIŠTE U ZADRU
ODJEL ZA KROATISTIKU I SLAVISTIKU
ODSJEK ZA HRVATSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST

STARIJA I NOVIJA ČITANJA ZORANIĆEVIH *PLANINA*

DIPLOMSKI RAD

Mentor:

Prof. dr. sc. Slavomir Sambunjak

Student:

Toni Mijić

Zadar, prosinac 2015.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Toni Mijić** ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom „**Starija i novija čitanja Zoranićevih Planina**“ rezultat mogega vlastitog rada, koji se temelji na mojim istraživanjima i oslanja se na izvore i objavljenu literaturu kao što pokazuju korištene bilješke i popis korištene literature. Niti jedan dio mogega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz bilo kojeg necitiranog rada i ne krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem također da niti jedan dio rada nije korišten za bilo koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj ili znanstvenoj ustanovi ili pravnoj osobi. Sadržaj mogega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada.

U Zadru, 9. prosinac 2015.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	5
2. BIOGRAFIJA PETRA ZORANIĆA.....	7
3. OSVRT NA NEKE OSOBITOSTI ROMANA	8
3. 1. Hibridnost teksta	8
3. 2. Struktura romana	9
3. 3. Versifikacijski elementi.....	9
3. 4. Prozna problematika romana	11
3. 5. Zoranićev <i>alter ego</i>	11
4. ZORANOV ODLAZAK U PLANINE	13
4. 1. Fabula	13
5. KONVENCIONALNI PRISTUP <i>PLANINAMA</i>	18
5. 1. <i>Planine</i> kao domoljubno djelo, a Zoranić društveno angažirani autor	20
5. 2. Književni odjeci vidljivi u <i>Planinama</i>	21
5. 2. 1. Naznake <i>Božanske komedije</i> vidljive u <i>Planinama</i>	21
5. 2. 2. Zoranić prema Petrarci.....	33
5. 2. 3. Boccaccio u <i>Planinama</i>	40
5. 2. 4. Ovidijeve <i>Metamorfoze</i> i Zoranićeve "pritvorbe"	43
5. 2. 5. Pastirska ladanja u Vergilijevim <i>Eklogama</i> i Zoranićevim <i>Planinama</i>	49
5. 2. 6. Zoranić i Sannazzarova <i>Arkadija</i>	54
5. 2. 7. Biblijski aspekti prisutni u <i>Planinama</i>	58
5. 2. 8. Domaća usmena i pisana književnost u <i>Planinama</i>	64

Sadržaj

6. NEKONVENCIONALNI PRISTUP <i>PLANINAMA</i>	68
6. 1. Utemeljenost progresivnog pristupa.....	69
6. 2. Zoranićeva uloga duhovnoga prosvjetitelja	70
6. 3. <i>Planine</i> obavijene koprenom	71
6. 4. Ezoterijska simbolika	72
6. 4. 1. Simbolika putovanja.....	73
6. 4. 2. Mitološki suodnos planine i čudovišta	76
6. 4. 3. Ulazak u pećinu	78
6. 4. 4. Vile – duhovne vodilje.....	80
6. 4. 4. 1. Magijski obred i inicijacija.....	81
6. 4. 5. Perivoj od Slave ili o povratku u raj.....	84
6. 4. 6. <i>Planine</i> - viteški roman	88
6. 4. 7. Element nebeskih tijela	92
6. 4. 8. Alkemijska doktrina <i>Planina</i>	96
6. 4. 9. Zagonetke i skrivena značenja u tekstu	99
6. 4. 9. 1. Enigmatika Jelinog nadgrobnog spomenika	101
6. 4. 9. 1. 1. Tri tajne poruke.....	101
7. ZAKLJUČAK	105
8. LITERTURA.....	107
❖ SAŽETAK/ABSTRACT.....	111
❖ ILUSTRACIJE.....	112

1. UVOD

Diplomski rad je zamišljen u obliku dvodijelne i u mnogome vidljivo oprečne strukturalne dimenzije, koja u konačnici ima za cilj objediniti dva u potpunosti različita tumačenja identičnog teksta, odnosno romana *Planine* (1536.,1569.) autora Petra Zoranića. Da pojednostavimo problematsku genezu, kažimo da nam je temeljna preokupacija prikazati, a kako smo to ujedno i sročili u naslovu rada, na ona starija čitanja i ona novija tumačenja navedenoga djela. Naime, unutar prvog dijela rada predstaviti ćemo standardne, odnosno ustaljene opservacije o Zoranićevim *Planinama*. Tu prvenstveno mislimo na kritičku ostavštinu povjesničara književnosti starijeg vremena poput Slavka Ježića, Franje Šveleca, Mihovila Kombola itd. Oni redom propagiraju kako Zoranićevo literarno ostvarenje ne posjeduje kreativnu i estetsku kvalitetu, već da je roman tek neuspjela ili bolje rečeno polovično uspjela imitacija njegovih antičkih i talijanskih uzora. Da pojasnimo, navedena garnitura znanstvenika je s dosta rezerve uzimala ideju alegorije kao temeljnog pokretača cijelog djela, pa alegoriju u *Planinama* smatraju izvanjskim elementom, samo formalnom osobinom romana: "Oni zaključuju da se u djelu bez sumnje osjeća i prisutnost moralnih preokupacija, no da oni nisu bit samoga djela (...)." ¹ Pojednostavljeno kazano, iz njihova kuta motrišta, *Planine* nemaju dublji smisao, već samo mimetičku razinu, koja je k tome i upitne kvalitete.

Nešto mlađi proučavatelji i dalje su nastavili "utabanom stazom" proučavanja naše starije književnosti koje su zacrtali njihove već navedene starije kolege. Ipak, u njihovom vidokrugu javljaju se neka nova društveno-politička stremljenja pa tako oni *Planine* redom "etiketiraju" kao vrlo važnu književno-povijesnu ostavštinu koja svjedoči o kulturi i opstojnosti hrvatskoga naroda kroz povijest, no i dalje mu uskraćuju estetsku vrijednost ili barem nisu sigurni u nju. Treća (uvjetno rečeno), koja je relativno novija garnitura naših kritičara polako se, ali sigurno oslobađa okova pozitivističkih načela proučavanja naslijeđenih iz vremena naših starijih proučavatelja, te prekomjernih i forsiranih domoljubnih pobuda nešto mlađih mislioca, i pristupa ovom, ali mnogim drugim sličnim djelima objektivno, analitično, progresivno, jednom riječju - otvorenog uma.

Upravo sintagma "otvoreni um" daje nam za pravo da "provirimo pod koprenu" i pokušamo dokučiti pravi smisao Zoranićevih *Planina*, a takvo što će ujedno biti i zadatak

¹ V. Fališevac, D. (2007). "Alegorijsko i mimetičko u Zoranićevim *Planinama*". U: *Stari pisci i njihove poetike*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, str. 177.

drugog dijela diplomskog rada. Naime, pokušat ćemo istražiti postoje li unutar romana indicije koje nam daju za pravo da ga okvalificiramo kao ezoterijsko-metafizičku literaturu, a njegova autora kao inicirana člana "prosvijećenih" koji je svjesno i s određenom nakanom pisao pod "koprenom". Kada kažemo pod "koprenom" zapravo mislimo da je svrha pisanja prekrivena i hermetička a nikako očigledna i doslovna. Imaju li *Planine* dvosmislen, trosmislen ili u suštini bilo kakav transcendentalan smisao i svrhu analizirat ćemo kroz daljnji rad.

Prije nego krenemo na samu srž teme, kazat ćemo nekoliko riječi o biografiji autora, zatim o fabuli djela i općenito o nekim pojedinostima o romanu, sve kako bismo dobili što bolji uvid u konceptualnu sliku cjelokupnog rada. Nakon uvodnih razmatranja, preokupirat će nas problematika stručnog zadatka, gdje ćemo u konačnici i predstaviti cilj istraživanja, odnosno dihotomijsku interpretaciju fabule, ideje, motiva i strukture romana. Posebnu pozornost obratit ćemo na neke možda nove i neotkrivene motive koji se uvelike kose s dosadašnjim ustaljenim obrascima promatranja ovog književnog ostvarenja i njegova smisla unutar književne baštine općenito.

2. BIOGRAFIJA PETRA ZORANIĆA

Kada govorimo o životopisu ovog zadarskog renesansnog pisca, sve što možemo kazati jest to da su podaci koji govore o njegovoj biografiji vrlo rijetki, šturi a katkad i neprovjereni. Jednom riječju, obavijeni su "velom magle", baš kao i ispravno tumačenje njegovih *Planina*, djela koje ga je proslavilo i osiguralo mu kultni status u povijesti hrvatske književnosti, ali i hrvatske kulturne baštine općenito. Ono što više pretpostavljamo a manje znamo jest to da se rodio u Zadru ili Ninu 1508. god., a vjeruje se da je umro prije 1569. Porijeklom iz Like, ali se njegov djed Zoran, zbog nekih razmirica među hrvatskim plemstvom, točnije nakon smrti kralja Ludovika preselio u Dalmaciju.² Nakon dolaska na Jadran, pretpostavlja se da je jedan dio pjesnikove obitelji preselio na otok Pag, a drugi u Nin. Iz ninske obiteljske grane potječe i Petar Zoranić.³ Neki istraživači vjeruju da je bio plaćeni ninski notar, pa se pretpostavlja da je imao i svoj vlastiti notarski žig *signum notarii* te da je dokumente izdavao na latinskom, talijanskom i hrvatskom jeziku.⁴ Nažalost, ni do danas nikakav takav spis za koji bi se barem pretpostavilo da ga je ovjerio Petar Zoranić nije pronađen. Njegova notarska struka daje nam za vjerovati da je morao završiti studij pravnih znanosti i to najvjerojatnije u Padovi ili kojemu drugom talijanskom gradu.

Kao i njegov djed, ali i otac, Petar Zoranić odgajan je u humanističkom duhu, na njegov odgoj presudno je utjecao ninski kanonik Matej Matijević ili Matijašević, kome su i posvećene *Planine*, te ninski biskup Juraj Divnić kojeg autor navodi i idealizira u romanu. Osim *Planina*, Zoranić je napisao još dva djela; *Ljubveni lov* i *Vilenicu*, koja on u *Planinama* spominje (kap. XX, Perivoj od Slave), ali se nisu sačuvala. Sudeći po nazivu ta djela nose odlike suvremenog petrarkizma, a prvi naslov bi mogao biti vezan za tipičnu hrvatsku varijantu ekloge (pastirska pjesma) o zarobljenoj i oslobođenoj vili. Po svemu sudeći ta djela Zoranić je napisao prije 1536. g., odnosno, prije svoje 28. godine.⁵ Iako mnogi istraživači i proučavatelji starije hrvatske književnosti još i danas raspravljaju o životu ovog Zadarsko-ninskog pisca, jedno ipak možemo zaključiti, to da je Zoranić bio vrlo učen i svestrano obrazovan čovjek, ali prije svega veliki domoljub, možda čak i odaniji svojoj "bašćini" negoli što je to bio njegov nešto stariji i nešto "južniji" splitski uzor Marko Marulić.

² Usp. Moguš, M. (ur.) [1988]. *Stari pisci hrvatski. Petar Zoranić – Planine*. Zagreb: JAZU, str. 3.

³ Usp. Kolumbić, N. (ur.) [1995]. *Petar Zoranić*. Zagreb: Školska knjiga, str. 5.

⁴ Usp. Maras, M. (ur.) [1988]. *Petar Zoranić Planine – izvornik i prijevod*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, str. 262.

⁵ Ibid. Maras. 1988: 262.

3. OSVRT NA NEKE OSNOVNE OSOBITOSTI ROMANA

3. 1. Hibridnost teksta

Zoranićevo književno ostvarenje okarakterizirati kao hibrid, opravdano je iz više razloga. Najupečatljivije je, što se već kod prvog prelistavanja *Planina* percipira jest to da su pisane u stihu i u prozi (prozometrija)⁶ što je Zoranićeva prva inovacija u vremenima humanizma i renesanse na ovdašnjim prostorima. Nadalje, *Planine* su prava mala riznica reprezentativnih utisaka stilskih epoha kroz povijesna razdoblja. Tako je Zoranić od svakoga književno-povijesnog perioda posudio nekoliko ideja. Iz antičkih vremena preuzeo je elemente pastirske dokolice i ladanja, spiritualne elemente, filozofska promišljanja, oniriku, simboliku putovanja, nadnaravna bića, podzemne svjetove, zatim i naziv djela – *Planine* – koji bi mogao simbolizirati antički Parnas, dom bogova, književnosti i svih skrivenih znanja, pa bi jedan od motiva zašto Zoran kreće u planinu bio potraga za skrivenim znanjem. Od srednjovjekovnih elemenata koji su upleteni u roman možemo naznačiti težnju za duhovnim i tjelesnim pročišćenjem, zatim mnoge moralne preokupacije, citiranje biblijskih otaca, simbolika brojeva, ali ponajviše mizogine motive (U *Planinama*, uzrok svih Zoranovih patnji je upravo – žena; odlazak u planine – bijeg od putenih poriva; jedna od glava sedmoglave nemani koja je najviše preplašila Zorana pripada ženi – ne bez razloga). Od humanističke i renesansne epohe Zoranić uzima tipično petrarkističko očajavanje, žalovanje, tugu i sjetna stanja zbog neuzvraćene ljubavi. Od renesansnih ideja potječe i Zoranićevo zanimanje za minula vremena koje je opet u renesansi doživjelo svoj procvat, pa stoga i ne čudi što on u *Planinama* koristi narodnu mitologiju, te domaću usmenu književnost. Zoranić je uz usmeno mitološko pripovijedanje o nazivima naših gradova, planina i općenito zemljopisnih toponima, ukomponirao u roman i narodne poslovice, zagonetke i poskočice, pa za Zoranića možemo kazati da je on pisac-etnolog koji u maniri pravoga patriota ukazuje i na domaću folklornu ostavštinu. Isto tako valja napomenuti i Zoranićevo korištenje različitih strofičkih i metričkih varijantama unutar romana, pa i to versifikacijsko eksperimentiranje možemo uvjetno okvalificirati kao Zoranićevu osobitost.

⁶ Usp. Moguš. 1988:9.

3. 2. Struktura romana

Gledajući strukturno, *Planine* su podijeljene na 24 "kapitula" ili "glave" uz koje se nalazi i pismo posvete Mateju Matijeviću: (Pismo posvete; Kap. I Uzrok puta na planine; Kap. II Poj i pritvor Žiljbila i Zorice, pripovist; Kap. III Put s Milostju prik mora i uz goru; Kap. IV Otkude bura ishodi i zač se zove; Kap. V Propast paklena kakova je i zač se pakal zove i vrazi otkud su; Kap. VI Prvi dan na planini, pismi razlike; Kap. VII Zač se grad Nin zove i gdo ga najpri sazida; Kap. VIII Prvi dan cvitnja miseca, petja; Kap. IX Pripovist od pritvora Sokolara u vodu, a Jagice i Ružice u cvitke; Kap. X Pripovist od pritvora Dražnika i Novaka u vode Mare u vrulju, a Jele u dub, i pritvor Privlake; Kap. XI Pripovist i pritvor Asela i Marcele u bašel i murtelu; Kap. XII Pripovist od pritvora Ljubice i Ljubidraga u cvitke; Kap. XIII Pripovist od pritvora Paprata i Stane u vrulje, i zač se Zadar zove; Kap. XIV Treći dan na planinah, petja na promin razlika i lipa; Kap. XV Pripovist od pritvora Velebića vrha; Kap. XVI Ganka i poj tužbeni od bašćaine rasute i poj Marula pastira, Kap. XVII Pripovist od pritvora Anice u anitu i petje ali narikanje Vilslava; Kap. XVIII Od Dinare vilenice, ka je sada gora, pripovist, i ča su Parke; Kap. XIX Odrišenje od srca i likarija od betega ljubvenoga; Kap. XX Perivoj od Slave i vile u njem: Latinka, Grkinja, Kaldejka i Hrvatica; Kap. XXI Pripovist od Krke rike i nje istoka i kud prohaja; Kap. XXII Došastje u bašćinu i god s petjem nad Divnića grebom i natpisa nadgrebja i Jele; Kap. XXIII Od malinara vrimenta, ča melje i kakov je malin, Kap. XXIV Vidinje Divnića s Hieronimom i s Jistinom). Roman je pisan na narodnome jeziku (čakavsko narječje; ikavski refleks jata).

3. 3. Versifikacijski elementi

Zoranićevo stihotvorstvo raznolike je metričke i strofičke organizacije. Neke je metričke oblike nalazio u vlastitoj sredini. Npr. osmerce (*Blagoslovi Bože Zadar, Tkonski zbornik, Muka sv. Margarite*) i dvanaesterce (*Svit se konča, Vidulićev spis, Život Sv. Katarine*), dok je neke modele preuzeo iz strane literarne scene, odnosno Sannazzarove *Arkadije*. Posebno mjesto u njegovoj metričkoj organizaciji ima Marulićeva *Judita* koja je svojim metrom (dvostruko rimovani dvanaesterački distih splitskog tipa) imala znatnog

odjeka u svih pjesnika u Zadru 16. i 17. stoljeća.⁷ Velika raznolikost metričko-strofičkih oblika u *Planina* upućuje na sud da je Zoranić ozbiljno razmišljao o izboru oblika u kojima će svoje djelo ostvariti. Od nekih 1600 stihova koliko ih ima u djelu, dvanaesteraca ima preko 1000. Ostali su osmerci, sedmerci, šesteri i peteri. Većina pjesama koje pjevaju pastiri ispjevana je u dvanaesticima i to redom ljubavne petrarkističke tematike. Oblikom koje Zoranić naziva "cvitanjskim" (svibanjskim) pjesmama ispjevane su pjesme koje se sastoje od katrena kao i one dvanesteračke, ali na način da su prva tri stiha šesteri, vezani istom rimom, četvrti je dvanaesterac koji diktira rimu trima šesticima u narednoj strofi. Zanimljivo je ponešto kazati i o osmeračkim tercinama koji su isto tako prisutni u romanu. Pjesme koje su ispjevane u toj formi izvide redovito pastiri, a pokraj jedne od njih na margini, uz samu pjesmu nalazi se objašnjenje da se pjeva "u zuk": *A ti divojko šegljiva*. Zuk je narodna melodija, a sama pjesma smatra se našom najstarijom pučkom izvedbom. Nadalje, u planinama pjevaju se pjesme koje se izvide na "promin" (naizmjenice) u kojima se pastiri natječu u pjevanju. Te pjesme se grupiraju u strofe od dva sedmerca i jednoga jedanaesterca, koji je organiziran kao *hijazam*. Kao i kod pjesme *A ti divojko šegljiva*, i ovdje, na margini, pokraj jedne od pjesama koje se izvide "na promin" Zoranić pojašnjava da se pjeva uz melodiju *Drazi mi goru prodoše*. Nažalost, za razliku od *A ti divojko šegljiva* ova usmena tvorevina još nije pronađena. U istoj skupini nalaze se pjesme koje se sastoje od peteračkih sestina. Zadnja versifikacijska shema je šesterac. Pjesma u kojoj je ukomponiran taj metar jest parafraza Marulićeve *Molitve suprotive Turkom* a izvodi je pastir Dvorko u kontinuiranom nizu, sa srokovnom shemom "aa" "bb" "cc" itd. Ovako širok raspon metričko-strofičkih oblika u *Planinama* doprinosi zaključku o Zoranićevoj sklonosti k versifikacijskom eksperimentiranju. Njegovi metri složeni su i podložni raznim varijacijama i kombinacijama kako na hrvatskom, tako i na stranim jezicima koje je pjesnik poznao; latinskim i talijanskim.⁸

⁷ Usp. Švelec, F. (ur.) [2002]. "Petar Zoranić: *Planine*". U: SHK. Zagreb: Matica hrvatska, str. 17-18.

⁸ O.c. Švelec. 2002: 28-31.

3. 4. Prozna problematika romana

Zoranić u posveti kanoniku Matiji Matijeviću piše kako je *Planine* pisao: "po neuvižbanu konjicu po stazi netlačeni (...)." ⁹ To bi značilo da je stvarao bez književne tradicije one dijelove romana proznog karaktera. Kako smo u prethodnome pasusu naveli, stvarajući metričko-strofički sustav Zoranić se ugledao na različite uzore, kako domaće ali i na inozemne. No ipak, proza u našoj humanističkoj i renesansnoj književnoj epohi posve je nepoznat pojam. Dakle, Zoranićevu konotaciju o neuvježbanom konju i putu po kojem još nitko nije prošao možemo shvatiti dvojako; ili autor sebe hvalisa što je začetnik proznog stvaralaštva, ili opravdava. Vrlo je vjerojatno da je riječ o drugom navedenom s obzirom na nerazvijeni jezik i mnogim morfološkim i sintaktičnim nejasnoćama s kojima djelo obiluje. Proza je u Zoranića nedefinirana i nejasna i zahtjeva potpun čitateljev angažman da bi se fabula pratila u kontinuitetu. Međutim, loš i katkad u *Planinama* nejasan prozni sustav nije odraz Zoranićeve netaleantiranosti ili aljkavosti, već se problematika očituje u ondašnjoj cjelokupnoj svjetovnoj književnosti koja je u Zoranićevo vrijeme tek stasala i pokušala napraviti prve nevješte djetinje korake. Pokušavajući oponašati Boccaccievu ili Sannazzarovu prozu Zoranić se našao u slijepoj ulici. Dok je Sannazzaro pred sobom imao jezik koji je sazrijevao gotovo dva stoljeća, Zoranić je na raspolaganju imao samo *Zadarski lekcionar*, pokoje crkveno prikazanje i stihovanu legendu. Možda kakav Vidulićev lirski pokušaj, Marulića i našu narodnu književnost. Pred njim je bila proza teška i neprikladna za izražavanje složenijih misaonih i emotivnih procesa. ¹⁰ Stoga nije ni čudno što se Zoranić unaprijed ograđuje od moguće problematike vezane za prozne dionice njegovih *Planina*.

3. 5. Zoranićev alter ego

Zanimljivo je kazati da je cijelo djelo koncipirano na način da se unutar same fabule u nekoliko navrata mijesha fikcionalan lik *Zorana*, sa samim Petrom Zoranićem. Spisatelj romana u određenim trenucima skida masku svojega imaginarnog karaktera, odnosno *alter ega* - Zorana i javlja se pod svojim pravim imenom i prezimenom. Naime, na početku djela nalazi se posvetno pismo upućeno kanoniku Matijeviću, gdje mu Zoranić pojašnjava svoje

⁹ V. Kolumbić, N. (ur.) [2011]. *Petar Zoranić – Planine*. Zadar: Sveučilište u Zadru, str. 7.

¹⁰ Usp. Švelec, F. (1964). "Petar Zoranić" U: *PSHK*. Zagreb: Matica hrvatska, str. 26.

idejno polazište i muke s jezikom, autor isto tako opravdava i svoj ulazak u fikcionalan svijet romana:

"a ne buduć ja tih ran prost, pačeli jadovno izranjen, misalju dake po deželjah naših prohajajući susritih iz prikla vilu jednu ka po običaju hrvackom gizdavo dali počteno narešena biše. I reče mi tada: - Zač tako preskorisno i presprudno misalju turvitaš, budući sva misal tva krozi ljubveni poraz u petje uznita i nukana? Ne pristoji se da svića pod sudom skrivena stoji, da da ljudem sviti. Nisi li većkrat čtil i čtiš svaki dan razlike pisce ki deželje svoje razlikim i narešenim govorenjem ča već mogu hvale? Vidiš da po grčkoj zemlji ni gore, ni vrha, ni rike, ni vrulje, ni školja, ni duba, ni napokom grma, od koga, budi da veći dil lažući, pisci njeje u razlike pritvore kriposti pišući reše, a naše ove vele veće gizdave i prudne prez hvale i časti krozi nepomnju vašu zagluhle stoje. I to rekši iščeznu. Te riči dake razmislivši i videć stanovito da prave bihu, pisati odlučih. I pod koprinom lik išćući za beteg ljubveni uličiti, na planine i k vilenici projdoh. (...)"¹¹

U toj posveti potpisuje se kao Petar Zoranić. Nakon toga, u djelu, Zoranić postaje izmišljen književni lik "Zoran" koji progovara u "ja formi" (1. lice jd.). Pod tim će imenom ostati sve do pred sam konac romana, kada mu se duh biskupa Divnića (Kap. XXIV) obraća kao Petru. Unutar cijele fabule autor se još jednom javlja vlastitim imenom i prezimenom (kap. XX, Perivoj od Slave), i to u kao autor *Ljubvenog lova i Vilenice*.¹²

¹¹ V. Maras. 1988:6.

¹² Usp. Švelec. 2002:24.

4. ZORANOV ODLAZAK U PLANINE

Vanjska okosnica djela je priča o nesretno zaljubljenome mladiću Zoranu koji razočaran svjetovnim životom i neuzvraćenom ljubavi, odlazi u planine da bi se duhovno pročistio i odmaknuo se od svih nedaća i kušnji materijalnoga života:

"Svaki po sebi priročan beteg koliko godi veće more človik se usiluje skrovito i potajno držati. Ništar manje općena rič ova jest, da sila pravdu ne žudi i nevolja zakon nima. Dim dake ja da, prem treći vik žitka moga svaršujući dumboku i nesmerenu ranu ljubvenu u srdačcu mojem oćutih, koju - za varovati se svitovnoga priroka - dugo vrime velik trud pateći u sebi potajah; da uzmožan i nesmerem oganj dan i noć goreć me, ni hip ni čas pokoj prjiimajući, i budući većkrat zlameni razlikimi i s gorkim plačem i uzdasi jadovnimi poznanu onu učinil, s ke toko britku muku paćah, ništar manj ni ričem mojim ni mucu ni trugom smilili se, da od dne do dne vazda veće gniva i veće nemila kazaše se (...)"¹³

Zoranovo čudesno putovanje započinje kraj Ninske vodice, zatim zajedno s vilom Milosti plovi morskim kanalom te dolazi pred podnožje Velebita, odnosno do Paklenice, pa na vrh Velebita i s Velebita na istok prema Dinari. Od Dinare rijekom Krkom do Šibenika i na kraju morskim putem do Zadra i konačno, ponovno Nina.¹⁴

4. 1. *Fabula*

Sedam je godina mladić Zoran patio od neuzvraćene ljubavi, a onda jednom, dok je stajao pokraj nekog potoka u blizini Nina, iz vode izađe vila Zorica te ga povede u podvodnu špilju i ispriča mu svoju nesretnu ljubavnu priču o umrlome mladiću Žiljbilu, koji se zbog silnih suza prolivenih za svojom dragom rastopio i umro. Na zamolbu vile Zorice, bogovi pretvore mladića u ljljan odnosno žiljak ili žiljbil, prema tome je Zorica mladiću i dala ime Žiljbil. Vila Zorica bila je jako žalosna zbog gubitka svog dragoga, te se od velike žalosti pretvorila u suze od čega je nastala voda koja se na početku zvala Zorica, a naknadno je dobila naziv Vodica. Vila Zorica, predloži Zoranu da krene u planine jer će tamo naći lijek za svoju ljubavnu patnju. Zorana zatim vila Milost u zlatnoj jabuci prebaci preko mora do

¹³ V. Maras. 1988:16.

¹⁴ Usp. Moguš. 1988:12.

Podgorja te on potom krene prema Velebitu. Idući prema Velebitu našao se pred jezerom iz kojeg je iznenada iskočila sedmoglava neman:

"Stazom nikom, mnogo kamenitom i skraćljivom, ne vele hodih, i tuj iz jezera jednoga, ko iz paklene propasti ishodi, protiv meni znevarke strašna i čudnovata zvir izašadši naskoći me. Sedam glav razlikih, a četire drakunske noge, a kip zadnji kako mrk osal, a očas zaključast kako kljišće na dvoje jimiše. Prva glava od strašna i zapinjena Lava, druga od gnivna Medvida, treta od črna Gavrana, četvrta od bludne žene, peta od ljute i srdite Zmije, šesta od krastavice žabe, sedma od zlohlepna Vuka. Sa svimi kupno i strašno na me buknu. I budi da svimi pristrašen bih, dali ona ženska najveć me oskrvni, da po svem kipu vlasi, dlake i mah navršiše mi se, krv iza svih stran kipa k najpoglavitijemu udu vrući ide pomoć dati. Stoga ostah vas drhćući i trnući, i jure pobignuti jedva nevolja sminost dav, nazad vratih se i pristrašen i zapahnut na nju obzira se. Eto opet dekla ona ka me pribrodi pran meni reče: - Ne boj se! (...)"¹⁵

Vila Milost spašava Zorana od zvijeri i povede ga dalje u goru, prema pećini iz koje izlazi Burin bijes. Vila pripovijeda Zoranu o djevojci Buri koja je svojom ohološću uvrijedila božice te je za kaznu bila ubijena i bačena na dno pakla sve do Luciferovih krila. I kad bi god neka djevojka završila u paklu zbog istog grijeha, Bura, prisjećajući se sretnog života u roditeljskoj kući duboko bi uzdahnula, od čega bi u Dalmaciji nastao strašan vjetar. Upravo po toj oholoj i kažnjenoj djevojci taj vjetar dobio je ime:

"Da svake svitovne slave do mala. I budući jedan dan, mej dvorkinjami plemenitim gospojani u raskošu i glumljivu govorenju, svoju lipost prezrazborno hvaleći, hvastajući se i više vičnih božic sebe uznoseći, božice tad prid svemogoga suca na kolina padši rekoše: - Kako tarpiš, o svemogi, da toka rogobora i oholost u jednom umrlom kipu ženskome pribiva? - i na nju u njega osvetu uprosiše. A jer je vladavcu nebeskomu grih nijedan jini ni tuko kuko nesaznanje mrsko, tudih taj iz vedra neba stršnim sverutnim triskom meu sve ke toti bihu nju samu udrivši u propast paklenu u vike osudi. (...)"¹⁶

Hodajući dalje njih dvoje dolaze do dvije goleme usjekline koje se nalaze u velebitskom masivu. To su vrata pakla. Vila milost ne pušta Zorana unutra, već mu pokazuje čaroban kamen uz pomoć kojega će vidjeti što se sve nalazi iza paklenih vrata. Zoran ugleda strašnog Lucifera i cijelu vojsku prokletih duša a među njima i djevojku Buru.

Došavši na Velebit, Zoran provede s pastirima tri ugodna dana, slušajući njihove ljubavne i pobožne pjesme koje su pjevali uz melodije narodnih popijevki. Mladi Zoran se

¹⁵ V. Maras. 1988:32.

¹⁶ O.c. Maras. 1988:36.

izjada pastirima o uzroku svog putovanja, te im govori svoje porijeklu i o postanku grada Nina. Zoranu zatim pastir Medar pripovijeda priču koju je on čuo od svog oca, a ovaj ponovno od svojeg oca, o nekom Sokolaru, sinu vile Prislavke i oca Proteja. Sokolar živi u ljubavnoj vezi sa ženom Jagicom, no njihovu ljubavnu idilu prekine ljubomorna Ružica, koja otruje Jagicu ali i sama izdahne od istog otrova. Na Sokolarovu molbu bogovi pretvore Jagicu u jagodu, a Ružicu u ružu. Njihove stabljike bile su isprepletene tako i da sada još uvijek zajedno rastu. Sokolar se nedugo zatim od velike tuge pretvorio u vrulju, a bunar zvan Sokolar još i danas postoji u mjestu Privlaci. Isto tako, Zoranu je ispričana pripovijest o nastanku imena mjesta Privlake i Zatona. Naime, postojao je mladić imena Dražnik, nećak starca Zatona, brata Prislavkina, i Novak, drugi sin Prislavkin koji je bio Sokolarov brat. Bojeći se da zla sudbina ne snađe i drugog sina ali i nećaka, Prislavka je često upozoravala mladiće da se čuvaju ljubavi, međutim, dogodilo se to da se obojica mladića zaljubila u Dijanine vile. Dražnik se zaljubio u vilu Jelu, a Novak u vilu Maru. Shvativši da njezine vile ljubuju sa smrtnicima, vila Dijana oštro kazni svoje vile. Maru je pretvorila u Mramornu vrulju, a Jelu u drvo jele. Kada su mladići doznali za gorku sudbinu svojih ljubavi, Novak se od tuge pretvorio u vrulju u Privlaci, a Dražnik u rt ili malu uvalu kod Zatona. Vila Prislavka zbog velike tuge prema dvojici sinova i nećaku strašno vrisne i izdahne. Nakon njezine smrti mjesto na kojem je živjela dobilo je ime Prislavka, a kasnije su to ime ondašnji žitelji preimenovali u Privlaka koje i do danas nosi. Sljedeća usmena predaja koja je ispričana odnosi se na nastanak imena Zadar. Tako saznajemo da je jednom u dalekoj prošlosti živio mladić imena Paprat, sin boga Dunaja i majke božice Save. Paprat je bio ludo zaljubljen u Stanu, kćer vile Žarke i boga Neptuna koji živio u Zadarskom morskom kanalu. Neptun je jako volio svoju kćer i kao znak pažnje i ljubavi izgradi joj grad za dar, pa je po tome grad nazvan Zadar:

"Slišći dake Paprat glas i lipost STANE, hćere Žarke vile i Neptuna, velikog morskog boga, ka u moru zadarskomu općaše; koj vili Neptun za dar i od ljubavi zlamen misto ono u ko općaše da, kadi pake od prvih Grkov, ki plav plavati po moru počaše, tuj pristavši grad slavni s dobrom kobom sazida se; jer to misto za dar bi dano, htiše, da Zadar zove se. (...)"¹⁷

Iako je Paprat bio silno zaljubljen u Stanu, on se njoj nikako nije mogao približiti, jer ju je njezin ljubavnik bog Apolon stalno nadzirao. Mladom Papratu nije ostalo ništa drugo već da se preko noći pokuša približiti djevojci. Međutim, kada se Paprat napokon približio Stani,

¹⁷ V. Maras. 1988:132.

nije ni slutio da ga promatra Apolonova sestra Luna i njezine bezbrojne kćeri zvijezde. Ubrzo zatim, Apolon je doznao za taj susret i u bijesu ubio Stanu i Paprata. Stana se pretvorila u fontanu a Paprat u neku vrulju u blizini Zadra. Na vijest o Papratovoj pogibelji, pred Zadar došle su njegove tri sestre koje su plaćući promatrale grad. Kada ih je opazila Stanina majka Žarka ona ih poškropi vodom, te se djevojke pretvore u vrulje, a prema jednoj od njih je i zadarski park - Vruljica dobio ime. Nadalje, dok je razgovarao s jednim od pastira, tj. Sidmojem, on mu izloži priču o nastanku imena Velebit.

Priča ide tako da je nekad davno postojao mladić po imenu Velvij. Velvij je bio jako pametan i posjedovao mnoga znanja. S obzirom da je mnogo putovao, jednom je došao je i u ove krajeve. Vidjevši svu ljepotu prirode koja ga je okruživala, odluči se nastaniti ovdje. Kako je u Velvijeva želja za znanjem bila neutaživa, pa je htio spoznati neke činjenice koje nisu dane smrtnicima na znanje, Bog ga kazni udarom groma. Ubrzo je nastala velika oluja, padne snijeg i čitava planina se zabijeli. Nakon toga okolni narod prozva planinu Velebil (veoma bijel), a zatim se ustalio naziv Velebić, što predstavlja naziv vrlo sličan današnjemu – Velebit.

Nakon pastirskih besjeda, jedan od pastira uputi Zorana prema Dinari koja će ga osloboditi od ljubavnih jada. Na putu prema Dinari susreće još neke pastire, a među njima i pastira Dvorka, koji mu se žali da su ugroženi od strane vukova, te mu pjeva pjesmu pastira Marula o *Rasutoj baščini*. Hodajući dalje Zoran konačno stiže do vile Dinare koja ga čaranjem oslobodi ljubavne patnje:

"I pokole sve spravno vidi, i večer prišad, a obraz misečni vas obal jednako istekši, nedaleče pećine k vrulji jednoj, ka iz živice stine izviraše čista, dojdosmo. Itad gola aliti naga isvući čini me i pram jasnomu licu od miseca obrazomobrativ me reče: - Jasna, trilična kriposti, ka na nebu, na zemlji i u propasti jednako tvojim licem svitiš, primi, molim te molbu, činjenja, žrtje i zaužge ke tebi prikažuju i odrišiti rači po vodi ovoj tvrdo zamršene zamke i uzle od srdačca mladića ovoga, njega u slobod povrati. I trikrat rekši, dvojega ulja i soli maljahno u vrulju vrže riči mrmnjuai ke ja ne razumih, i pak sud s stvari zgor rečenimi najedno u vrulju isprazni i pak nad vruljom bahorćai eudne riči izmrmnja u sebi. čudna stvar: vidih da kuželj od vrulje tiho sta (...) "¹⁸

Nakon izlječenja od ljubavnih tegoba, Zoran odsanja – Perivoj od Slave, u kojem fikcionalnog lika Zorana, mijenja sam Zoranić. U Perivoju se vila Hrvatica potuži da u njezinom krilu ima najmanje jabuka, odnosno da je književnost pisana na hrvatskom jeziku puno manje zastupljena nego kaldejska, grčka ili latinska. Zoranić nakon toga doživi unutrašnju metamorfozu, te od bezbrižnog mladića, koji je zaokupljen ljubavnim jadima,

¹⁸ V. Maras.1988:216.

postaje zreli čovjek svjestan odgovornosti prema zavičaju i baštini uopće. Nakon sedmodnevnog proputovanja po hrvatskim prirodnim znamenitostima, Zorana zatim, vila Krka vraća u Nin. U Ninu, ponovno se karakter mladića Zorana, mijenja za onaj Petra Zoranića. Dakle, tada Petar, odlazi na grob tužne Jele i prisustvuje obljetnici smrti "pastira" Divnića, gdje mu se kao priviđenje javlja lik sv. Jeronima i Vile Istine. Ugledavši njihovo nebesko ukazanje, Petar pred vilom Istinom obeća da će od sada slijediti samo put Božanske ljubavi i odreći se svjetovnih naslada i poroka:

"Eto se pak nebo otvori i otole bil oblak kako od čista bumbaka u priliku od pristola ispusti se, a na njem u sridini vila jedna, sva u čisto bilu, tako jasnije da oko moje stanovito u nju ne mogaše pozriti, da pravo kako človik, ki u sunce gleda i, ča već zasničen oстане, tako ja stah. Zato oči na nje desnu stran obratih i vidih stara muža i poštenja i časti dostojna, i u obličje ga pozriv poznah da to biše ona našega jazika pačeli karstjanske vire stanovita klonda, Hijeronim, tako slovuć i počtovan na sviti; a s druge drugi muž staše koga, kako razgledah, poznah da to on dobri i počtovani i dostoji pastir biše komu se god žarćase (...)"¹⁹

¹⁹ V. Maras.1998:244.

5. KONVENCIONALNI PRISTUP *PLANINAMA*

Kako je već i najavljeno kroz prethodne pasuse, prije nego krenemo na slobodnije tumačenje (suvremena iščitavanja) Zoranićeva teksta, prisjetit ćemo se kako je konvencionalna književna kritika, a ujedno i većina naših povjesničara književnosti promatrala i tumačila Zoranićev roman. Za početak kažimo nešto o problematici oko definicije djela koja se pojavljivala tijekom godina. Naime, žanrovskih definicija *Planina* ima pregršt. *Planine* mnogi karakteriziraju kao: "fantastično-putopisno-ljubavno-bukolički roman. Neki drugi skloniji su *Planine* okarakterizirati kao pastirsko-alegorijski žanr ili religiozno-idiličku poeziju (Milorad Medini) (...)." ²⁰ Ima onih koji su stava da su *Planine* ništa drugo doli "zbirka pripovijedaka". S obzirom na mnoštvo definicija koje cirkuliraju kroz kritičku građu, velik broj znanstvenika prihvatio je za sada najprihvatljiviju i najobuhvatniju sintagmu koja definira djelo kao pastirsko-alegorijski roman.

Planine su pisane na narodnome čakavskom jeziku, a djelo je nastalo između dva razdoblja; srednjega vijeka i renesanse. Roman je napisan 1536. g., a tiskan u Veneciji 1569. g. Formalno gledano roman se sastoji od više književnih elemenata, kao što su "pismo posvete" ninskom kanoniku i Zoranićevom učitelju Mateju Matijeviću (epistularna književnost). "Ljubavnih pjesama" (petrarkistička lirika), "pastirskih pjesama" (bukolička lirika), ali i pjesama "političko-domoljubne tematike" (prepjev Marulićeve *Molitve suprotive Turkom*), te "pripovijesti" (mitološkog karaktera). Cijeli ugođaj unutar djela okvirno je tipično arkadijski. ²¹ Što bi značilo da Zoranić uvjetno rečeno slijedi određene "arkadijske konvencije žanra", ali kako ćemo vidjeti i dosta ih modificira. Zoran, fikcionalan lik i nosilac radnje u romanu, putuje planinama te na putovanju susreće priproste i dobroćudne pastire koji mu pjevaju ljubavne tužaljke i pripovijedaju razne priče mitološkog karaktera. Sve su to reprezentativni arkadijski motivi koji se mogu pronaći i u ostalim djelima ovog koncepta, no Zoranićeva arkadija nije tako bezbrižan prostor kako su je bili oslikali neki njegovi suvremenici. Naime, pojam arkadija po definicijskoj šabloni jest zemaljska utopija, mjesto bezbrižnog i idiličnog života, te simbola djetinje zaigranosti i neiskvarenosti. Sam pojam potječe iz antičke Grčke a kao književna vrsta postala je osobito popularizirana u renesansi kada ju je aktualizirao napuljski književnik Jacopo Sannazzaro sa svojim istoimenim romanom. Arkadijskih motiva moglo se pronaći i u vremenu baroka ali i ostalih stilskih

²⁰ V. Fališevac, D. (1984). "Odjeci Danteova djela u Zoranićevim *Planinama*", *Dante i slavenski svijet*, str.164.

²¹ Usp. Maras.1998:262-263.

formacija. Zoranićeva definicija arkadije ponešto je izmijenjena. Iako su i u njoj prisutni likovi poput nimfa (u *Planinama* – vile) vukova i pastira, ti elementi kod njega nemaju samo statičku ulogu koja je u službi cjelokupnog arkadijskog izričaja, već ima i simboličku crtu. Mogli bismo tako pretpostaviti da bi pastiri mogli biti duhovne vođe naroda - pjesnici, vukovi bi mogli simbolizirati turske horde a narod bi bili ovce, dok bi vile, koje su Zoranićev nadodani arkadijski element, mogle predstavljati apstraktne sile koje na duhovnoj razini usmjeravaju hrvatski puk da se hrabro bori sa gospodarstvenim, političkim ali duhovnim nedaćama koje su morale tadašnje stanovništvo.²²

Kako većina hrvatske renesansne književnosti ima svoje strane uzore, tako ni Zoranić nije ostao imun na traženje inspiracije u nekim drugim djelima. Shemu za svoj roman, Zoranić je pronašao u napuljskom renesansnom književniku Jacopu Sannazzaru (1458 – 1530), odnosno u njegovom pastirskom romanu u prozi i stihovima *Arcadia* (1502). U *Planinama* književni su povjesničari otkrili i druge književne poticaje kao što su; Ovidijeve *Metamorfoze*, zatim određeni tekstovi iz *Biblije*, srednjovjekovne vizije, Vergilija, Boccaccia, Petrarca ali i hrvatsku pisanu i narodnu književnost. Naime, Zoranić je u svoj spjev uvrstio mnoge narodne poslovice, zagonetke i pjesme poput; *A ti, devojko šegljiva* ili *Drazi mi goru projdoše..* Od osobita značenja za Zoranića i njegov roman je Danteova *Božanstvena Komedijska*.²³ Kako je Danteovo putovanje po paklu, čistilištu i raju vrlo vjerojatno dublja alegorija, iako se neki književni stručnjaci ne slažu sa tom konstatacijom, isto tako i Zoranovo putovanje po sjevernoj Dalmaciji možemo promatrati kroz preneseno značenje na što pisac i sam aludira u nekoliko navrata: "Majus incepit, September perfecit (...)." (Svibnjem se započe, rujnom se dovrši – povijesno i alegorijski). On alegorijom iskazuje više toga. Jedna od pretpostavki jest da kroz *Planine* prikazuje svoj domoljubni duh, opjevava rodni kraj, ukazuje na narodnu književnost, skreće pogled na probleme koje more puk uzrokovan stalnom najezdom turskih hordi, koje on u nekoliko navrata kroz roman, kako smo već i kazali - simbolično naziva vukovima.²⁴

²² Usp. Kolumbić.1995:8.

²³ Usp. Maras.1988:262-263.

²⁴ Usp. Moguš.1988: 7-8.

5. 1. "Planine" kao domoljubno djelo, a Zoranić društveno angažirani autor

Već smo istaknuli brojna književna djela koja je Zoranić ukomponirao u svoje *Planine*. Autori na koje se Zoranić naslonio nisu isključivo strane književne orijentacije, nego ima i onih domaće. Tako čitajući *Planine* uviđamo prisutnost antičkih, srednjovjekovnih i renesansnih književnih plodova, odnosno prisutnost Vergilija, Dantea, ili pak Boccaccia a onda ubrzo zatim i samoga Marka Marulića. U Zoranića od domaće literarne scena nije prisutan samo Marulić, već se unutar *Planina* osjeća i prisutnost naše narodne književnosti, iliti usmenog stvaralaštva. Ovakvo miješanje domaćih i stranih književnih utjecaja samo pridonosi zaključku da je Zoranić itekako bio siguran u ono što radi, odnosno, da je sa svjesnom namjerom unutar *Planina* ukomponirao stranu i onu domaću usmenu i pisanu književnost. Takvim efektom htio je pokazati da naša književnost ne zaostaje za onom stranom literaturom, već da joj može parirati u svim segmentima stvaralaštva,

Vjeruje se da je upravo domoljubna konotacija bila Zoraniću jedna od temeljnih za pisanje djela. Tako on, povodeći se mudrom izrekom kako je pero jače od mača, dade se u pisanje jednog od najdomoljubnijih književnih ostvarenja starije hrvatske književnosti. Djelo je pisao u vremenima kada je njegova domovina bila svedena na ostatke ostataka, i to uslijed višegodišnjih pretenzija za ovdašnjim teritorijem.

Tragedija naroda zasigurno je veoma potresla samog Zoranića, pa je jedna od polazišnih točka pri pisanju bila ta da opiše prirodne ljepote kraja u kojemu se rodio i odrastao. Opjeva njegovu drevnu povijest prepunu mitologije, junaštva i ponosa, te ujedno i ukaže na neprilike svojih sunarodnjaka, koje kritizira zbog zapuštanja rodnog jezika.²⁵ Treba napomenuti da u *Planinama* ništa nije očito, Zoranić tako "prekriveno" aludira na apokaliptičnu pošast epskih razmjera zvanu Osmanlije i Mlečani, on isto tako kipti i bijesni na nedovoljno domoljublje svojeg naroda, no nigdje to doslovno ne kazuje. Sve njegove kritike, sva njegova ljutnja, bijes i očaj očituju se samo kroz pastirske žalopojke, zatim gladne vukove koji straše i ubijaju po planinama nemoćne pastire, snovima, perivojima, vilama i jabukama. Sve je to negdje u magli, na prvi pogled sve arkadijski, naivno, a zapravo sve smisleno i lukavo ukomponirano u širu alegorijsku sliku.

²⁵ Usp. Moguš. 1988:30.

5. 2. Književni odjeci vidljivi u "Planinama"

Nedvojbeno je da se Zoranić poslužio nekim književnim uzorima pišući *Planine*. Ti njegovi literarni oslonci nisu ništa drugo već najreprezentativnija djela književnih epoha u kojima su nastali, pa nije ni čudna Zoranićeva nakana da se okuša u oponašanju najboljih. Povoditi se za takvima monumentalnim djelima nikako nije zahvalan posao, a u Zoranićevu slučaju je još i zahtjevniji, jer on ne slijedi jednoga autora, već više njih. Treba naznačiti da Zoranić nikad posve doslovno ne oponaša uzore, već preuzima određene motive, elemente i ideje koje na sebi svojstven način preoblikuje, reducira ili čak nadopunjuje nekim inovativnim motivima, da bi ih zatim sve ukomponirao u sasvim novu tematsku sredinu. Dakle, Zoranić ne spada u kategoriju "dosljednog oponašatelja", već bismo ga definirali kao "kreativnoga mimetičara". Kroz daljnji tekst predstaviti ćemo nekolicinu autora i njihova književna ostvarenja na koje se Petar Zoranić najviše oslonio, uključujući *Bibliju* i hrvatsku usmenu književnost kojoj autor često nije poznat. Prije nego krenemo s komparativnom analizom, treba naglasiti da su pisci i djela unutar sljedećih pasusa u potpunosti proizvoljno umetani, a nikako kronološkim redoslijedom ili količinom zatupljenosti nekog od odabranih djela ili autora unutar *Planina*.

5. 2. 1. Naznake Božanske komedije vidljive u "Planinama"

Dante Alighieri (Firenca, 1265 – Ravenna, 1321) talijanski je književnik. Potječe iz skromne plemićke obitelji. Samouk pjesnik koji je pjesničko umijeće svladao čitajući talijanske i provansalske pjesnike, te Vergilija. Zbog političkih razloga stekao mnogo neprijatelja, naposljetku i izgnan iz rodnoga kraja. Već s devet godina zaljubio se u djevojčicu Beatrice Portinari koja mu je ostala trajnim nadahnućem. Nakon njezine smrti (1290) našao utjehu filozofiji i znanosti. Za života doživio nekoliko duhovnih kriza i razočaranja, a većinu života proveo lutajući Italijom, da bi se na kraju skrasio u Ravenni gdje je i umro. Napisao je nekoliko djela od kojih su neka od njih ostala nedovršena; *Novi život* (*Vita nova*, o. 1292-93), *Rime*, *Kamene pjesme* (*Rime petrose*, 1296), *Cvijet* (*Il, fiore*, o. 1295), *Gozba* (*Convivio*, o. 1304-07), *O umijeću govorenja na pučkom jeziku* (*De vulgari eloquentia*, o. 1304-08), *Ekloge* (*Eclogae*, 1319-20), *Istraživanje o položaju i obliku zemlje i vode* (*Quaestio de aqua et terrae*, 1320), *Epistule* (*Epistole*, 1304-19), *Monarhije* (*Monarchia*, o. 1310-13).

Najveću slavu Dante je doživio religiozno-didaktičkim spjevom *Božanstvena komedija* (*La Divina commedia*, o. 1307-21., obj. 1472.).²⁶ Djelo se sastoji od 3 dijela (*Pakao*, *Čistilište* i *Raj*), a svaki se dio sastoji od 33 pjevanja dok *Pakao* ima i uvodno pjevanje što daje zaokruženu cjelinu od 100 pjevanja. *Komedija* je ispjevana u jedanaesteračkim tercinama (14 201). Spjev je zamišljen kao alegorijsko putovanje u kojem je pisac simbol grješnog čovječanstva. Dante putuje preko pakla i čistilišta pod Vergilijevim vodstvom i zaštitom, koji je alegorija razuma, prirodne filozofije i zemaljske monarhije. Beskonačnim rajskim prostorima leti uz pomoć Beatrice, koja predstavlja Božju milost, teologiju i Crkvu.²⁷ *Božanstvena komedija* smatra se epohalnim književnim ostvarenjem koja je ostavila snažan utisak na cijelu daljnju umjetnost te postala uzor i inspiracija mnogobrojnim književnicima pa tako i Petru Zoraniću.

Danteov spjev bio je od osobita značenja za Zoranićeve *Planine*. Zoranićevo oponašanje *Božanstvene komedije* prvenstveno se očituje u alegoričnosti njegova djela. Naime kako je Danteovo putovanje po onostranim predjelima alegorija i *Planine* su uvelike alegorija, na što i sam Zoranić upozorava u uvodu svojeg djela. Alegoričnost u *Božanstvenoj komediji* i *Planinama* možemo interpretirati u smislu biblijske motivacije o spoznaji i pokajanju grijeha. Iz Danteovih teološko-filozofskih promišljanja proizlazi zaključak da čovjek prije Božjeg oprosta mora spoznati grijeh, a zatim proći trnovit put njegova iskupljenja i okajanja. Tom mišlju poveo se i Zoranić gradeći konstrukciju *Planina*. Dakle, duhovno pročišćenje od svjetovnih putenosti temeljne su polazišne točke u oba djela. Na putu ka prosvjetljenju, kako Dante, tako i Zoran prolaze kroz određena topografska odredišta koja su vrlo slična i u *Božanstvenoj komediji* i u *Planinama*. Dante, glavni junak *Božanstvene komedije* na svoje putovanje polazi iz šume, što i Zoran čini:

"Na pola našeg životnoga puta
u mračnoj mi se šumi noga stvori
jer sa ravne staze zaluta."

(Inf. I)

"Ja nikoliko zamišljen ostah, dali pak uz goru uputih se. Ni još sasvima rosa sa cvitov opala
biše, a sunce svitlu glavu iz najvišega vrha iskomoljujući meni grede u oči udaraše, a rosno

²⁶ Usp. Detoni-Dujmić, D. (2005). *Leksikon svjetske književnosti-pisci*. Zagreb: Školska knjiga, str. 261-262.

²⁷ Usp. Detoni-Dujmić, D. (2004). *Leksikon svjetske književnosti-djela*. Zagreb: Školska knjiga, str. 52.

listje po dubju i cvitke toliko je zrakom upirući kako pozlaćeni činjaše. Uputih se tada i gredući vazda noga stanovita dolnja biše (...)"

(*Planine*, kap. III)

Treba naglasiti da šuma simbolizira grijeh i čovjekovu otuđenost od Boga, a planina iskupljenje pa ne čudi što se Dante upravo iz šume otisnuo u nepoznato. Zoranić, Dantea slijedi i u tome što kazuje koliko je Zoranu bilo godina kada se otisnuo na putovanje: "Prem treći vik žitka moga svršujući (...)." ²⁸ U *Planinama* na Danteov *Spjev* podsjeća i Zoranićeva rečenica: "Uputih se tada i gredući vazda noga stanovita dolnja biše (...)." ²⁹ Kod Dantea taj stih glasi: "gdjeno na donjoj nozi težište je cijelo (...)." ³⁰ Dante taj stih izgovara neposredno prije nego što će "nabasati" na tri zvijeri; panteru, lava i vučicu. Te životinje u *Božanstvenoj komediji* simboliziraju grijehe "putenosti", "oholosti" i "sebičnosti". Dante se tih zvijeri jako prestraši a iz njihovih "ralja" iznenada ga izbavi Vergilije koji ga povede drugim putem:

"Vidjev gdje plačem on će nato reći:

Stazama drugim poći ti je sada,
s tog divljeg mjesta želiš li uteći;"

(Inf. I)

Simbolika zvijeri prisutna je i u *Planinama* no u nešto prerađenom obliku. Pred Zorana, koji je nesigurno koračao u goru, iznenada, iz obližnjega jezera izroni sedmoglava neman: "To čudovište u Zoranića predstavlja sedam smrtnih grijeha (...)" ³¹ a od njega ga spašava vila Milost, što je simbolično jer pisac upravo želi naglasiti da jedino s milošću Božjom možemo biti spašeni iz ralja grijeha, a ujedno i duhovne smrti:

"Stoga ostah vas drhćući i trnući, i jure pobignuti jedva nevolja sminost dav, nazad vratih se i pristrašen i zapahnut na nju obzirah se. Eto opet dekla ona ka me pribrodi pran meni reče: - Ne boj se! - i za ruku me zamši reče mi: - Ta tako napričac put ne more se po vas umrlih ljudi na lazno ni mirno projt, da kad želi. prik gore k onim slavnim i tihim pastirom u slavnih, čestitih i tihih deželjah dojt, drugi put držati triba ti je. (...)"

(*Planine*, kap. III)

²⁸ Usp. Torbarina, J. (1959). "*Strani elementi i domaća tradicija u Zoranićevim Planinama*", *Zadarska revija*, broj 1, str.16.

²⁹ V. Maras. 1998:32.

³⁰ V. Kombol, M., Maras, S. [2004]. *Dante Alighieri – Božanstvena komedija*. Zagreb: Globus media, str. 10.

³¹ V. Galić-Kakkonen, G. (2009). "Zoranićev pakao", *Zadarski filološki dani*, broj 2, str. 142.

Nakon što ga spasi od triju zvijeri, Vergilije Dantea kroz podzemnu špilju uvede u pakao:

"I nato rukom moju ruku hvati
i vedrim licem što me osokli,
u tajno carstvo pođe da me prati."

(Inf. III)

Zanimljivo je kazati da Zoran iako ne ulazi u pakao, već s vilom Milost stoji pred vratima pakla, on ipak, na jednom mjestu u *Planinama* ulazi u podzemni svijet. Taj element je uprizoren na samome početku romana kada ga vila Zorica razmičući vodu uvodi u podzemnu špilju: "I to rekši za ruku me poja i u vodu ulize ka se prid njom rastupi. I u spilju uliši pridismo u misto kako da bi navlašnje stanje bilo (...)." ³² Pojava vodiča koji kao zaštitnička sjena prati glavnog junaka standardni je motiv srednjovjekovnih tekstova slične tematike, ali valja obratiti pozornost kako i taj segment Zoranić vješto modificira, odnosno kako spaja naslijeđeno i ono što pripada novom duhu, duhu renesanse. Duhu renesanse pripada nanovo otkrivanje ideje i svijesti o narodnome pa Zoranić s određenim ciljem uvodi vile kao svoje vodilje. ³³ Vile su apstraktna nadnaravna bića iz usmenih predaja, a te folklorne priče očuvala su se diljem Europe pa tako i u ovdašnjim ruralnim krajevima. Kako je motiv narodnosti bio jedan od polazišnih motiva pri stvaranju *Planina*, vile iz narodne mitologije Zoraniću su predstavljale neizostavan motiv da roman oplemeni i usmeno ostavštinom iz narodnih predaja.

Naveli smo određene motive koji su mogu pronaći u *Božanstvenoj komediji* i u *Planinama*. Ti motivi su redom; "zvijer", "vodič", "podzemni svijet" i "simbolika putovanja". Trebalo bi kazati da opis metaforičkog putovanja, ali i ulaska u podzemni svijet nije Danteova izvorna kreacija, već ju je i on preuzeo ili od srednjovjekovnih vizija koje su u srednjem vijeku bile veoma popularne, ili pak, tu je temu preuzeo od još starijih uzora poput *Odiseje* ili *Eneide*. Podzemni svijet od ostalih smrtnika još su razgledali i Heraklo, Tezej, Orfej, Sizif, itd. Nabrojanim junacima svima je sudbinski preodređeno putovanje kao svojevrsna katarza, a neizostavan dio njihova hodočašća jest i ulazak u podzemni svijet. Oni ulaze u podzemlje u svrhu dobivanja nekih odgovora koji su njima od posebne važnosti, ili s nekom misijom avanturističkog karaktera.

Zagonetka zvana smrt stara je koliko i čovjek. Što se događa i kamo u trenutku smrti ide naša svijest, kada se jednom odlijepi od materije, stoljećima je gicala maštu kako

³² V. Maras.1988:20.

³³ Usp. Galić-Kakkonen. 2009:142.

pojedince tako i određene skupine. Stoga ne čudi što gotovo sve drevne civilizacije i sve svjetske religije progovaraju o zagrobnome životu. Kako je književnost odraz društvene misli posve je razumljivo što je misterija smrti zastupljena u usmenome i pisanome stvaralaštvu. Kao i simbolika putovanja i motiv "drugoga svijeta" kanonizirana je ideja svjetske književnosti.

Valjalo bi dočarati nekoliko opisa podzemnoga svijeta kroz povijest književnosti. U Homerovoj *Odiseji* opisan je ovako; nakon što su se Odisej i ostali moreplovci došavši na jedan otok iskricali sa lađe, krenu s pripremama za zazivanje mrtvih duša. Odisej iskopa rupu u zemlji, a zatim okolo jame izlije slatkoga vina i vode, te na kraju po jami baci bijelog brašna. Uz molbene rituale i zazivanje mrtvih duša, Odisej na vrhuncu obreda zakolje ovcu i ovna a njihova krv poteče po jami:

"Pošto se već naobricah i molbama kad se namolih
silnim mrtvacem, tad ovcu i ovna nad jamom onom
zakoljem; crna krvaca poteče, i duše tada
pokojnih ljudi odozdo iz Ereba kupit se stanu (...)"

(*Odiseja*, XI. pjevanje)

Zanimljive su neke sličnosti između izgleda podzemnog svijeta u *Gilgamešu* i kod Zoranića. Naime, nakon smrti voljenog mu prijatelja Enkidua, Gilgameš luta pustopoljinama tragajući za vječnim životom. Odlučio je pronaći svojeg praoca Utnapiština, koji je stekao besmrtnost, ne bi li mu otkrio tajnu vječnog života. Na početku puta k Utnapištinu, Gilgameš dolazi do dvije velike planine, između kojih se nalaze Sunčeva vrata. Ta vrata u podzemni svijet čuvaju dvije nemani koje su pola škorpioni, a pola ljudska bića:

"Ljudska im tela strše iz zemlje samo grudima.
Škorpionima sličan, donji dio tela
pružaju u Podzemni svet.
Strašni su i jezoviti,
a njihov pogled nagoveštava smrt

Niko još nije prokrčio put kroz ovu planinu.
Dvanaest dvostrukih sati
proteže se pećinski lanac
koji vodi kroz bregove neba.
Gusta je tama"

(*Gilgameš*, IX. pjevanje)

U *Eneidi* je prikazan vrlo slično kao u Homerovoj *Odiseji* i *Gilgamešu*. Eneja se iskrcava na Kumske obale i dolazi pred vrata velike špilje:

"Golema usječena u hridi je Eubejskog brda
Spilja, u koju vrata i ulaza stotinu vodi,
Proroštva prodiru otud Sibilina u sto glasova."

(*Eneida*, VI. pjevanje)

U *Planinama* postoje još neke reminiscencije na Dantea. Tu prvenstveno mislimo na prikaz određenih motiva vezanih za pakao. Ako se Zoranić u nekim segmentima dosta slijepo povodio za Danteom, može se postaviti logično pitanje - zašto onda Zoranić ne "spušta" Zorana u pakao, već ga ostavlja pred vratima tog zlokobnog mjesta, da od tamo pomoću čarobnog kamena gleda u dvore Nečastivoga? Jedan od odgovora mogao biti, jer Zoranić nije dovoljno kreativan da uspješno oponaša Danteov pakleni svijet i "strah" ga je tako velike odgovornosti narativnog prikaza paklenih sfera. Drugi odgovor bi se činio vjerodostojnijim, a on glasi da Zoranić nije imao potrebu detaljnije opisivati pakao, paklene muke i samog Lucifera. Naime, *Planine* su renesansno djelo, kada već postupno jenjava težnja za prikazom onostranog. Renesansan čovjek se u svojem svjetonazoru ponovno okreće sebi i onom ovozemaljskom, stoga je gubitak interesa za zagrobne predjele razumljiv, pa je i epizoda prikaza u *Planinama* vrlo oskudna i krajnje jednostavna, te služi isključivo da se ispune zahtjevi i model pisanja.³⁴ Kažimo još ponešto i o natpisu koji stoji na ulazu u podzemni svijet *Božanstvene komedije*; on glasi:

"Kroz nas se ide u grad sviju muka,
kroz nas se ide gdje se vječno plače
kroz nas se ide do propala puka"

(Inf. III)

Zoran isto tako došavši pred paklena vrata ugleda zlokoban dvostih:

"Po mni se uhodi u najgoreji stan,
lako se prohodi, da teško zide van."

(*Planine*, kap. IV)

³⁴ Usp. Galić-Kakkonen.2009:148.

Navedeni Zoranićev dvostih nastao je parafraznom kombinacijom već spomenute Danteove tercine i nekoliko heksametra šestoga pjevanja Vergiljeve *Eneide*:

"u Avren lako je saći,
vrata su otvorena danonoćno crnoga Dita;
ali je posao mučan povratit se otud i doći
Na gornji uzduh."

(*Eneida*, VI. pjevanje)

Kako smo već naglasili, opis pakla u *Planinama* oskudnije je prikazan nego što je to u *Božanstvenoj komediji*. No ipak, postoje određene sličnosti, a tu prvenstveno mislimo na prikaz Lucifera i okvirni izgled pakla. Zoranićev pakao vrlo je blizak onome opisanom u *Komediji*. Zoranić ga opisuje kao vrlo širok prostor koji se kružno spušta sve naniže. Još je pojašnjeno da je to mjesto velike boli i patnje, te da u najdonjem ponoru sjedi sam Lucifer - okovan lancima. Ne treba dodatno pojašnjavati i potanko interpretirati monumentalni opis cijelog pakla koji je Dante sročio unutar svojih tercina, pa ćemo se usredotočiti samo na dijelove koje je Zoranić preuzeo i koji su očigledni u romanu.

Prvi pakleni motiv su suze koje u *Božanstvenoj komediji* nastaju plakanjem kretskog starca, te tako napajaju tri paklene rijeke, koje se zatim slijevaju u samo dno pakla (Cocito):

"Od gvožđa mi je lijeva noga cijela,
al više stoji na desnoj, od gline.
Izuzev glavu, svi dijelovi tijela

raspuknuti su, a na te pukline
sve same suze bez prestanka cure
i spilju pod njm dubu. Niz strmine

u ovu zatim provaliju jure,
tu Stiks, Aheront i Flegetont hrane,
i tim se uskim žlijebom na dno žure,

gdje dublje staze više nisu znane.
Još tvore Kocit; o njemu ima kada
da čuješ, jer ćeš stići u te strane"

(Inf. XIV)

U *Komediji* suze roni i Lucifer i to u 34 pjevanju *Pakla*. Strašno lepetanje njegovih krila smrzava te suze koje se ulijevaju u Cocito:

"Pod svakim strše dva ogromna krila,
kakva pristoje ptici njegova kova;
ne vidjeh jedra da bi takva bila.

Bez perja bjehu kao šišmišova,
a maše njima tolikom žestinom
da trostruk vjetar stvara uvije snova

i ledi kocit čitavom širinom.
Iz šest očiju plače; na tri brade
kaplju mu suze sa krvavom slinom."

(Inf. XXXIV)

Vrlo sličan opis Lucifera i Luciferovih krila priredio je i Zoranić. On opisuje prizor u kojemu strašnome Luciferu iz očiju vječno cure gorostasne suze u tolikom obilju da natapaju sedam velikih rijeka koje teku paklenim prostranstvima. U tim rijekama nije voda, već goruća paklina po kojoj je i pakao dobio ime:

"a u najdonjem jezeru i propasti poglavica paklenoga kraljestva nesmerni Lucifer žestoko verugami vezan staše. Iz očiju mu vazda bružgom vienje prigorke i jadovne suze tecihu u toliko obilje da sedam rik jacih i strašnih po paklenoj državi činjahu ne kako vode da pravo kako goruća pakla. I po jimeni vod tih paklenih općeno propast ta pakal zove se. Nesmernimi kreljuti Lucifer polepetavši sve vode de u magnutje ustinuvši poledi i pake svojim jadovnim zdahom sve živućim ognjem užga (...)"

(*Planine*, kap.V)

Drugu poveznica između Danteova i Zoranićevog pakla je u motivu Flegijasove lađe koja juri po krvavoj površini rijeke Stiks, petog kruga pakla,³⁵ što nas može podsjetiti na Zoranovo putovanje zlatnom jabukom koja klizi po vodi:"brže neg strila iz luka pušćena (...)."³⁶ U *Komediji* taj je prizor opisan ovim riječima:

³⁵ Usp.Torbarina.1959:16.

³⁶ V. Maras. 1988:32.

"Nijedna još tetiva nije dala
takve brzine strelici za leta
kakvom je išla jedna lađa mala"

(Inf.VIII)

Kada Zoran napušta vražja vrata, vila bistrom vodom opere njegovo lice, koje je prekriveno
čađom i paklinom, te ga povede u desnomo smjeru.

"I budući tuj čista, hladna i bistra vruljica iz mramorne i živice stine izvirajući, na njoj obraz
omagljen iz tmin, ke propast paklena ispušća, nikuko oskvrnjen oprati i očistiti vila čini mi
(...)"

(*Planine*, kap. V)

Motiv pranja lica Zoranić je isto tako preuzeo od Dantea. Vergilije pere njegovo lice
neposredno nakon što su izronili iz paklenih ponora:³⁷

"pružih mu obraz opran suzom cio;
i tu je s mene njegova ruka sprala
svu boju kojom pako me je krio."

(Pur.I)

Strane svijeta oduvijek su imale uz element putokaza i onaj duhovni. Desna strana je
bila put svjetla i nade, a lijeva put grijeha i nesreće: Zapravo, cijelo Zoranovo putovanje
koncipirano na način da do dolazne točke putuje desnom stranom čime se opisuje kružni
prostor koji simbolizira savršenstvo (...) ³⁸ ali i cikličnost – smrt i ponovno rađanje. Simbol
kruga prisutan je i pred kraj romana u kap. XXIII: Od malinara vrimena, ča melje i kakov je
malin, gdje bi mlin simbolizirao ništa drugo nego prolaznost – i neizbježnu smrt, ali i
neizostavno novo rađanje – pa tako u nedogled. Zoranić, kako vidimo, nije se samo oslonio na
Danteov *Pakao*, već i na *Čistilište* i *Raj*. Prva rečenica petnaeste glave *Planina*: "Jasna Zora
jure iz ruk staroga ljubvenika ishodeći rosno cvitje lici svojimi bilimi i rumenimi kripljaše
(...)" ³⁹ veoma je slična prvoj Danteovoj tercini iz devetoga pjevanja *Čistiliša*:⁴⁰

³⁷ Usp.Torbarina. 1959:18.

³⁸ V. Mrdeža-Antonina, D. (2009). "Nostalgичno putovanje Petra Zoranića kartom sjećanja", *Zadarski filološki dani*, broj 2, str.27.

³⁹ V. Maras.1988:183.

⁴⁰ Ibid. Torbarina.1959:18.

"Već bijaše Titona starog ljuba,
otev se njegovu slatkom zagrljaju,
zabijeljela sa istočnoga ruba"

(Pur. IX)

Iz *Antipugatorija* Zoranić preuzima motiv sjene koju Zoranić pokušava zagrliti. Naime, u 24 poglavlju kada se Petru ukazuje duh biskupa Divnića, on sav ushićen prizorom pohita mu u zagrljaj, no kako je biskup samo sjena, on obuhvati prazan zrak: "I k njemu pristupiv za zagrlit ga gdi se gospoda zagrljuju, i trikrat rukami obujam ništar ne zauhitih (...)." ⁴¹ Ta nebeska vizija neodoljivo podsjeća na događaj kad Dante susretne pjesnika Casella u *Antipurgatoriju*: ⁴²

"O sjene prazne osim vid kad sudi!
Tri puta ruke oko nje sam svio
i triput ih na svoje vratih grudi."

(Apur. II)

Mnoge je elemente Zoranić preuzeo od Dantea, pa možemo slobodno kazati da u *Planine* iscrtane *Komedijinim* motivima. *Planine* slijede *Božanstvenu komediju* u moralnim idejama, planu i strukturi. Danteov spjev je trodijelna, pa na neki način i *Planine* možemo promatrati strukturirano; Danteov *Pakao* bi kod Zoranića bio sva ona poglavlja do Perivoja od Slave. *Čistište* – od Perivoja od Slave pa do viđenja nebeske vizije biskupa Divnića. *Raj* bi bio sve ono nadalje što se događalo unutar fabule - Zoranićevo prosvjetljenje i obećanje da će se kaniti svih svjetovnih poriva. Iako je ovaj pokušaj strukturalnog "kalupiranja" teorijski pomalo upitan, nespretno i krajnje labavoga dokaznoga materijala, ipak, vrh *Čistilišta* u *Komediji* i Perivoj od Slave u *Planinama* imaju nekih zajedničkih uporišnih točaka; tu ponajprije aludiramo na Stablo dobra i zla, koje Zoranić naziva "Dub od razbora". Ono što je jako važno naglasiti, odnosno u čemu se još Zoranić poveo za "Velikim Firetincem" jest simbolika brojeva. Čitajući *Planine*, pa zatim *Komediju* dojmimo da su obojica autora opsesivno zaokupljana numerologijom, što i nije čudno s obzirom na vrijeme u kojem su stvarali svoja djela. To je vrijeme kada je cvjetala alkemija, astrologija, tarot, hiromantija itd. Odnosno, sve djelatnosti koje su pokušavale odgonetnuti naše jastvo pomoću nadnaravnih pojava i spiritualnost staviti kao polazišnu točku svrhe ljudskog života. Među svim tim "paranormalnim" djelatnostima vrlo važna bila je i numerologija. Magična numerološka

⁴¹ V. Maras.1998:183.244.

⁴² Usp.Torbarina.1959:19.

predviđanja i općenito vjerovanje u moć znamenki staro je koliko i prve civilizacije. Brojeve u ritualne svrhe koristila su plemena na svim kontinentima a pomoću njih su proricali sudbinu i komunicirali s bogovima. Simbolike brojeva prepuna je i *Biblija*, a kao sveti brojevi u svijetu kršćanstva navode se sedmica, četvorka i trojka. Broj tri je *lajtmotiv* u *Božanstvenoj komediji*, a Danteu je on važan jer simbolizira najsvetiju "spojnicu" kršćanstva, odnosno *Otac-Sin-Duh Sveti*. U *Komediji* imamo simbolična tri poglavlja (*Pakao*, *Čistilište* i *Raj*), a svaki se dio sastoji od 33 pjevanja, dok *Pakao* ima i uvodno pjevanje što daje zaokruženu cjelinu od 100 pjevanja. *Komedija* je ispjevana u jedanaesteračkim tercinama što isto tako ima simbolično značenje, kao i tri osnovna lika u spjevu; Dante – Beatrice – Vergilije.⁴³

Broj sedam je najupečatljiviji broj u *Planinama*. Mnogo je motiva prožeto tim brojem. Vrlo je moguće da je unutar same fabule ovaj broj još negdje skriven, ipak, navest ćemo one najuočljivije; sedam je godina Zoran patio za neuzvraćenom ljubavi, sedam je dana putovao po planinama, sedmoglava ga je neman prestrašila, sedam rijeka teče po paklenoj površini, u Perivoju od Slave sedam je stabala i sedam ptica, te sedam ženskih statua (sedam umjetnosti) uramljenih u fontanu iz koje izvire voda, sedam je slapova na rijeci Krki itd. Simbolika broja sedam karakteristična je za cijelu povijest ljudskog roda.⁴⁴ Tako za primjer imamo sedam dana u tjednu, sedam duginih boja, a gledajući s kršćansko-religijskog aspekta poznato je sedam darova Duha Svetoga, zatim sedam smrtnih grijeha, sedam dana Božjeg stvaranja svijeta itd. Zanimljivo je da je broj sedam prisutan i u istočnjačkim civilizacijama koje govore o sedam stanja ljudske svijesti, ili sedam *čakri* u ljudskom tijelu. Dakle, simboliku brojeva Zoranić je mogao preuzeti izravno od Dantea ili iz svoje okoline, prije će biti da je brojeve ukomponirao u fabulu romana ne povodeći se za samim Danteom već za idejnim svjetonazorom, jer gledajući cjelokupnu povijest književnosti, možemo zaključiti da se kroz književna djela često proteže simbolika brojeva, jer su brojevi kako je već kazano, bili važan dio duhovnog bića svakog naroda i civilizacije.⁴⁵

Naznačit ćemo još neke vrlo važne poveznice ali i različitosti između dva navedena djela starijih književnih epoha. Likovi u *Planinama* oblikovani su alegorično kao i u *Božanstvenoj komediji*. Alegorična veza između Dantea, Vergilija i Beatrice imaju gotovo identično alegorično značenje kao i spona između Zorana i vile Milost. Zatim fikcionalan lik Dante oblikovan je kao sam pisac, tu shemu pronalazimo i u *Planinama* gdje Zoranić progovara iz Zorana. Oba su spjeva ispriповijedana u "ja formi" – što pridodaje uvjerljivosti i

⁴³ Usp. Detoni-Dujmić. 2004:52.

⁴⁴ Usp. Pavličić, P. (2006). "Petar Zoranić". U: *Skrivena teorija* Zagreb: Matica hrvatska, str. 61-97.

⁴⁵ Usp. Glamuzina, D. (ur.) 2008 [2010]. *Znakovi i simboli*. Zagreb: Profil Multimedija, str. 294-295.

dramatičnosti ugođaja. Dante i Zoran mlađahne su osobe koje stoje na duhovnoj prekretnici. Mladost im prolazi a oni promišlju o potrebi oslobađanja okova svjetovne ljubavi i okretanju onoj spiritualnoj. Odbacivanje tjelesnih naslada uobličeno je u alegoričnom putovanju. U *Božanstvenoj komediji* put tjelesnosti uprizoren je u simbolu pakla, a onaj duhovni put je rajski svijet. Danteu je Beatrice sveopća poruka čovječanstva, to isto je Zoranu biskup Divnić. Isto tako, što je Danteu Vergilije – njegov uzor i učitelj, to je sv. Jeronim Zoraniću – stup hrvatske književnosti i kršćanstva uopće. Dante i Zoranić, naravno, uz alegoričnu crtu, u svoja djela unose i neke realne motive.⁴⁶ U *Komediji* oni se očituju kroz mnoštvo povijesno-istinitih likova i događaja koje Dante najčešće kroz digresije navodi u spjevu. Realni elementi su u *Planinama* ponajviše zastupljeni kroz zemljopisne toponime koji su uprizoreni u fabuli (geografski toponimi kojima Zoran putuje i mjesta koja se navode u prijetvorima) i likovima koje Zoran navodi kroz tijek radnje. Tako Zoranić u *Planinama* navodi neke crkvene vjerodostojnike njegova vremena, njegove pretke, pjesnike koji su ga inspirirali i konačno, žene koje su mu slamale srce.

Iz navedenoga, kroz mnoge citatne usporedbe, likove, fabularnu konstrukciju i misaone elemente, konstatiramo da se Zoranić u nekoj mjeri oslonio na Danteov spjev, no ne u tolikoj mjeri da *Planine* "sudimo" kao nedovoljno dobar pokušaj oponašanja *Božanstvene komedije* u kojemu se Zoranić neuspješno uhvatio u koštac pri pokušaju stvaranja hrvatske varijante *Komedije*. Prije bismo mogli zaključiti da Zoranić ne oponaša Dantea, već da njih dvojica dijele neke podjednake misaone sfere; jedan i drugi su alegorični pisci, koji kroz "koprenu" progovaraju o nekim teološkim razmatranjima, te društveno-povijesnoj i političkoj problematici vremena u kojima su živjeli. Dante književnost ne tumači pod krilaticom "umjetnost radi umjetnosti". Njemu "umjetnost riječi" služi da se obračunava s neistomišljenicima i sa svojim krvnicima. Takav obrazac nasljeđuje i Zoranić koji u *Planinama* proziva Turke, Mlečane a i svoj "slijepi" narod koji zazire od svoga identiteta i voljno se priklanja stranim uzurpatorima. Očigledna je činjenica da je Zoranić miljama daleko od Danteove poetske tvorbe, njegove kreativnosti i sadržajnosti. No, kako je Dante svojim književnim ostvarenjem zadužio kulturno-književni svijet, tako je i Zoranić *Planinama* obogatio hrvatsku književnu baštinu ako ne ničim drugim, onda barem svojim neupitnim patriotizmom i još neviđenim stilskim inovacijama tadašnje literarne scene.

⁴⁶ Usp. Fališevac.2007:181.

5. 2. 2. Zoranić prema Petrarci

Francesco Petrarca (Arezzo, 1304 – Arquà/Padova, 1374). Talijanski je pjesnik. Godine 1320. započeo studij prava u Montpellieru i u Bologni, ali ga više zanimaju književnost i filologija. Na Veliki petak 1327. u crkvi susreo Lauru de Noves, udanu de Sade, mitsku ljubav svoga života. Od 1333. gonjen intelektualnom znatiželjom putuje Europom. Otkrićem Ciceronovih govora i pisama navode ga na strastveno zanimanje za antičku književnost, pa po njoj oblikuje i svoj književni rad. U Rimu je 1336. i 1341. okrunjen pjesničkim lovorom. Godine 1348. primio vijest o Laurinoj smrti u epidemiji kuge. Neko vrijeme proveo je u diplomatskim krugovima po Veneciji, Genovi, Pragu i Parizu. Kao i njegov nešto stariji kolega Dante Alighieri, snažno je politički angažiran i podržava projekt restauracije republikanskog Rima. Premda je potpuno prihvatao kršćanske nauke i vjerske dogme, ipak je bio sklon propitkivanju teoloških kanona. Petrarca se priklanjao antičkoj kulturi, koju je doživljavao nadmoćnom suvremenoj skolastičkoj. Uz *Kanconijer*, napisao je epistulu *Potomstvu* (*Posteritati*, 1361-71), zatim spjev *Afrika* (*Africa*, 1338-74), *O znamenitim muževima* (*De viris illustribus*) te *Knjige o pamćenja dostojnim stvarima* (*Rerum memorandarum libri*), *Moja tajna* (*Secretum*, 1342-43), *Pastirski spjev* (*Bucolicum carmen*, 1346-48), *O pomoćima u dobroj i u zloj sreći* (*De remediis utriusque fortunae*, 1354-60), *O samotnom životu* (*De vita solitaria*, 1346-56), *O redovničkoj dokolici* (*De otiorum religiosorum*, 1347-57), *Pokorničke psalme* (*Salmi penitenciales*).

Pjesničku veličinu duguje *Kanconijeru* (*Canzoniere*) na kojem je radio od 1342. pa do kraja života, raspoređujući ga u 9 različitih oblika. Zbirka sadrži 366 sastavaka (317 soneta, 29 kancona, 9 sestina, 7 balada i 4 madrigala) razdijeljenih u dvije skupine pjesama, nastalih za Laurina života i nakon njezine smrti. Izuzme li se nekoliko moralno-religioznih i političkih kancona uzvišenoga metra, *Kanconijer* se elegičnim tonom posvećuje ispovjednoj introspekciji lirskog subjekta, obuzeta apsolutnom ljubavlju prema Lauri i njezinoj pojavi koja graniči za onom božanskom. Petrarca je još napisao i alegorijski spjev *Trijumfi* (*Trionfi*, 1356) stavljen od tercina u kojem se poveo za Danteovom *Božanstvenom komedijom* gdje nastoji sintetizirati antičke i srednjovjekovne vrijednosti. Petrarca se smatra začetnikom humanističkih studija, prvim intelektualcem koji je živio od pisanja i prethodnikom moderne lirike. Još za njegova života mnogi ga oponašaju, a u 16. st. petrarkizam se širi diljem Europe pa tako i na području današnje Hrvatske. Najznačajniji predstavnici petrarkizma u Hrvatskoj su Hanibal Lucić, Dinko Ranjina, Dominko Zlatarić itd. Hrvatski su se predstavnici koristili

sonetnim oblikom i jedanaesteračkim stihom u tal. i lat. sastavcima, a na hrvatskom jeziku u obliku dvostruko rimovanog dvanaesterca. Petrarkistički motivi su i danas prisutni kako u lirici ali i u instrumentalnim glazbenim izvedbama.⁴⁷

Navodili smo kako u hrvatskoj književnosti dopreporodnog doba Zoranićeve *Planine* su osamljeno i po mnogočemu osobito djelo. Po književnoj vrsti, strukturi, tehnici pripovijedanja, jeziku itd. Povjesničari književnosti *Planine* svrstavaju među prozna i određuju kao roman. Ipak, unatoč tome što se u *Planinama* protežu pripovjedni dijelovi nad stihovanim, nećemo pogriješiti ako autora nazovemo prvenstveno pjesnikom, i to zato što je u djelu: "češće govorio pjesnički nego ljudski (...)." ⁴⁸ O ovoj pomalo metafizičkoj ideji na margini dvadesetoga poglavlja *Planina* progovara i sam Zoranić. Zoranić nam tako citira jedan stih iz Petrarkinog *Secretuma*, koji glasi: "Uzalud kuca na vrata pjesništva onaj tko je pri punoj svijesti (...)". Što nam to Petrarca sugerira najbolje je kroz svoje *Planine* pojasnio sam Zoranić. U antička vremena, pjesništvo se smatralo nadahnućem bogova, pa se tako upozoravalo na razliku između "pjesničkog" i "ljudskog" jezika. Čovjek govori jezikom čovjeka, a pjesnik govori jezikom bogova. Zoranićeva zadnja rečenica u romanu, u kojoj govori da je završio roman povijesno i alegorijski, može se protumačiti baš kao antičko viđenje humanoga i poetskog. Humano se prema pjesničkom odnosi kao povijesno prema alegorijskom. Dakle, povijesna i umjetnička istina tek sjedinjenjem dobiva smisao i suvislu potpunost. Da bi tu sinergiju ostvario, Zoranić je uz onaj prozni tekst – humani, morao uklopiti i onaj pjesnički – jezik bogova, a u tu se svrhu opredijelio za Petrarkin *Kanconijer*.

Na Petrarkin utjecaj koji je u 16. st. dominirao našom književnosti nije ostao imun ni Petar Zoranić. Iako petrarkističkog utjecaja u *Planinama* ima vidljivo manje nego Sannazzarovog ili Danteovog, on je ipak prisutan, i to u obliku lirskih pjesama koje pastiri pjevaju prvoga dana Zoranovog putovanja po planinama. Napomenuli smo već u uvodu jedan citat iz *Secretuma*, što bi značilo da Zoranić od Petrarkinog književnog opusa nije koristio samo *Kanconijer* već i neka druga djela koja nisu ljubavnih motiva, što dovodi do zaključka da je utjecaj Petrarce na našega pisca veći i obuhvatniji nego što se to na početku mislilo.

Gledajući ostale arkadije, koje su se nakon one Sannazzarove iz 1501. rapidnom brzinom proširile po Europi, vidljivo je da sve one podilaze nekim konvencijskim sastavnicama kao što su *bukolički* sadržaji, "mitološke" priče, ali i "petrarkistička lirika". Prisutnost petrarkizma u *Planinama* može se promatrati iz tri smjera; ili je Zoranić motiviku preuzeo čitajući *Kanconijer*, ili od naše domaće tradicije, ili se pak poveo Sannazzarovom

⁴⁷ Usp. Detoni-Dujmić.2005:841-842.

⁴⁸ V. Bulić, N. (2009). "Zoranićeve *Planine* i antička ekloga", *Zadarski filološki dani*, broj 2, str. 125.

Arcadijom. Vrlo je vjerojatno da je Zoranić povodeći se Sannazzarovom *Arcadijom* u *Planine* uveo i tu komponentu, no prisutnost *Kanconijera* u *Planinama* je opširnija i kompleksnija nego što je to u *Arcadiji*, pa su i ostale dvije pretpostavke u opticaju. Da je Francesco Petrarca u Zoranićevom književnom obzoru zauzimao posebno mjesto, svjedoče i margine koje je Zoranić stavljao pokraj teksta. Na tim marginama naš pisac piše svakojake bilješke, razmišljanja, citate a nerijetko i književne izvore ili poticaj koji je koristio pišući fabulu romana. Na tim marginama, izuzevši *Bibliju*, upravo se Petrarca navodi najviše, i to pet puta. No isto tako valja naznačiti da se Zoranićevi dodiri sa Petrarcom nipošto se ne svode na tih pet navedenih slučajeva. Petrarkizma u *Planinama* ima mnogo više, no zašto on te pozajmice nije sve naveo, naravno, ako je već i počeo, nije nam poznato.⁴⁹

Zoranić je u *Planinama* najbliži svojem uzoru u pjesmi koju izvodi pastir Zvonko u šestom poglavlju *Planina*:

"Mira ne nahodim, nit s' imam ratit s kim,
i sumnjim i želim, gorim i krepenim;
vrhu neba letim, a na zemlji ležim,
vas svit zauhitit mnim, a ništar ne držim.

Voljno v uzi stojim iz ke zit ne umim,
niti uzu krutim, niti ju oslabim;
ni ozdraviti vim, ni umrit poai čin,
ni ljubim li se s kim, ali komu mrzim.

Prez očiju vidim, prez jazika vapim,
i umriti želim, a pomoći prosim;
i sam na se mrzim, a inoga ljubim;
niti za se marim, ni najdu ni gubim.

Tugami se gojim, a jadi se hranim,
suzami se pojim, ljuti čemeri jim;
ni života kolim, niti smrti želim,
i jednako obim, smrt i život mrzim;
s tebe u tom živim ku mû gospoju dim (...)"

⁴⁹ Usp. Tomasović, M. (1975). "Zoranić i Petrarca ". *Forum*, broj 1-2. str, 37-38.

Ta pjesma je zapravo prepjev čuvenog Petrarkinog soneta *Ja nemam mira a u rat ne hrlim*:

"Ja nemam mira a u rat ne hrlim;
Leden a gorim, plašim se i nadam;
Po nebu letim, a na zemlju padam;
Ne hvatam ništa, a svijet čitav grlim.

Amor me kazni da sred uža stojim,
Nit omču driješi, nit okove steže,
Nit da me smakne, niti da odveže,
Neće me živa, ne smatra me svojim.

Bez vida vidim, nijem, glas gubim:
Umrijeti žudim, a pomoći tražim,
Sebi sam mrzak, a drugoga ljubim.

Nit mi se mrije nit mi se živi,
Smijem se plačući, žalošću se snažim.
Ovakvom stanju vi ste, gospo krivi"

(*Kanc. CXXXIV*)

Usporedivši navedene dvije pjesme, mogli bi se složiti da su tematski vrlo slične ali ne i strukturom. Sonetni oblik sa kojim je ona izvorno pisana, Zoranić napušta. Četrnaest izvornih *endocasillaba*, zamjenjuje 17 dvostrukorimovanih dvanaesteraca. Iako je Zoranić napustio izvorni metar, tema je i dalje izvorna. Petrarkizma ima u *Planinama* i na mjestima gdje nema stihova, odnosno, na mjestu gdje Zoran pripovijeda Sladmilu uzrok svoje ljubavi. Klišeji poput "mlajahne deklice, lipe i gizdave, vlasi kako protegnute zlate žice, s dva črna i tanahna lučca – dva svitla sunašca, s kuralnim usnicami (...)" sve je to petrarkistička uobičajena atmosfera. Međutim, Petrarca u *Planinama* tu ne prestaje. Naime, Zoranić isto tako jednu izreku iz Trujunfa Ljubavi ukomponira u jedno od svoji proza, točnije na početku "pripovisti" iz XII. poglavlja: "Ljubav krozi nje mili očice od želje u srdaću s nevarke oganj sniti (...)". Malo dalje Zoranić prosljeđuje: "I pokol jur mrkla noć za svakomu živuću pokoj dati (...)". Sve ovo asocira na početak Petrarkinog soneta:

"a noć kada pane
i smrtnici kad bijedni spokoj žele (...)"

(*Kanc. CXXXVI*)

Na kraju te rečenice kaže da je Ljubdrag govorio: "jadovnimi zdasi udišući i čemernimi suzami ličca perući (...)" Što ponovno podsjeća na:

"Ko dažd mi s lica gorke suze liju
i mučan vjetar uzdaha ih prati, (...)"
(*Kanc. XVII*)

Nesretni Ljubdrag nadalje žaluje: "Ajoj, kuko lipu i milu očima mojim za moju pogibil prikaza ju! (...)" što se može dovesti u vezu sa Petrarkinim stihom:

"dok motrih lik joj divan za zlo moje (...)"
(*Kanc. LXII*)

Ubrzo zatim u dvanaestoj glavi, u Vislavovoj tužaljci nad "pritvorom" Anice ponovno imamo jedan dvostih koji neodoljivo podsjeća na Petrarca:

"Ča jimam učinit, svituj me ljubavi:
vrime mi je umrit, vi u kojoj sam stavi (...)"
(*Planine, kap. XII*)

Izvorno ti stihovi u *Kanconijeru* glase:

"Što li ću sad? Tvoj svijet, Amore, što je?
Zbilja je vrijeme mrijeti (...)"
(*Kanc. CCLXVIII*)

U Vilsavovoj pjesmi uočit ćemo još nekoliko izravnijih sličnosti:

"U prama litje od lit mojih bih slobodan,
ne znajući ča je plam ni zlatopera stril,
ali milojadan ljubveni čemer mil; (...)"
(*Planine, kap. XII*)

Što ponovno podsjeća na Petrarkinu kanconu:

"U slatkoj dobi kad mi život cvao,
i počela se poput travke buditi
strast što me rastuć na nesreću svlada (...)"
(*Kanc. XXIII*)

Vilslav okusivši: "milojadnu ljubavnu strast ne mari biti prost ni uze slobojen (...)", ne želi slabost iz tog ropstva, a to primjerice iskazuje i prvi katren sljedećeg Petrarkinog soneta:

"Lišiv se uza kojim vijek me cijeli
vezao Amor, te sam rob mu bio,
dugo je, gospe, kad bih pričat htio
koliko novu slobodu ne želih (...)"
(*Kanc. LXXXIX*)

Vilslav nadalje pjeva: "Ufanje me tišeć srce nigovaše, a Želja me vodeć, Lipost me vezaše (...)", a u izvorniku:

"Želja me goni, Amor puti, vodi,
Nada me vara i tješi (...)"
(*Kanc. CCXI*)

Sličnosti nadalje vidimo i u:

"pričemerno plaćuć daž z očiju spuštaj,
ter suzom zalivaj uz Ančin koren,
tere uzgojivaj nje cvitak pritvoren,
da vazda uzoren prbiva i čestit
s mirisnim romoren već neg nijedan cvit (...)"
(*Planine, kap. XII*)

A u *Kanconijeru* to izgleda ovako:

"uz uzdahe bez broja,
i napoj blage iz očiju vode,
uzraste tako da u nebo ode
miris što ga nigda ne da jedna hvoja (...)"
(*Kanc. CCXXVIII*)

Zanimljiv je i paralelizam u kojemu Zoranić oponaša Petrarcu kada se "talijanski pisac" igra riječima, pa suzama zalijeva i uzgaja lovor. Tako i Zoranić "žiljbil" (ljiljan, cvijet što simbolizira njegov plemićki grb – autobiografski motivi u romanu): "a ovi žiljak eto vidiš, da suzami mojimi zalivajući gojim (...)" (*Planine, kap. II*), a njegov Sokolar Jagodu: "gorkimi suzami jagodu zali (...)" (*Planine, kap. X*). Petrarca često u *Kanconijeru* spominje lovor (*il*

lauro). Kroz zamršenu simboliku lovor predstavlja Lauru, ali i pjesničku slavu (*laurus nobilis*), jer su se njime ovjenčavali pjesnici, pa i sam Petrarca koji je tu nagradu zaslužio dva puta. Ta slava je također povezana s Laurom. Lovor je isto tako simbol i Dafne, koja se bježeći od Apolona pretvorila u to drvo, koje je uz to i posvećeno Apolonu - bogu pjesništva. Zoranić se služi takvom udvornom enigmatikom u Poljkovim stihovima gdje je "lovor" zamijenjen "jelom", odnosno Laura je postala Jela. Pri tome je Zoranić naprosto prepjevao nekoliko stihova iz Petrarkinog soneta:

"Pride s vlastju silnom
ter rukom nemilom
prsi mi otvori njom
i v srdačce usadi granu jele vite (...)"
(*Planine*, kap VIII)

Odnosno:

"desnom mi rukom lijevu grud po srijedi
otvori Amor, i u srce moje
usadi lovor (...)"
(*Kanc. CCXXVIII*)

Igra riječima prisutna je i kada Zoran žaluje: "srdačce ranjeno kroz nje mili pogled (...)". Ta pjesma počinje i završava igrama riječi tako posloženih da se kroz njihova premetnuta slova na koncu otkriva ime ljubljene žene:

"JA GUduć ZORom Ran gredući po gori,
JA GUdući moj poj tad dospih nju slaveć."
(*Planine*, kap. VI)

I za takve stilističke postupke Zoranić je mogao dobiti inspiraciju od Petrarce, primjerice iz soneta:

"Kroz uzdahe kad stanem ime zvati
koje mi Amor usred srca stavi,
hvaLA U glasu tad se sama javi
kod riječi što vam spomen prati (...)"
(*Kanc. CCXVIII*)

Spomenuta Zoranićeva igra riječi može imati dvojako značenje. Ili "JA GU" simbolizira neku njegovu djevojku imena - Jaga, zbog koje se i uputio u planine, ali isto tako može značiti i anagram za zmiju (GUJA) – Što bi se ponovno moglo dovesti u konotaciju sa Zoranićevom mizoginijom, pa žene smatra zmijama jer su krive za njegovo ranjeno srce. Zoranić se kroz *Planine* u još nekoliko navrata igra riječima, npr: "PISAN KU pojem složih na slavu toj (...)" ili: "koj pismom složeno Mar, razum moj I JA (...)." ⁵⁰

Podudaranosti između Petrarke i Zoranića moglo bi se pronaći još, no izdvojili smo one najupečatljivije ili najočitije. Već smo kazali da postoji mogućnost da se Zoranić stvarajući svoj "maleni" *Kanconijer* nije posve oslonio izravno na Petrarca, već da je petrarkističke motive mogao crpiti ili od Sannazzara, ili od dubrovačkih petrarkista. Sudeći po raznovrsnosti Petrarkinog opusa vidljivog u *Planinama*, definiramo da je Zoranić oponašajući Petrarca, u rukama imao upravo njegov *Kanconijer*, koji mu je poslužio kao polazišna inspiracijska točka, a da ga je prisutnost tih motiva u Sannazzarovoj *Arcadiji*, ali i nekih "hrvatskih" pjesnika samo potaknula da se i on okuša u onome što je tako snažno "zaludilo" ondašnji književni svijet.

5. 2. 3. Boccaccio u "Planinama"

Giovanni Boccaccio (Certaldo?, 1313 – Certaldo, 1375). Talijanski je prozaist i pjesnik. Nezakoniti sin firentinskog trgovca, tvrdio da se rodio u Parizu kao sin plemkinje. Djetinjstvo proveo po raznim dvorovima uživajući zaštitu bankarske kuće Bardi. Kada je ta obitelj propala morao se vratiti u Firencu, da bi potom počeo raditi kao pismonoša po raznim gradovima. Susreo se i dopisivao sa Francescom Petrarcom, koji ga je uslijed jedne njegove duhovne krize odgovorio od odluke da zapali sve svoje rukopise. Veliki ljubitelj Danteovih djela, te je i neka pjevanja iz *Božanstvene komedije* tumačio s crkvenih *pulpita*. Posljednje godine života proveo je u rodnome Certaldu u siromaštvu i samoći. Pisao je stihove ali i prozna ostvarenja; *Stihovi (Rime)*, roman u prozi *Il Filocolo* iz 1336-38 g.- u 5 knjiga. Spjev *Il Filostrato* (o. 1338), *Tezeidu o Emilijinoj svadbi (Teseida delle nozze d'Emilia)*, o. 1340 – u 12 knjiga), *Tebaida*, *Dijanin lov (La Caccia di Diana)*, *Komedija o firentinskim nimfama ili Ametov nimfale (Comedia delle ninfe fiorentine o Il nimfale d'Ameto)*, 1341-42), *Ljubavna vizija (L' Amoroza visione)*, 1341-42), *Elegija gospe Fiammette po njoj ženama zaljubljenim*

⁵⁰Usp. Tomasović. 1975: 42-46.

ispričana (*Elegia di madonna Fiammetta da lei alle innamorate donne narrata*, 1343-44), *Fiezoški nimfale* (*Il Ninfale fiesolano*, 1344-46), *Corbaccio* ili *Labirint ljubavi* (*Il Corbaccio* ili *Labirinto d'amore*), *Raspravice u pohvalu Dantea* (*Trattatello in laude di Dante*, o. 1359). Pod utjecajem Petrarce nastaju njegova eruditska i poučna djela: *O zgodama uglednih ljudi* (*De casibus virorum illustrium*, o. 1374) i *O znamenitim ženama* (*De claris mulieribus*), *O rodoslovljima poganskih bogova* (*De genealogiis deorum gentilium*, o. 1350-66), *Knjiga o brdima, šumama, izvorima, jezerima, rijekama, mrtvima vodama ili močvarama i o imenima mora* (*De montibus, silvis, fontibus, lacubus, fluminibus, stagnis seu paludibus et de nominibus maris liber*). Napisao je i 16 *Ekloga* (*Eclogae*, 1351-66) i 24 *Poslanice* (*Epistole*, od 1339). Njegovo najznačajnije djelo je *Dekameron* (*Il Decameron*, 1348/49-53., obj. 1470) najveća knjiga tal. pripovjedne proze koje je postala uzor novelistima u nekoliko idućih stoljeća.⁵¹

Nema sumnje da je Zoranić poznao cjelokupni, ili barem većinu Boccacciova književnog opusa, što je vidljivo u *Planinama* u kojima se može prepoznati više djela velikog talijanskog pripovjedača. S obzirom da je *Dekameron* djelo koje je Boccaccia vinulo među književne besmrtnike, očekivalo bi se da je upravo to prozno ostvarenje bilo temeljni oslonac Zoraniću stvarajući prozne umetke u *Planinama*, no, kako ćemo vidjeti, to nije posve ispravna pretpostavka. Iako *Dekameron* u *Planinama* ima, on se ponajprije očituje u idejnoj strukturi, točnije, *Planine* i *Dekameron* povezuju umetnute priče koje fabularni likovi pripovijedaju, ali koje nisu povezane s temeljnom okosnicom navedenih dvaju djela. Naime, Zoran putuje planinom da bi se riješio ljubavne boli. Na tom putovanju susreće pastire koji mu pripovijedaju razne mitološke predaje (redovno nesretne intonacije) koje nemaju nikakvih poveznica s temeljnom idejom romana. Takvo što imamo i u Boccaccia gdje okosnicu fabule čine sedam djevojaka i tri mladića koji su se uslijed kuge koja je harala Firencem (1348.) na nekoliko dana sklonili u sigurnost obližnjeg seoskog imanja. Da bi im vrijeme brže prošlo, dane krata ladanjem, razgovorom i pričanjem raznih priča koje su katkad veselog i poucnog karaktera, ali ima i onih krajnje neveselih i tragičnih. Cijelo djelo je koncipirano na način da je kroz 14 dana ispričano ravno 100 priča, po 10 novela (svaki lik po jednu) u jednome danu, preskočivši vikend zbog vjerskih obzira.⁵² Dakle, umetnute priče u okvirnu fabulu jest jedina dodirna točka s kojom bismo mogli povezati dva djela.

Puno više poveznica za Zoranićevim djelom možemo naći u drugim Boccaccievim ostvarenjima, poput pastirskog spjeva *Fiezoški nimfale*. U tom djelu kroz sedam pjevanja

⁵¹ Usp. Detoni-Dujmić.2005:132-133.

⁵² Usp. Detoni-Dujmić.2004:100.

pratimo priču o postanku Fiesole i Firenze i to kroz ljubavne zgode pastira Africa i nimfe Mensole. Ta priča sa nesretnim završetkom neodoljivo podsjeća na one koje je Zoran slušao u *Planinama* ispričane od strane pastira. Nimfu Mensolu, djevicu iz družbe božice Dijane, neizmjerljivo zavoli pastir Africo. Kako je Africo bio veoma tužan jer ga je Mensola odbijala, u pomoć mu priskoči božica Venera, tako da mu se u javi u snu i poduči kako će zvesti lijepu Mensolu. (Identičan motiv postoji i u *Planinama*, u dvanaestom poglavlju pastir Ljubidrag moli božicu Veneru da mu pomogne osvojiti srce djevojke Ljubice. Ona mu se ukaže kroz san i objasni mu način kako će to učiniti). Slušajući Venerin savjet, Africo svoj naum i ostvari. Kad je Diana ubrzo shvatila da je Mensolu oskrvnuo muškarac, ona je za kaznu pretvori u rijeku, a Africo od silne žalosti, uzaludno čekajući voljenu, oduzme se si život. U spomen na dvoje nesretnih ljubavnika, dvije rijeke nadomak Firenze nose njihova imena. Za Boccaccievim naumom da opjeva domaće lokalitete kroz mitološko ruho, poveo se i Zoranić. O tugaljivoj ljubavnoj priči s početka *Planina* u kojoj je nesretni mladić Žiljbil čekajući svoju ljubljenu, od silne žalosti umro, pa je njegova odabranica kada je shvatila nesretnu sudbu dragoga, od velike tuge za svojim voljenim se rastopila i postala vrulja, ili pak pripovijest u kojoj se Dražnik i Novak zaljube i Dijanine vile, pa ih ona za kaznu pretvori - Maru u vrelo, a Jelu u stablo već smo ponešto kazali. Isto tako, spomenuli smo i pripovijest o Ljubidragu i Ljubici koja je, kao i sve ostale navedene – nesretnog metamorfoznog svršetka.

Navedene pripovijesti očigledno su stvarane po uzoru Boccacciov spjev *Fiezolski nimfale*, ali valja naglasiti da metamorfozne pripovijesti nisu Boccacciova izvorna kreacija, već da je nasljeđuje od Ovidija. No ipak, postoji veće vjerojatnost je da Zoranić uzor crpio čitajući Boccaccia. Možemo tako kazati da Zoranić, posuđujući od Boccaccia motive i ideju iz spjeva *Fiezolski nimfale*, te elemente lokalizirao, pretvarajući ih u imena domaćih vrela, cvijeća, stabala i ostalih prirodnih znamenitosti kraja u kojemu je odrastao. Iako se mnogi povjesničari slažu da su Zoranićeve metamorfozne priče dosta nespretno ispričovijedane, s mnogo nepotrebnih kićenosti, ipak, te pripovijesti zanimljiva su zbirka mitoloških objašnjenja nastajanja faktivnih prirodnih lokaliteta,⁵³ pa su same po sebi vrlo vrijedna riznica mitološkog folklora, jer je vrlo vjerojatno da je Zoranić upravo onako kako je određene elemente posudio od stranih pisaca, isto tako i mitološka tumačenja raznih lokaliteta preuzeo iz izvorne usmene predaje njegova rodnog kraja.

Još je jedno Boccacciovo djelo inspiriralo Petra Zoranića, a to je prozni komad *Komedija o firentinskim nimfama ili Ametov nimfale*. U toj prozi koja se sastoji od 19

⁵³ Usp. Matić, T. (1909). *Petar Zoranić*. Zadar: Matica dalmatinska, str. 43-44.

umetnutih pjevanja u tercinama, glavni lik je pastir Ameto koji duhovno sazrijeva u društvu sedam nimfa. Cijelo djelo ima i kršćanske konotacije. Svaka od sedam nimfi služi jednoj božici – te nimfe ujedno su i simboli kršćanske kreposti. Pastir Ameto nakon što bi odslušao ljubavnu priču nimfe, ona bi mu se nakon toga i senzualno predala, i tako redom sve dok nije došao do posljednje pripovjedačice koja se zvala Lia. Ta nimfa služi božici Cibeli, simbolu vjere, a pjesma koju Lia izvodi nakon svoje pripovijesti, kršćanski je *Credo* odjenut u mitološko ruho. U ovom pastirskom romanu neminovno jest to da Boccaccio vješto prepleće kršćanske moralne ideje s onim antičkim elementima. Sam roman završava s nebeskom vizijom: "S neba se spusti sjajan, ognjen stup (...)". Zatim Lia zaroni Ameta u bistro vrelo da bi ga duhovno pročistila, dok mu druge nimfe ojačaju krepost, te mu poklone moć da svoje smrtne oči može uzdići k nebeskoj Ljubavi. Ameto tada shvaća istinitu ulogu nimfi i što predstavlja njihova prava ljubav – pa se zastidi svoga nekadašnjeg života prepunog pohote i tjelesnog zadovoljavanja najnižih poriva koji su u njemu bili prevladali. On se pred tom nebeskom vizijom odrekne senzualnosti, te tada shvati da je istinski postao čovjekom.

Boccaccio *Ameto* simbol je čovjeka, koji se krepošću oslobađa okova senzualnosti i uzdiže do potpunog shvaćanja čiste Božje ljubavi. Upravo ta ideja je i osnovna ideja u *Planinama*. Boccaccio je svoju religioznu poruku o odbacivanju tjelesnih naslada, zaodjenuo u priču o pastiru koji svoju putenost upražnjava sa sedam vila, a zatim, nakon nebeskog priviđenja, doživi tjelesno obraćenje i odbacuje tjelesne porive. Upoznavši fabulu analiziranog pastirskog romana, lakše razumijemo zašto su *Planine*, koje odišu kršćanskim idejama ipak prošarane mitološkim elementima. Možda upravo zbog Boccacciovog djela. Mnogo je sličnosti između Ameta i Zorana, između njihova prijašnjeg grješnog života i konačnog preobraćenja u obliku nebeske vizije, da bismo mogli kazati da Zoraniću upravo ovaj prozni tekst nije bio jedan od ključnih točaka inspiracije stvarajući fabularnu i idejnu strukturu *Planina*.⁵⁴

5. 2. 4. Ovidijeve *Metamorfoze* i Zoranićeve *prитvorbe*

Publije Ovidije Nazon (Sulmon, 43 pr. K. – Tomi, 8). Rimski je pjesnik. Nakon retoričkog studija u Rimu, Grčkoj i Maloj Aziji odrekao se službene karijere i postao književnikom. Odrasta i sazrio u vrijeme općeg stanja mira u Rimu i cijelom Carstvu. Bez

⁵⁴ Ibid. Matić.1909: 52-54

nacionalnih, moralnih i vjerskih načela, pa kao takav bio je sklon prolaznim vrednotama života u mondenom velegradu. Ovidije svoje prvo stvaralačko razdoblje započinje zbirkom *Ljubavne pjesme* (*Amores*, sač. 2. izd. u 3 knjige, 19 pr. K. – 16) posvećene fiktivnoj Korini, koje odišu finom ironijom i specifičnim humorom. Ovidije je prvi pjesnik rimske književnosti koji je pisao poeziju retoričko-deklamatorskog stila – variranje iste teme sa mnogobrojnim digresijama i poentiranja misli. Pisao je i fiktivne poslanice *Heroide* (*Heroides* ili *Poslanice junakinjama – Epistuale heroidum*) u kojima mitske junakinje tobože pišu svojim izgubljenim muževima ili voljenim dragima. Napisao je i tragediju *Medea* (o. 22 pr. K.) koja je danas izgubljena. Tome razdoblju pripada i parodijsko-didaktički ep *Ljubavno umijeće* (*Ars amatoria* ili *Ars amandi*, obj. 2 ili 1 pr. K.) koji se smatra vrhuncem njegova stvaralaštva u kojem podučava muškarce i žene kako naći i zadržati predmet svoje ljubavi. Iako je cijelo djelo okvirno gledano vrlo ozbiljnog znanstvenog tona, ipak, ono je u svojoj suštini ironija koje se miješa s parodijom uz pomoć koje Ovidije ismijava određene rimske društvene staleže. Ovidije je ostao poznat široj književnoj sceni po svojoj pjesničkoj novelističkoj zbirci *Metamorfoze* (*Metamorphoses* ili *Pretvorbe*, u 15 knj. s ukupno 11 995 stihova). To djelo druge faze Ovidijeva stvaralaštva sastoji se od 250 priča iz mitologije - od prijelaza kaosa u kozmos pa do pretvorbe Julija Cezara u zvijezdu. Pjesnika privlači stalna mijena i sjaj prolaznosti, pa su heksametri u kojima su ispjevane *Metamorfoze* potekli iz želje da se i metrički istakne težnja za stvaranjem svojevrsnoga "neprekinutoga epa" (*carmen perpetum*). Iz druge faze je i djelo *Fasti* (*Fasti – Kalendar*, u 6 knj. - nedovršeno i objavljeno posthumno). Iako vrlo cijenjen za života kao književnik i društvena osoba, to ga nije spasilo da ga car August, iz još nerazjašnjenih razloga progna u Tome (današnja Costanta). Iz razdoblja progonstva potječu i dvije zbirke elegija – *Tužaljke* (*Tristia*, 8 – 12, u 5 knj.) i *Poslanice iz Ponta* (*Epistulae ex Ponto*, 12/13 – 16, u 4 knj.). Ovidije je uz Vergilija vjerojatno najpoznatiji književnik rimske književnosti, a njegov rad je ostavio snažan utisak na cjelokupnu daljnju književnost ali i na ostala polja umjetnosti.⁵⁵

Ovidijeve *Metamorfoze* snažno su odjeknule u novovjekovnoj književnosti, te je tako, ta zbirka novela ispisana u heksametrima postala uzor mnogima humanističkim i renesansnim književnim stvarateljima diljem Europe, pa shodno tome, Ovidijev utjecaj može se osjetiti i u starijoj hrvatskoj književnosti. Iako su mnogi hrvatski pisci latinisti bili osobito zaokupljeni prvenstveno njegovim poslanicama, bilo je i onih koji su se okušali oponašati neka njegova ostala ostvarenja. Među njima je i Zoranić, čije su *Planine* obilno prošarane metamorfozama

⁵⁵ Usp. Detoni-Dujmić.2005:810-811.

ili preobrazbama. Trebalo bi definirati što je to zapravo metamorfoza o kojima piše Ovidije i Zoranić, ali i mnogi ostali autori koji su ostali očarani mitološkim fenomenom preobrazbe. Dakle, preobrazba oblića je uz one koje smo već spomenuli; "simboliku putovanja", "brojeva", "snova" itd., jedna od temeljnih arhetipova čovjekova opstojanja. Mitovi u kojima osoba iz jednog tjelesnog stanja poprima sasvim neko novo obličje bilo to ponovno tjelesno ili neke prirodne pojave, zaokupljali su maštu ljudi još u najranijim društvenim zajednicama. Zašto je tomu tako, može se tek pretpostavljati. Sudeći po navedenom Ovidije je svoju zbirku stvarao inspirirajući se nekima starijim tekstovima ili usmenom predajom. Vjerojatnost da se Zoranić stvarajući svoje matamorfozne pripovijesti nije oslonio na Ovidija ili Boccaccia, već da je inspiraciju pokupio iz usmenih predaja drevne prošlosti svoje "dežele" vrlo je mala ili gotovo nemoguća. Sličnosti između Ovidijevih *Metamorfoza*, zatim Boccaccieve *Fiezoški nimfale*, i određenih segmenata u *Planinama* daje nam zaključiti da je i tijekom preuzimanja motiva išao upravo navedenim redom. Zoranić je u roman ukomponirao i elemente metamorfoza ili kako ih ona naziva "pritvori", vjerojatno iz razloga koji je već i naveo na početku djela. On je svoje "pritvore" prepleo imenima bilja i vrulja znanih u njegovom kraju, jer ga je zabolio ukor vile što hrvatski krajevi nisu opjevani kao neke druge zemlje, koje su po tumačenju vile, ništa više lijepe i drevnije nego što je to njegova zemlja.

Već na početku romana postoje određene reminiscencije između Ovidijevih *Metamorfoza* i pretvorba ispričanih unutar *Planina*. O nesretnoj i tragičnoj sudbini koja je zadesila dvoje mladih ljubavnika Žiljbila i Zorice već smo više puta govorili, pa ćemo samo još kazati da vrlo sličnu temu imamo i *Metamorfozama*. Naime, nakon što je Apolon ubio pastira Marsija jer se ovaj usudio natjecati s njime u sviranju frule te ga i pobijediti, od silnih suza što su pastiri i sva ostala planinska bića isplakala za nesretnim drugom, nastala je rijeka Marsija:

"Te ga kaznio, a on: "Što skidaš kožu mi?" viče,
"Žalim, ah žalim! ah nije toliko frula vrijedna!"
Viče, a koža se njemu sa površja odire t'jela;
Sama je rana na njemu, odasvud krvca mu curi,
Živci su otvoreni i zjape, bez ikakve kože
Dršću mu žile i trepte, crijeva se praćkaju te ih
Brojiti možeš, a s njima i prozirne žile u grudma.
Plaču ga Fauni, poljski stanari i bogovi šumski,
K tome i Satiri braća i Olimp drag mu još tada,
Plaču ga također Nimfe i svatko, na brdima onim
Tko god je vunat ovce i rogatu pasao stoku.

Plodna se omoči zemlja i mokra pokupi suze,
Koje su tada pale, i žilama najdubljim popi,
Pa ih načini vodom i pusti u otvoren uzduh;
Otud međ br'jezima strmim u valovno u more teče
Marsija zvana rijeka, u Frigiji bistrja od svih. (...)"

(*Metamorfoze*. VI pjevanje)

"I suze moje u toliko obilje tekući i kroz slast zemaljsku prohajajući na svitlost van ishode, i ta voda jimenom mojim od prije Zorica zva se, da pake prominjenim jimenom Vodica zove se (...)"

(*Planine*, kap. II)

Isto tako u *Planinama* u poglavlju u kojem vila Milost objašnjava nastanak bure, ona tada kazuje Zoranu ove riječi:

"Da neka stvar redom od toga znaš: u gornjih deželjah, ke su meu sunčeni istok i zvizdu, ka, kako po starih rečeno je, žena najpri a medvidica bi posli, biše jedan vladavac i gradodržac poštovan, plemenit, poglavit i moguć (...)"

(*Planine*, kap. IV)

Ovu metamorfozu pretvaranja žene u zvijezdu i medvjedicu, Zoranić je vjerojatno preuzeo iz drugog pjevanja u *Metamorfozama*, gdje je Junona, Kalistu pretvorila u medvjedicu, a Jupiter u zvijezdu. Naime, kada je Kalista rodila Jupiteru sina Arkada, Junona ju je pretvorila u medvjedicu, a Jupiter zatim oboje; i majku i sina, pretvori u zvijezde:

"Oči bacivši na nju s ljutinom velikom reče:
"To je još trebalo dašto, o preljubnice, da nosiš
Plod u sebi, da rodiš, da tako se uvreda sazna
I moga Jupitera sramota da očita bude.
Ne ćeš bez kazni ostat; oduzet oblik ću tebi,
Kojim se dopadaš sebi i mojem, o besramna, mužu".
Reče i sprijeda nju na čelu za kosu zgrabiv
Ničke je na zemlju baci. Kalista moleći miške
Pruž, a dlake crne na miškama već joj se ježe,
Već joj se svijaju ruke, dobivaju kukaste nokte
I služe mjesto nogu; a usta, koja je nekad
Hvalio Jupiter, sad se razvališe u žvalo ružno.
A da ne gane molbom i umolnim r'ječima srca,
Govor joj uzme Junona, te iz grla hrapava glas joj
Iziđe srdit i grožljiv i strahotan (...)"

(*Metamorfoze* II. pjevanje)

Još jedna pripovijest iz *Planina* jako nalikuje na one ispričane u *Metamorfozama*. To je "pritvor" opisan u devetoj glavi *Planina*, gdje se mladić Sokolar od silne tuge za djevojkom Jagicom, koju je smrtno otrovala ljubomorna prijateljica Ružica, pretvorio u vodu. Sličnu pretvorbu imamo i u *Metamorfozama* (XV. pjevanje) u kojem se neutješna nimfa Egerija, nakon smrti voljenoga Nume, pretvorila u vrelo. Zoranić se povodi za Ovidijem i u pripovijesti iz dvanaestoga poglavlja svoga romana, u priči o pastiru Ljubidragu i djevojci Ljubici. Ljubica je pripadala djevicama Dijaninog hrama, te kao takva nije se smjela zaljubiti u čovjeka. Ljubica je bila kćerka Apolona i djevojke Klicije (koja je zbog ljubomore pretvorena u suncokret). Kada ju je pastir Ljubidrag jednom vidio, odmah se zaljubio i Ljubicu. Kako ga je ona odbijala, on zatraži pomoć božice Venere, koja mu se ukaže u snu te ga uputi kako će osvojiti voljenu. Kada je Ljubidragu na prevaru to i uspjelo, ona se u očaju i strahu od Dijanine osvete ubije. Ubrzo nakon njezine smrti, njezin otac, bog Apolon pretvori je u cvijet ljubicu. Vidjevši da je njegova draga mrtva i Ljubidrag počini samoubojstvo. Nakon smrti njegov ga otac, bog Pan pretvori u cvijet Ljubidrag. Sličnu verziju ispričane pripovijesti imamo i u Ovidijevim *Metamorfozama* (IV. pjevanje). Apolon, da bi se mogao približiti svojoj ljubavi Leukotoji, kćeri kralja Orhama, preobrazi se u tijelo njezine majke, Eurinome. Tu smicalicu prokaže njegova ljubomorna bivša ljubavnica Klitija, koju Apolon iz osvete pretvori suncokret.

Poveznice između dva djela ovdje ne prestaju. Mogli bismo navesti još neke, poput onih iz trinaestoga poglavlja u *Planinama* i desetoga poglavlja u *Metamorfozama*. U *Planinama*, mladić Paprat koji je zaljubljen u vilu Stanu, predaje joj zlatnu jabuku ubranu u Atlantinom perivoju. Atlantine jabuke se spominju i *Metamorfozama*. Atlantini prosci morali su se s njom natjecati u utrkivanju. Tko izgubi utrku, biva pogubljen. Jedino je Hipomen uspio pobijediti lijepu Atalantu, i to na način da je pred nju bacio tri zlatne jabuke. Kada se ona u vrijeme utrkivanja zaustavila da ih pridigne, Hipomen je to iskoristio, te ju je prestignuo i konačno pobijedio. Navest ćemo i posljednja dva primjera gdje Zoranić koristi Ovidijevu idejnu narativnu misao za gradnju fabule *Planina*. Oba primjera dolaze iz četrnaestog poglavlja *Planina* u kojem Zoran sluša pastirska nadmetanja u pjevanju. U tim nadmetanjima pastir Bornik pjeva:

"Već je nemila
ma vraždevnica
neg ona vila,

ka j' sad tršćica,
rumena i bila
pritoriv lica (...)"

(*Planine*, kap. XIV)

Ti bi se Bornikovi stihovi mogli dovesti u vezu s metamorfozom u kojoj nimfa Siringi, koja se bježeći pred Panom pretvorila u trstiku, a Pan je od te trstike načinio frulu:

"S Likeja, spazi je Pan s omorikovim na glavi
Bodljikastim vijencem i reče --"Još trebaše reći,
Kako prozrevši molbe odletje bespućem Nimfa
I k pjeskovitoj tihoj rijeci Ladonskoj dođe,
Kako je vali dalje ne pustiše bježat, te ona
Sestre zamoli svoje, pretvorile da bi je u što,
Kako već mišljaše Pan, da Siringu uhvati, al' mu
Mjesto Nimfe se nađe u rukama trska jezèrskâ (...)"

(*Metamorfoze* I. pjevanje)

Nešto slično opjevava i pastir Slavko, koji pjeva:

"Već je oskorežna
pran srdačcu mom
neg ka j' stvorena
slavnim javorom
zraka sunčena
bižeć vlastju s tom (...)"

(*Planine*, kap. XIV)

Ovdje se očito aludira na Dafnu, koja je bježala od Apolonova udvaranja, sve dok je otac na njezinu zamolbu nije pretvorio u lovoriku.⁵⁶

"Bježanja svladana buduć u Penejske pogleda vale
I kaže: "Oče, pomози! O zemljo, zini il' ovaj
Oblik što čini, da trpim, prom'jeni, da nema ga više!"
Čim tu molitvu reče, al' sva se ukoči vrlo,
Okо mekijeh grudi tanúšno se obavi liko,
U lišće kose njoj otiđоše, u grane ruke,
Noge, pred časak još brze, sad žilama zapeše tvrdim,
Glavu joj obuzme kruna; ljepota joj ostade samo.

⁵⁶ Usp. Maras.1988:250-256.

Feb je i takovu ljubi te mećući ruku na deblo
Osjeća pod korom mladom, gdje grudi jošte joj dršću,
Grli rukama grane, ko udi da su, i grlo
Cjeliva, ali se drvo od cjeliva njegovih brani.
Veli Apolon: "Mojom kad ženom ne možeš biti,
Drvo ćeš moje bit zacijelo (...)"
(*Metamorfoze* I. pjevanje)

Kao zaključak kažimo da su *Planine* posve prošarane Ovidijevim tragom. Bez *Metamorfoza*, Zoranićevo djelo ne bi imalo istu dimenziju, koju ima s "pritvorima". Zoranić je vješto u ruhu mitološkog koncepta, iskoristio priliku da po nalogu vile s početka romana, proslavi rodni kraj, odnosno, da ga poput Ovidija, naseli raznim mitološkim metamorfozama koje su ujedno dokaz hrvatske usmene predaje.

5. 2. 5. Pastirska ladanja u Vergilijevim Eklogama i Zoranićevim "Planinama"

Publije Vergilije Maron (Andes, 70 pr. K. – Brundizij, 19). Rimski je pjesnik. Rođen u blizini Mantove, školovao se u kulturnim središtima sj. Italije, a poslije nastavio retoričke i filozofske studije u Rimu i Napulju. Burna vremena građanskoga rata proveo na očevu imanju gdje je i pisao neka svoja djela. Njegove mladenačke pjesme – od kojih su određene, uz većinu neautentičnih pjesama, *epilija* i sl. sadržane u zborniku (sastavljen nakon pjesnikove smrti i nazvan *Dodatak Vergiliju - Appendix Vergiliana*) – pokazuju utjecaj neoteričke pjesničke škole. Spoj aleksandrinizma i epikurovskog ideala o povučenu životu u prirodi očituje se kroz njegovo prvo znamenito djelo – *Bukolikama* (*Bucolica – Pastirske pjesme*, poslije nazvane *Eclogae – Izabrane pjesme*; ukupno ih ima 10, o. 42 – 39 pr. K.). *Bukolike* su dijelom tradicionalne pastirske idile, ali sa političkim prizvukom. Polako smirivanje političkih strasti u Rimu, te utjecaj epikurovske filozofije nagnale su Vergilija da napiše didaktički ep *Georgike* (*Georgica – O ratarstvu*, 37 – 29 pr. K.). Vergilije je u 4 knjige obradio poljodjelstvo, voćarstvo, stočarstvo i pčelarstvo. S *Bukolikama* i kasnijom *Eneidom* idejno ih povezuje ljubav prema rodnoj zemlji i narodu. Od 29 pr. K. pa do smrti radio je na svojem posljednjem i najpoznatijem djelu, junačkom epu *Eneida* (*Aeneis*, u 12 knj., ukupno 9896 heksametara, objavljeno posthumno). Uskladiвши mit i legendu sa zbiljom, kroz oči glavnog junaka epa – Eneje, Vergilije je opjevao slavu rimskog naroda. Shemu za svoj spjev Vergilije je pronašao u Homerovoj *Ilijadi* i *Odiseji*, tako da su prvih 6 pjevanja pisanih po uzoru na

Ilijadu, a drugih 6 prema *Odiseji*. *Eneida*, zajedno sa Homerovim epovima smatra se vrhunskim uzorom epskog pjesništva, a Vergilije kao pisac nazvan je klasikom cijele književne Europe (T. S. Eliot).⁵⁷

Iako smo u podnaslovu naveli samo Vergilijeve *Ekolge*, moramo napomenuti da je u *Planinama* isto tako prisutan i duh *Eneide*. Stoga ćemo uz perspektivu promatranja *Planina* u okviru Vergilijevih *Ekloga*, u nekoliko crta ukazati i na onu u kojoj se mogu povući očigledne paralele između *Eneide* i *Planina*. Kazali smo očigledne, ne bez razloga, jer Zoranić u nekoliko navrata kroz svoj roman, revno navodi određene reminiscencije iz *Eneide*. On ih navodi u marginama pokraj teksta, na isti onaj način na koji je navodio neke stihove iz Petrarkinog *Kanconijera*, zatim citate iz *Biblije*, Dionizija, Katona, Cezara itd.

No krenimo redom, trebalo bi prvo ponešto kazati o utjecaju Vergilijevih *Ekloga* na Zoranićev književni rad. Iz brojnih reminiscencija vidljivo je da Zoranićeve pastirske pjesme stoje u bliskom odnosu s Vergilijevim *Eklogama*. Njihov utjecaj se u *Planinama* ne očituje samo na stilskoj razini, već i na razini situacije, sličnosti pjesničke ideje, temeljnih motiva i tehnici njihove obrade.⁵⁸ Vergilijeve *Ekloge* su zbirka od 10 pjesama u kojima je opisan idiličan život pastira u planinama i njihovih stada. Kako ćemo dalje vidjeti, unutar tog bezbrižnog ladanja uokvirena je i politička alegorija, u kojoj autor progovara o nekim društveno-političkim turbulencijama ondašnjeg Carstva. Identičnu ideju pokupio je i Zoranić, i on kroz perspektivu svojih pastira ukazuje na nepovoljne društvene prilike onoga vremena. Vergilijevi pastirima nisu imuni na dokoličarenje. U sjeni krošnji stabala i mirisu zelenih proplanaka, preko kojih se prostiru rijeke i jezerca, provode dane. Vrlo sličan život pastira opisan je i u *Planinama*. I Zoranićevi pastiri dokoličare, spavaju, zbijaju šale, pjevaju, sviraju i uzdišu ranjenoga srca. Kada padne mrak, pastiri u *Eklogama* vraćaju se svojim "stanovima", a kako im srce nije iskvareno, redovno će sa sobom povesti kakvog putnika – nenamjernika:

"T: Mogao bi počinuti kod mene ove noći
Na lišću zelenom; imadem jabuka zrelih,
Kestena oljuštenih i dosta u grudama sira (...)"

(*Ekloge*. I)

I Zoranićevi pastiri su srdačni, pa su tako, kada je pala noć i oni povelu Zorana sa sobom, te ga nahranili i udomili. Iako se Vergilije stvarajući svoje pastirske pjesme oslonio na grčkog pjesnika Teokrita, no za razliku od Teokritovih *Idila* – koje su posve lišene bilo kakve

⁵⁷ Usp. Detoni-Dujmić.2005:1130-1131.

⁵⁸ Usp. Bulić.2009:126.

alegorijske simbolike – Vergilije stvara posve novi izraz – alegorijsku idilu. Taj koncept, kako smo već kazali preuzima i Zoranić. Pastiri u *Eklogama* su Vegilijevi istiniti suvremenici (i on se sam pojavljuje se pod imenom pastira Titra i Melneka, i kao Zoranić se skriva pod fiktivnim imenom) koje je on ukomponirao u fabulu, a sve da bi progovorio o teškom stanju u Rimu. Često u taj pastirski idiličan svijet prodre i krajnje surova tematika, pa se tako pastiri žale na otimanje zemlje i darivanje njihovih imanja zaslužnim vojnicima:

"Čega se, Likida moj, nijesmo bojali nikad,
To doživjesmo sada, da nam novi gospodar poljica
Kaže: moje je to, vlasnici selte se stari (...)"
(*Ekloge*. IX)

Identičan motiv, ali u nešto izmijenjenom tonu nalazimo i u *Planinama*. I Zoranićevi pastiri su vrlo vjerojatno bili istinite osobe, možda njegovi poznavatelji ili pjesnici koji su ga nadahnjivali. U takvo što možemo povjerovati jer se u *Planinama* navodi pastir Marul i njegov tužni napjev. Pastir Marul i njegova tužaljka nije nitko drugi, već Marko Marulić i njegova čuvena tužbalica *Molitva suprotiva Turkom*. Da potvrdimo sumnju da se između Zoranićevih pastira ipak kriju realne ličnosti, navest ćemo i pastira Bornika. Njega književni povjesničari dovode u kontekst sa Zoranićevim suvremenikom, notarom i piscem Gverinom Tihićem. Njegovo ime na tal. označava "rat": *guerra* – "borba". Shodno tome, mnogi smatraju da Bornik simbolizira "borbu", a ujedno i prekriveno ime istoimenoga pjesnika.⁵⁹ Zoranićev pastiri, baš kao oni u *Bukolikama* kroz pjesmu jadaju se na ondašnje političke neprilike. Već smo naveli da Vegilijeve pastire mori njihov uzurpatorski vojni sustav, koji im otima zemlju i djedovinu. Zoranićevi pastiri su isto izloženi sličnome problemu, i njih "terorizira vojna čizma" i to više njih. One koje su marširale sa Istoka, te one koje su navirale sa zapadnih i sjevernih krajeva njihove "bašćine".

Još je jedna poveznica između dva djela, a to je natjecanje u pjevanju i sviranju ondašnjih glazbala. Poput Vergilijevih pastira i pastiri u *Planinama* natječu se u glazbenoj umjetnosti. Pjevačka nadmetanja nisu nikakva novost, tako ona već antičkoj Grčkoj nisu bila rijetkost i bila su veoma popularna. Tradicionalan pjesnički dijaloški okvir zadržao je i Vergilije u *Eklogama*. I tamo se u nekoliko navrata u stihovima izmjenjuju pastiri, a onaj tko pobijedi u stihovanoj improvizaciji odnosi zasluženu nagradu poput junice, svirala ili kaleža vina. Kao i u *Eklogama*, i Zoranićevi najspretniji pastiri bivaju nagrađeni. Tako Sladoj osvaja

⁵⁹ Usp. Maras.1988:264.

drvene žlice, a Dragoljub drvenu čašu. Sladmil i Plinko – gusle i citru, a Bornik i Slavko luk i strijelu. Najveći dar zaslužili su Rajko i Svitko koji pjevajući o Božjoj milosti osvajaju cvjetne vijence. Pastirska natjecanja redovito su popraćena glazbenim instrumentima. U *Eklogama* to su *fistula* i *stipula*, dok u *Planinama* pastiri pjevaju u pratnji glazbenih pomagala poput gusla, citare, roške i surle. Kako se pastiri nadmetaju u pjevanju, isto tako često okušavaju sreću i u odgonetavanju zagonetki, koje jedne drugima zadaju. Zoranić Vergilija slijedi i u tome segmentu. U trećoj eklozi *Buklolika*, pastir Menalka zadaje zagonetku:

"Reci, u kojoj raste zemlji cvijet, što u njem
Kraljevska pišu imena? – Filda tvoja nek bude (...)"
(*Ekloge* .III)

Tu strofu Zoranić je zasigurno preuzeo, te je donekle izmijenio:

"Reci meni, restuć na koj su tražni
Kraljev ime uzdržuć cviti napisani (...)"
(*Planine*, kap. XIV)

Pastir Dameta:

"Reci – i bit ćeš mi velji Apolon – u kojoj u zemlji
Nebo ne ima više širine od triju lakata (...)"
(*Ekloge*.III)

I ovdje Zoranić stilski intervenira, no tema je očigledno identična, pa tako pastir Sladmil kazuje:

"Rec, u ki svita dil tri pedi prem toko
sa svake strane cil nebo je široko (...)"
(*Planine*, kap. XIV)

Zoranićeve *Planine*, vidljivo je, uvelike se oslanjaju na pastirsku idilu opisanu u *Bukolikama*. Zoranić prati antičkog uzora u ideji i motivima. Od Vergilija preuzima cijeli pastirski svijet sa svim popratnim motivima, ali i ono što je još važnije, njegovu empatiju prema svom sunarodnjaku.⁶⁰ Vergilije kroz svoje pastirske pjesme ukazuje na problematiku malih ljudi kojeg nemilosrdno ugnjetava represivni državni aparat, jednako tako se i Zoranić

⁶⁰ Usp. Bulić.2009:125-136.

povodi tom idejom, te i on barem na književnome planu, daje na znanje svojim sunarodnjacima da nisu usamljeni i prepušteni sami sebi, što je s obzirom na Zoranićevo plemićko zvanje bilo neuobičajeno i krajnje rijetko viđeno među "višim slojem" pučanstva.⁶¹

Kazali smo već da su neki elementi *Eneide* prisutni u *Planinama*, pa bi valjalo i ukazati na njih. Prije svega, motivi koji spajaju dva djela su "putovanje" ili lutanje glavnog lika, te njegovo spuštanje u "podzemlje". Ipak treba napomenuti da egzistiraju još neki elementi u kojima se Zoranić oslanja na Vergilijev Spjev. Tu prvenstveno preciziramo na jedan motiv s početka romana, kada Zorana vila Zorica upozorava na strašne stvari koje će vidjeti na putu:

"Nut - reče - znaj, tribi jest da kripka i smina srca budeš, jer strašne i čudne stvari, sa mnom grede, vidit ćeš, meu ke ulisti lazno je, da pak van na svitlost iziti muka i trud potriban jest (...)"

(*Planine*, kap. III)

To vilino zlosutno nagovještenje zapravo je parafraza jedne strofe iz šestog pjevanja u *Eneidi* u kojemu Eneja odlazi u podzemni svijet:

"Prozbori proročica: - O Trojanče, sine Anhisov,
Porode krvi božanske, u Avren lako je saći,
Vrata su otvorena danonoćno crnoga Dita:
Ali je posao mučan povрати se otud i doći
Na gornji uzduh (...)"

(*Eneida*.VI)

Iz iste strofe Zoranić preuzima stihove da bi dočarao zlokoban natpis koji piše nad vratima pakla:

"Po mni se uhodi u najgorčji stan,
lako se prohodi, da teško zide van."⁶²

(*Planine*, kap. IV)

Vjerujemo da postoje još poneke reminiscencije koje su vidljive u *Planinama*, a odnose se na navedeni nacionalni spjev cjelokupne rimske književnosti. Ali kako smo već i u naslovu naznačili preokupacija nam je bila analizirati pastirske motive u *Planinama* i one u

⁶¹ Usp. Švelec.1964: 21.

⁶² Usp. Maras. 1988: 250-256.

Vergilijevim *Eklogama*, pa ćemo s *Eneidom* i završiti obradu Vergilijevih motiva u *Planinama*.

5. 2. 6. Zoranić i Sannazzarova "Arkadija"

Jacopo Sannazzaro (Napulj, 1456 – Napulj, 1530). Talijanski je pjesnik. Plemić, klasične naobrazbe, član Pontanovske akademije i dvoranin vojvode Alfonsa. S njime je i s G. Pontanom ratovao protiv Inocesta VIII. Politički angažiran, cijeli njegov život obilježen je raznim ideološkim sukobima ali i progonstvima. Pisao je epigrame i elegije, no važnije su zbog inovacija koje uvodi (pastiri zamijenjeni ribarima) njegove *Ribarske ekloge* (*Eclogae piscatoriae*, 5 idila) koje su postale uzor mnogim nasljedovateljima, moguće i Petru Hektoroviću. Njegov spjev o Kristovu rođenju *O porodu Djevičinu* (*De partu Virginis*, 1526, u 3 knj.) odlikuje se vergilijevskim izrazom, te zanimljivim pokušajem spajanja humanističkog sinkretizma antičke mitologije i vjerskih istina. Pisao je i lirske pjesme po uzoru na Petrarca, te *Farse* ili *Klupka* (*Gliommeri*) koje su se izvodile na dvorovima. Najistaknutije djelo mu je *Arkadija* (*Arcadia*, 1501, u konačnom izdanju 1504) pastirski roman čija je popularnost ubrzo odjeknula i van Italije. Prozom i stihom Sannazzaro opisuje miran i idiličan krajolik po uzoru na Vergilija, Teokrita i Boccaccia. Iako opsegom maleno djelo, ostavilo neizbrisiv trag nadahnuća mnogim daljnjim piscima koji su u svojim djelima unosili arkadijske elemente, a među njima i Petru Zoraniću.⁶³

Gotovo sve relevante knjige o povijesti književnosti tumačeći *Planine*, neizostavno će napomenuti da je Zoranić polazišni koncept za roman *Planine* pronašao upravo u Sannazzarovoj *Arkadiji*. Da je tomu tako dokazuju mnogi identični elementi koji spajaju ta dva pastirska romana. Da bi lakše promatrali poetički suodnos između njih u kratkim crtama izložit ćemo fabulu Sannazzarovog djela. *Arkadija* se sastoji od 12 proznih i 12 ekloga različitih metara te epiloga upućena pastirskim gajdama. Priča je to o nesretno zaljubljenome mladiću Sinceru (iza kojega se krije sam autor) koji napušta rodni Napulj zbog neostvarene ljubavi, te odlazi u planinu među pastire u skromno selo mitske arkadije. Tamo u društvu novostečenih drugova provodi krajnje jednostavan život, ispunjen poljskim radovima, igrama, zabavama i poganskim obredima. Nakon nekog vremena Sincero usnu zlokoban san, pa krene

⁶³ Usp. Detoni-Dujmić.2005:952-953.

u planinu gdje susreće nimfu koja ga kroz podzemne tokove rijeke vodi do Sebeta. Ondje pronalazi grobni humak voljene žene, te se nakon toga vraća u Napulj.⁶⁴

Već sama vanjska forma (izmjena proze i stihova), pa i kompozicija djela podsjećaju nas na *Planine*. Fiktivnog lika Sincera možemo poistovjetiti s onim Zorana – iza obojice fiktivnih karaktera kriju se autori. Sincero odlazi u planine da bi pobjegao od ljubavne boli, a to isto radi i Zoran. Obojica u planinama slušaju razne napjeve i pripovijesti od strane pastira. Kao i Sincera, i Zoran pastirima pojašnjava svoje rodoslovno stablo. Unutar *Arkadije* vidljivi su antički uzori na koje se Sannazzaro oslonio, isto tako i Zoranić je crpio inspiraciju od klasičnih uzora. Neprilike u rodnome gradu, primorale su Sannazzara da svoju duševnu bol ukomponira unutar *Arkadije*. Kao i u *Planinama*, tako i Sannazzarovi pastiri pjevaju o nesretnim vremenima. *Perivoj od Slave* koji je Zoraniću poslužio kao svojevrsna kritika tamošnjoj sredini zbog odbacivanje domaće riječi, jest zapravo Sannazzarova idejna komponenta. Opis Perivoja jako podsjeća na vrt oko Marsilijina groba u *Arcadiji*. Poklapaju se i neki elementi poput pojedinih životinja, ptica i cvijeća. Sannazzarovi pastiri zapravo su talijanski pjesnici i njegovi sunarodnjaci – vrlo vjerojatno da se i Zoranić poveo tom idejom (valja se podsjetiti da je realne osobe u fiktivni svijet *Arkadije* prvi unio Vergilije u *Eklogama*). Motiv u kojem vila Zorica kroz razmaknutu vodu uvodi Zorana u podzemnu špilju prisutan je i u *Arkadiji*. Sličnosti možemo pronaći i u četvrtom odlomku *Arkadije* gdje pastir Galicio pjeva o voljenoj Amaranti, a ona da sakrije svoje rumenilo i sramežljivost baci cvijeće iz ruku, pa tobože ga zatim mirno pokupi. Vrlo sličan motiv postoji i u *Planinama* kada jednoj od djevojaka koja se zvala Jela, jedan od pastira posveti pjesmu. Na to ona od uzbuđenja i sramežljivosti zaroni lice u bistru vodu da sakrije crvenilo. Kao i pastiri u *Arkadiji*, i oni u *Planinama* krata vrijeme zadavajući zagonetke jedni drugima. Trebali bi još nešto kazati i o stihovanom utjecaju Sannazzara na Zoranića. U *Arkadiji*, u devetoj eklogi, nalazimo strofu:

"O kad bi uz ove obale ugledao gdje teče
rijeka od mlijeka; slatko bi mi bilo
plesti ove košarice u ljetnoj hladovini (...)"

(*Arkadija*. IX)

⁶⁴ Usp. Detoni-Dujmić.2004:21.

Što nas jako podsjeća na Sladmilove stihove:

"Da bih vrulji ovoj mliko vidil vrući,
pak po tržanci svoj potokom tekući,
u sinci sidući kutliće bih dilal
ter slatko pojući često se napijal."

(*Planine*, kap. XIV)

Sličnosti možemo uočiti i kroz ove stihove:

"Vidjeh malo prije gdje se lijep golub
u starom hrastu ugnijezdi krijući se
od okrutne i surove moje dušmanke (...)"

(*Arkadija*. IX)

Dok u *Planinama* oni glase:

"Gnizdo golub shranil tuj sam v skraci jednoj,
koje sam naminil dat Ružici mojoj,
jer su ugodni njoj, hoće jih nigovat,
i za ugojaj moj hoće jih milovat"

(*Planine*, kap. XIV)

Nadalje, u *Arkadiji* postoje aluzije na mitološku priču o sestrama Prokni i Filomeni, koje su pretvorene u lastavicu i slavuja zbog toga što su zaklale Itisa, Proknina sina, i dale ga jesti njegovu ocu Tereju:

"O Filomena, koja stare jade
obnavljaš svake godine i nježnim cvrkutima
siliš šume i spilje da te slušaju;

ako je, Prokna, i istina da se sad žališ,
nije ti to stanje pomutilo svijest,
ali se i dalje žališ i kaješ zbog svoje greške (...)"

(*Arkadija*. XI)

U *Planinama*:

"Rec, plačući zleti ka ptičica poje
i prebritke šaeti z nemilosti svoje;

jinako znaj tvoje petje bit će zamañ,
a kroz pismi moje ja ću bit poštova (...)"

(*Planine*, kap. XIV)

Arkadija:

"Reci mi u koje je zvijeri tako ljudski razum
da kleči pri mjesečevoj zruci
i da silazi k izvoru da bi se pročistila."

(*Arkadija*. IX)

Ista ta zagonetka u *Planinama* glasi:

"Rec, ka zvir razboran um jima na saj svit,
da gre život opran misecu poklonit,
ako to stumačit umiš, reć ću takoj,
da ćeš pohvaljen bit po družini ovoj (...)"

(*Planine*, kap. XIV)

Zatim u *Arkadiji* imamo:

"Kaži mi koja to ptica skuplja
drva kad umire, i onda se pali
i živi, na svijetu nemajući premca?"

(*Arkadija*. IX)

A u *Planinama*:

"Rec mi, ka j' ptica onoj jedina na saj svit
skupi drivje za svoj život sama zgorit;

tere ću ovo rit da sva ova družina
tebe će proslavit i sva ova planina."

(*Planine*, kap. XIV)

Navest ćemo za sam kraj komparacije još jednu Sannazzrovu strofu koju je Zoranić uklopio
unutar *Planina*:

"Od plača moje tijelo kopni
kao snijeg na suncu
ili kao što na vjetru nestaje magle (...)"
(*Arkadija*. II)

Planine:

"Kako sunčen plam
snig tali čas svak,
a vitar bludan
odgoni oblak,
tako ljubezan
tali moj žitak (...)" ⁶⁵
(*Planine*, kap. XIV)

Iz navedenih primjera vidljivo je da se Zoranić obilato oslonio na talijanskog renesansnog prozaista i pjesnika. Gotovo u svim poetičkim segmentima Zoranić je pokušao oponašati *Arkadiju*, no kako to inače biva - učenik je prestigao učitelja. Stav da je Zoranić bolji prozaist i "snažniji" poeta nego što je to Sannazzaro, dijele mnogi eminentni književni stručnjaci. Oni redom smatraju da je Sannazzaro pomogao Zoraniću samo da otkrije latinske autore, te tako *Arkadiju* možemo shvatiti kao premosnicu između petrarkističkog svijeta i Vergilijevih *idila*.⁶⁶ Doima se da je Zoraniću, Sannazzaro poslužio kao polazišna točka, no unutar razgradnje svoje fabule vidljivo se udaljava od Sannazzarove ideje, te posredstvom proširuje i nadopunjava prvotni koncept preuzet iz *Arkadije*.

5. 2. 7. Biblijski aspekti prisutni u "Planinama"

Biblija (od grčkog *ta biblija*: knjižice; nastala između 1000 pr. K. i 100), zbirka svetih spisa. Židovi ju (*Hebrejska Biblija*, odnosno *Stari zavjet*) te kršćani (*Stari zavjet* i *Novi zavjet*) drže službenom, svetom, od Boga nadahnutom i glavnim izvorom svoje vjere. Židovi *Bibliju* (samo *Stari zavjet*) nazivaju *Tenak* (i *Tanah*) što je akronim od prvih slova naziva triju osnovnih dijelova: *Tora*, *Nevi'im* i *Ketuvim* koji se sastoje od ukupno 39 knjiga. U biblijskome tekstu *Staroga zavjeta* sačuvana je drevna hebrejska književnost puna iskaza

⁶⁵ Usp. Maras.1988:250-256.

⁶⁶ Usp. Matić.1909: 52-54.

strastvenih osjećaja, očajnih doziva, vjernosti, nježne odanosti ali i okrutnosti i osvete, a često je nadovezana na književnost još starijih bliskoistočnih književnosti. Od Židova su hebrejsku književnost preuzeli i kršćani dijelom drukčijim rasporedom i s dodatnim (deuterokanonskim) knjigama. Drukčiji redoslijed biblijski knjiga nego što je u *Hebrejskoj Bibliji* nastao je između II. i III. stoljeća prije Krista u njezinom grčkom prijevodu nazvanom *Septuaginta* (Sedamdesetorica) u kojem su spisi raspoređeni prema sadržaju u četiri skupine: *Petoknjižje*, *povijesne*, *poučne (pjesničke)* i *proročke knjige*. Kršćani su u I. st. preuzeli *Septuagintu* kao svoju službenu *Bibliju*, u kojoj je bilo više biblijskih knjiga nego u *Hebrejskoj Bibliji*, a koje Židovi nisu prihvatili u svoj kanon, odnosno popis svetih knjiga, jer su bile napisane grčkim jezikom. One se stoga zovu deuterokanonske (od grčke riječi: drugi kanon) za razliku od protokanonskih (od prvi kanon) koje su jedine kao nadahnute knjige Židovi prihvatili u svoj kanon 90. god. u Jamniji.

Novi zavjet (grčki *diatheke kaine*), zbirka je ranokršćanskih spisa što se u kršćanstvu smatraju svjedočanstvom novoga Saveza koji je uspostavio Isus Krist. Naziv je među prvima upotrijebio Tertulijan potkraj II. st. Novozavjetni spisi su nastali tijekom I. st., a napisani su grčkim jezikom koji se govorio u istočnom dijelu Rimskoga Carstva, nazvanim koine (grčki *koinē*: zajednički). Pisci *Novoga zavjeta* svi su odreda, osim Luke, bili Židovi, Isusovi učenici. *Novi zavjet* obuhvaća: četiri *Evandjelja* (po Mateju, Marku, Luki i Ivanu), *Djela apostolska*, *Poslanice*, te *Otkrivenje*. Kršćanski kanon *Novoga zavjeta* nastao je po uzoru na židovski kanon *Staroga zavjeta* koji su kršćani prihvatili (uz dodatne knjige iz *Septuaginte*) i potpuno se razvijao od II. do IV. st. na istoku i zapadu, uz neke razlike. Katolička je crkva službeno proglasila svoj kanon nadahnutih spisa na Tridentskom koncilu (1546) što nisu prihvatili protestanti. Oni su na odnosu na *Stari zavjet* prihvatili židovski kanon pa zato imaju sedam knjiga manje. Pravoslavci prihvaćaju uglavnom kanon prema *Septuaginti*, samo je redoslijed drukčiji nego u katolika.

Biblija je najprevođenija knjiga u povijesti književnosti; prevedena je na gotovo sve svjetske jezike, a broj uzdanja i primjeraka daleko nadmašuje bilo koje drugo književno djelo. Prijevodi *Biblije*, često prvi prijevodni tekstovi u pojedinim jezicima, bitno su utjecali na razvoj pojedinih jezika. Među najstarijim hrvatskim prijevodima cjelovite *Biblije* je prijevod Bartola Kašića (1630., objavljen 1999/2000. u Njemačkoj), slijedi prijevod Petra Katančića (1831) i ostalih. *Biblija* je zbirka knjiga koje predstavljaju antologiju hebrejske književnosti, zbirka povijesnih isprava, književno djelo bogato stilskim figurama, izvorne i neprolazne

umjetničke vrijednosti, a istodobno i Božje i ljudsko djelo. Kao takvo pripada zajedničkoj kulturi cjelokupnoga čovječanstva.⁶⁷

Promatrajući simbol *Biblije* iz povijesno-antropološkog kuta gledišta uviđamo da je ona manje književno djelo a više neiscrpan izvor na kojemu je "odrasla" i "sazrela" cjelokupna europska kulturalna scena u svim njezinim vidovima počevši od slikarstva pa do književnosti. Shodno takvim umjetničkim obzorima, koji su se napajali i crpili nadahnuće iz te, kako smo već napomenuli najprevođenije, a možda i najcitiranije knjige na svijetu, nije nikakvo čudo da se i unutar korica *Planina* mogu uočiti razni citati, aluzije i parafraze koje dočeto vuku korijene upravo iz *Biblije*. S obzirom da se gotovo na svakoj pojedinoj stranici romana mogu implicitno, a mnogo više eksplicitno pronaći biblijski tekstovi koji su Zoraniću postali svrsishodni da oplemeni fabularni tijek, ali vrlo vjerojatno katkad i svoja filozofska promišljanja, nismo u kvantitativnoj mogućnosti u potpunosti proanalizirati i interpretirati taj literarni fenomen.⁶⁸

Već u uvodnoj posveti romana - Mateju Matijeviću, ninskom kanoniku i Zoranićevom učitelju, na marginama stranice nailazimo na mudrost koja je zapisana u *Novom zavjetu*. Naime, Zoranić pišući kako ga je jedna vila ukorila zbog njegova beskorisnog "prosipanja" pjesničke vještine, koju koristi za uzaludno opjevanje njegove ljubavne boli, kazavši mu: "Zač tako preskorisno i presprudno misalju turvitaš, budući sva misal tva krozi ljubveni poraz u petje uznita i nukana? Ne pristoji se da svića pod sudom skrivena stoji, da da ljudem sviti.(...)" (Maras.1988:6) zapravo vješto parafrazira evanđelista Mateja koji je zapisao:

"Non ponas
lucernam
sub modio,
sed super
candelabrum,
ut luceast
omnibus."

Evangelium.

(Mt 5, 15)

⁶⁷ Usp. Detoni-Dujmić, D.2004: 43-45.

⁶⁸ Naime, takva bi detaljnija i podrobnija analiza iziskivala mnogo prostora i vremena koja zbog opširnosti teme diplomskog a rada nije moguća, ali ni potrebna.

li u prijevodu:

"Niti se užije svjetiljka da
se stavi pod sud,
nego
na svijećnjak
da svijetli
svima"

(Mt 5, 15)

U istoj posveti, Zoranić se nadalje opravdava čitatelju zbog njegovih skromnih spisateljskih sposobnosti, jer su mu na pameti ljubavne brige, sram i jezični problemi koji ga uvelike sprječavaju da iskaže svoje umjetničke vještine. Svoju literarnu limitiranost, ali i skromnost, upriličio je jednom mudrom izrekom sv. Jeronima koja glasi:

"Sermo rudis
usque ad cor
penetrat,
politus
autem aures
pascit."

Hieronymus

Što bi značilo:

"Prirodna
riječ dopire
do srca;
uglađena
naslađuje
uši."

(Jeronim)

Isto tako valja naglasiti da Zoranić spominje sv. Jeronima i u kontekstu ondašnje pretpostavke i vjerovanja da je upravo taj svetac tvorac glagoljice i začetnik naše najstarije književnosti. Zoranić zapravo želi zahvaliti sv. Jeronimu i ostalim glagoljašima što može pisati na materinskom jeziku i pismu.⁶⁹ U drugom poglavlju *Planina*, u kojem vila Zorica pripovijeda tugaljivu priču o nesretnoj smrti svog ljubljenog Žiljbila, Zoranić na marginama

⁶⁹ Usp. Maras.1988:249.

stranice zapisuje stihove iz biblijske knjige *Tužaljki* koja se pripisuje proroku Jeremiji. Ti stihovi glase:

"Oculus meus
Depravatus est
Animam meam"

(*Tuž 3, 51*)

Što bi značilo: "Moje mi oko bol zadaje" (*Tuž 3, 51*). Dakle, Zoranić parafrazira biblijske stihove da bi dočarao sav očaj nesretne vile Zorice koja Zoranu pjeva:

"Čemerno plaćući suzice prolivam,
i gorko uzdišući s plačem duh pušćivam (...)"

(*Planine*, kap. II.)

Zoranić nastavlja s mudrim biblijskim sentencama i u četvrtom poglavlju u kojem se govori o prokletstvu djevojke Bure koja zbog svoje oholosti biva kažnjena paklenim mukama. Upravo u kontekstu njezinih mana: drskosti, gizdavosti i nerazuma, zbog kojih je naposljetku i završila u vječnom prokletstvu, Zoranić koristi za današnje prilike pomalo društveno neprihvatljivu mudrost koja glasi:

"Circulus
aureus in
naribus
suis, mulier
pulchra et
fatua."

(*Izr 11,22*)

U prijevodu:

"Zlatan je
kolut na
rilu
svinjskom:
žena lijepa
a bez razuma."

(*Izr 11, 22*)

Na temu vječnog prokletstva nastavlja, parafrizirajući Matejevo *Evandjelje* u kojem opisuje paklene muke: "gdje će biti plač i škrgut zuba (...)" (Mt 13, 50) i tako dočarava Burinu nesreću koja ju je zadesila u paklenom ognju: "– Vidiš, pod silnim kreljuti Lucifera ono zločesta Bura s jinimi mniozimi urazlikah mukah razliko mučeći, vidiš zločeste duše; te zviri strašne, to su oni ki vi svitovni jednim jimenom *Vrazi* zovete (...)." ⁷⁰ Uz Matejevo *Evandjelje*, Zoranić se često pozivao i na mudrosti proizašle iz Lukina *Evandjelja*, ali i *Psalme* s kojima su protkane pjesme koje ispjevavaju pastiri. Navest ćemo samo neke. U četrnaestom poglavlju pastir Rajko pjeva prvi biblijski *Psalm*:

"Blažen v dobi svakoj jest muž ki ne ide
u skupščini zaloj ni v njih zakon pride,
i kono ne slide put od sagrišenja
i kino ne side na nag umorenje."

(*Planine*, kap. XIV)

Ili onaj 118. *Psalm* pastira Svitka:

"Blaženi te biti ki neoskrvnjeni
Budu uhoditi u put božanstveni,
i budu blaženi ki svidočanstvu tom
išću umiljeni bid u srdačcu svom."

(*Planine*, kap. XIV)

Nema sumnje da je Zoranić pišući svoj roman pred sobom imao *Bibliju* i da mu je uprava ta sveta knjiga kršćanske nauke poslužila da se literarno izrazi i nadahne sebe i sve one koji i danas čitaju njegove *Planine*. Kako smo već kazali, *Planine* su prožete mudrim mislima, izrekama, sentencama i nesretnim pričama o još nesretnijim ljudskim sudbinama i njihovim patnjama. No *Planine* nisu samo to, one su ujedno, kao i cjelokupna *Biblija* - priča ili priče s neizostavnom poantom o neizmjerljivoj i katkad nadnaravnoj *teofiliji*, međuljudskoj ljubavi, toleranciji i u konačnici - jednostavnoj potrazi za duhovnom srećom i unutrašnjim mirom.

⁷⁰Usp. Maras. 1988:42.

5. 2. 8. Domaća usmena i pisana književnost u "Planinama"

Do sada redom smo govorili o Zoranićevim stranim književnim osloncima vidljivim u *Planinama*. Pravo je vrijeme da u kažemo ponešto i o domaćoj književnosti vidljivoj u Zoranića. Na domaću književnu tradiciju izrijeком nas upućuje sam Zoranić već u posveti svome učitelju Mateju Matijeviću gdje navodi da je hrvatski jezik prošaran latinštinom, te da je naučio pisati na narodnom jeziku zahvaljujući sv. Jeronimu za kojeg se, kako smo već napomenuli dugo vremena smatralo tvorcem glagoljice i začetnikom naše najstarije književnosti. Prve vijesti o pjesmama na našem narodnom jeziku u Zadru i zadarskom kraju vrlo vjerojatno potječu već iz 12. st., prema tome, ne bi trebala čuditi činjenica da je Zadar već u 15. st. bio kulturno središte ovog dijela Europe. Postoji opravdano vjerovanje da je u Zadru već krajem 15. st. bilo lirskih pjesama. Jedan od razloga takvom vjerovanju je i jedna lirski pjesma zadarskog notara Jerolima Vidulića, pa se pretpostavlja da je takvih pjesama moralo biti još, no nažalost nitko ih nije sačuvao. Za najbližeg i najposrednijeg hrvatskog uzora Petru Zoraniću danas se navodi Marko Marulić, i ne bez razloga, jer ga i navodi, doduše "neslužbeno" u *Planinama*. Postavlja se pitanje zašto Zoranić u Perivoj od Slave navodi samo svoja djela pisana na narodnom jeziku, jer je, po svemu sudeći, ako je poznavao Marulićevu *Molitvu*, morao poznavati i njegovu *Juditu*, koja je u vrijeme pisanja *Planina* već nekoliko godina u rukopisima kolala dalmatinskim gradovima? Sama misterija dobiva još na dubini kada se predstave određeni mimetički elementi između *Judite* i *Planina*. Već na početku *Planina* uviđamo neke sličnosti. Npr. Zoranić piše: "Planine ke sadrže u sebi pisni pete (...)". To po konstrukciji potpuno odgovara Marulićevu naslovu: "Libar Marka Marulića Splićanina u kom se uzdrži istorija svete udovice (...)". Oponašanje možemo uvidjeti i u tehničkom uređenju *Planina*, odnosno po marginalijama koje Zoranić ostavlja pokraj teksta u kojem bilježi raznorazne citate. Takvo što je karakteristično i za Marulića. Zanimljiva je usporedna pjesničke fature dva pisca. Dvostrukorimovane dvanaesterce u kojima krajnji par srokovia prelazi u sredinu narednog stiha pisao je samo Marulić u našoj književnosti, i naravno Zoranić. Vjerovati da se je Zoranić oslonio na Marulićevu *Juditu* daje nam za pravo i kada promatramo vrlo sličan rimarij riječi koji obojica koriste ("noseći" – "videći"), ("visine – dubine"), zatim prekrajanje riječi da bi se postigla određena rima ("troj" umj. "tri"), te katkad čudnovat poredak riječi, opisa pejzaža i još štošta. Svi navedeni elementi mogu se pronaći kako u *Juditi*, tako i u *Planinama*, pa je stoga očito ne samo da je Zoranić bio upoznat sa Marulićevim opusom, već ga je i obilato koristio unutar *Planina*. Već smo kazali ponešto o

Zadru kao kulturno-političkom središtu ondašnjeg vremena. Stoga ne bi trebalo biti začuđujuće da je Zoranić bio upoznat ne samo sa Marulićevim radom, već je morao doći u doticaj i sa ostalim književnim ostvarenjima koja su nastajala u priobalnim mjestima i gradovima južnije od Splita.

Za sam kraj kazat ćemo ponešto i o usmenoj književnosti u Zoranića. Narodne poslovice svakako imaju značajnu ulogu Zoranićevom književnom ostvarenju. One su u *Planinama* izmiješane i stoje ravnopravno sa svakojakim ostalim sentencama i sa izrekama iz *Biblije*. Zanimljiva je činjenica da Zoranić odvađa u djelu izreke sakupljene iz naroda, od onih preuzetih iz kojekakve njemu tada dostupne literature. Neke izreke koje Zoranić, odnosno njegovi pastiri spominju u romanu, i danas žive u suvremenom govoru. Mudre izreke koje su i danas u opticaju: "Niki pak drugu ljubovcu obljubiti svitovahu me govoreći da kljin kljina izbija (...)" ili: "Nigdar vuk po porucih ji (...)", odnosno, u kontekstu: "da ćeš staru ljubav zaboraviti ako pronađeš novu". Drugu poslovicu bi mogli osuvremeniti kao: "Teško vuku na preporuku". Isto tako Zoranić koristi i stihovane poslovice poput:

"Bolje ti ji jimi dobrote slavan glas
neg okol se vidit zlat i srebren pas (...)"

Ili

"i lažiolikoj tvoj jazik nemoj dat,
jere laž obrok dvoj ne more zblagovat (...)"

Za Zoranićev roman možemo kazati da sadrži čitavu jednu malu zbirku narodnih poslovice, što je svakako pohvalno jer nam daje jasan prikaz usmenih izreka koje su dugo vremena kružile narodom da bi se potom zbog kojekakvih okolnosti nestale iz opće uporabe. Zoranićeve *Planine* tako možemo okarakterizirati kao stanište svih tih davno zaboravljenih narodnih mudrosti, a zahvaljujući baš ovom zadarskom pjesniku mi i danas, ali i oni ljubitelji književnosti koji će tek doći, možemo uživati ljepoti ovih narodnih ostvarenja.⁷¹ Kako je na pjesnika snažno utjecala usmena pripovjedna književnost, isto tako s golemom ljubavlju se odnosio i s lirskom narodnom književnošću. *Planine* obiluju lirskim pjesmama koje Zoranićevi pastiri i njegove vile gotovo u svakoj prilici "poju" ili "pojuć kleću" (pjevaju, kliću). Te pjesme su raznolika sadržaja, ljubavne, religiozne ili "pisni tužbene" odnosno

⁷¹ Usp. Pantić, Miroslav. (1969). "Petar Zoranić i naša narodna književnost", *Zadarska revija* br. 5. Zadar, str. 459 - 460.

turobne tematike. Te svoje "pisni" pastiri izvode na raznim onodobnim instrumentima, poput roške, surle, rebege, citare, gusle, svirale, a dvije najreprezentativnije pjesme koje pastiri izvode *A ti divojko šegljiva* i *Drazi mi goru projdoše* ujedno su i naše najstarije usmene poskočice. Prvoga dana tako pastir Bornik "kleče" jednu od svojih "ljupkih pisam" u slavu ljepote svoje "ljubovce" Jelene (*Planine*, kap. XIII), Grahko "poje" pjesmu *Pasite drobne travice*, na zvuk svirala drugog pastira (*Planine*, kap. XIV). Rajko i Svitko pjevaju svoje pobožne setence i parafraze psalama uz pratnju citara. U romanu, daleko najčešći instrument pratilac pastirskih pjesama pojavljuju se gusle. Uz zvukove tog glazbala već prvog dana pastiri pjevaju raznolike pjesme, Sladmil pjeva o ljubavnoj čežnji za Martom (*Planine*, kap. VI), Sipko o svojoj Pisanki i njenim čudesnim očima, a Zdenko u slavu svoje Marije. Koliko je Zoranić bio očaran guslama govori i činjenica da je smatrao da su gusle najbolji što jedan pjevač može dobiti na dar za svoje dobro pjevanje. Zoranić itekako cijeni i voli usmenu liriku, ona ga nadahnjuje i očarava. Osim autentičnih narodnih pjesama koje je Zoranić skupljao, u romanu mogu se vidjeti i pjesme koje je Zoranić sam sročio poput, *Pasite drobne travice* u kojima ima dosta daha starih narodnih pjesama, s njihovim čestim i ustaljenim deminutivima ("travice", "ovčice", "ptičice"...). Narodna lirska pjesma u *Planinama* je prisutna na raznolike načine. U jednom trenutku se pojavljuje oblik direktne imitacije:

"Slaviću, ki v zori
mej zeleni bori
u slatkoj romori
mimoše tuge tve počitaš žuberć (...)"

Isto tako nekad je iz lirske usmene književnosti preuzet samo motiv, a sve ostalo Zoranić je razvio sam, na sebi svojstven način:

"Tebe, dake, molim, pisni ma, poj k poj
ku nada sve kolim, pri koj je utih moj,
padni na krilce njoj, tere umiljeno
skaži i reci njoj da je rascvijelno (...)"

Elemente narodne poezije najviše ima, i najsnažnije se oni osjećaju u Zoranićevu stilu. *Planinama* je poezija darovala svoj leksik, svoju metaforiku ali i svoje karakteristične epite

s kojima djelo obiluje, a koji su i pouzdan pokazatelj usmenog pjesničkog stila.⁷² Usmena predaja snažno je utjecala na Zoranićevo književno stvaralaštvo, puno više nego smo to mogli na prvi pogled očekivati. To prisustvo dalo je *Planinama* osobit i neizbrisiv trag, a bez njega bi *Planine* imale drugačiji okus, zvuk i drugačije boje.

⁷² Usp. Pantić 1969: 449-454.

6. NEKONVENCIONALNI PRISTUP *PLANINAMA*

Što su zapravo *Planine*? Radi li se uistinu samo o pastirskom putopisu ili nečemu sličnom, ili se ispod vanjštine, tamo duboko između redaka "spjeva" krije nešto puno zagonetnije i hermetičnije. Već smo naveli da mnogi povjesničari književnosti, gotovo svi, vrlo rijetko će *Planine* okarakterizirati kao estetsko djelo, već ga kvalificiraju samo kao književno-povijesno, te mu tako osporavaju njegovu literarnu vrijednost. Postavlja se razumno pitanje kako onda od njih uopće očekivati da tom djelu pristupe na bilo koji drugi način koji bi se mogao kositi sa ustaljenim interpretacijskim obrascima.

Prije nego započnemo s analizom *Planina* na pomalo neuobičajeni način, od iznimna je značenja jedna konstatacija. Naime, treba naglasiti i upozoriti da nam nije za cilj bilo osporiti neupitan doprinos povjesničara književnosti koji su proučavali *Planine* i mnoga naša druga djela, odnosno, njihove tvrdnje uzimati s otklonom. Naprotiv, zahvalni smo im na njihovom znanstvenome radu i mnogim književno-teorijskim dostignućima s kojim su nas uvelike zadužili, a hrvatsku književnu scenu, ali i onu kulturnu općenito, oplemenili i obogatili mnogim otkrićima vrijednim svekolikog poštovanja i digniteta.

Nažalost, ili na sreću, problematika jednoznačnih i uokvirenih tumačenja književnih tekstova ne očituje se samo kroz književno-znanstvenu struku i njihovo poimanje smisla književnosti. Uzrok takvom stanju treba pronalaziti negdje drugdje, točnije, mišljena smo u društvenom uređenju općenito. Živimo u vremenu koje je sklono "etiketiranju" pojedinca, odnosno, predrasudama svih onih koji ne igraju po davno određenim pravilima, ili bolje rečeno po ustaljenim obrascima mišljenja i ponašanja.

Svako iskakanje iz zacrtanih tračnica normi i stavova obično dovodi do "etiketa" koje lijepi okolina (u ovom slučaju struka) a te etikete uistinu su raznovrsne; od "pseudoznanstvenika", "pseudoknjiževnika", "pseudokritičara", "ekscentrika", "demagoga" pa do običnog "šarlatana". Ako uistinu živimo u ovakvom svijetu nije nikakvo čudno što se *Planine*, *Ribanje i ribarsko prigovaranje*, Vetranovićev *Pelegrin* ali i mnoga druga književna ostvarenja gotovo već 150 godina interpretiraju na isti, onaj ustaljeni način. Možda je uistinu sazrelo vrijeme za reviziju svih onih već kanoniziranih *aksioma* koje bez puno razmišljanja i bez propitkivanja uzimamo zdravo za gotovo, te pokušamo sagledati stvari iz jedne sasvim nove, progresivne i za mnoge dogmatičare potpuno neprihvatljive razine, a u slučaju ovog djela one hermetičko-alegorijske ili slobodnije kazano – ezoterijske prirode.

6. 1. Utemeljenost progresivnog pristupa

Govoriti o alegorijskim, hermetičkim ili naposljetku nekim ezoterijskim konotacijama unutar romana, bilo bi krajnje neozbiljno ukoliko za takvo što ne postoje utemeljene indikacije, ili akademski kazano – znanstvene pretpostavke. Nemamo namjeru iznositi prenagljene i razne uopćene hipoteze koje katkad zbog "slobodnije" interpretacije interpretatora mogu djelovati površne, ishitrene, (pre)olake i u krajnjoj liniji posve apsurdne. Sve te "pseudoznanstvene" teze mogu otežati pravo sagledavanje smisla i svrhe teksta *Planina* ali i mnogih drugih tekstova. Upravo zbog takve situacije, sve progresivne pretpostavke, ideje i motive koje ćemo kroz daljnji rad ubrzo i upoznati treba uzeti s daškom opreza i sigurnim odmakom, jer naposljetku, one i jesu samo to – dakle progresivne pretpostavke. No ipak, usprkos svim poduzetim odmacima od ishitrenih zaključaka i analitičkoj skepsi, voljni smo i osjećamo potrebu da *Planine* sagledamo iz jedne drugačije i nesvakidašnje perspektive jer čitajući to djelo dojma smo da "slučaj" Zoranićevih *Planina* nije niti blizu konačnom rješenju. No upravo, kako nam to i znanstveni svjetonazor sugerira - put ka spoznaji omeđen je pretpostavkama. Stoga se ne libimo pretpostavljati, naravno, ako te teze imaju alibi i čvrsto polazišno uporište koje svojim argumentima možemo i obraniti.

Takvih teza unutar Zoranićeva pisanja ima pregršt, a jedna od njih, koja je manje indicija a više činjenica jest ta da je Zoraniću kao jedan od uzora poslužio Dante i njegova *Božanstvena komedija*. No ipak, konvencionalna pojašnjenja tumače nam samo onaj očigledni segment odnosa Dante - Zoranić. Taj primarni odnos nas uvjerava da je Zoranić od Dantea *posudio* samo određene fabularne i strukturne motive koji su važni za stvaranje književnog predloška. No, mišljenja smo da je odnos između "učitelja" i "učenika" evoluirao i napravio korak naprijed. Točnije, Zoranić je od Dantea preuzeo ili naučio nešto puno vrjednije i suptilnije. Dakako, radi se o alegoričnom zadatku smisla književnosti koji je po svemu sudeći kod oba pisca od presudne važnosti. Provjerimo što to Dante o alegorijskom smislu književnosti piše u svojoj *Gozbi*: "Valja znati da se spisi mogu shvaćati i objašnjavati prema četirima glavnim smislovima. Prvi se zove doslovni, a to je onaj koji se ne proteže dalje od slova praznih riječi, kao u pjesničkim pričama. Drugi se zove alegorijski, a to je onaj smisao koji se skriva pod plaštom tih priča, i to je istina skrivena iza lijepe laži (...)." ⁷³ Vidjevši kako to učeni majstor Dante radi, odnosno kako svoja djela piše pod prenesenim značenjem, iliti alegorijom, i sam se Zoranić okušao u istom postupku. Samo za razliku od njega, on to

⁷³ Fališevac, D.1984:164.

svojem čitatelju već u posveti *Planina* daje na znanje: "Ta dake put moj pišući, PLANINE natpisah, a pod koprinu toga elizijska polja razume se (...)." ⁷⁴ Koprina koju Zoranić u posveti spominje bila bi ništa drugo nego metafora za alegoriju. Dakle, cijele se *Planine* mogu ili čak moraju interpretirati u okviru alegorije. Je li ta alegorija posve "zemaljska" i "prizemna", odnosno skrivaju li se iza nje samo Zoranićeve domoljubne pobude, ili je, kako kroz rad pokušavamo i dokazati, taj veo alegorije s kojime su prekrivene *Planine* rezerviran za nešto puno apstraktnije i mističnije – ostaje nam za vidjeti.

6. 2. Zoranićeva uloga duhovnoga prosvjetitelja

Zoranićev roman pravi je vatromet svjetovno-književnih, biblijskih i folklornih motiva. On u *Planine* unosi sve ono što su ljudi njegova doba voljeli. Kako je narod u srednjovjekovno doba većinom živio u informativnoj represiji, renesansa je označila ponovno intelektualno buđenje, pa nije ni čudno što se običan puk zanimao za mnogo toga. Kao i srednjovjekovoga čovjeka, i ljude koji su živjeli u Zoranićevo vrijeme zanimala je onostranost. Razglabanje o izgledu *inferna*, *purgatoria* i konačno raja vjerojatno je bila jedna od temeljnih preokupacija tadašnjeg vremena. Zanimali su se oni i za patuljke, divove, vile, vilenjake, kletve, čaranja, bajanja, nakaze, prikaze, vještice, astronomiju i astrologiju. Jednom riječju, sve ono o čemu se nije dalo javno raspravljati, jer su nam i povijesni zapisi svjedoci da je represivni klerikalni "aparati" uslijed jedne "krive riječi" ili oprečnoga stava više nego jednom, diljem cijele Europe "palio lomače". No međutim, kao i u periodu srednjega vijeka i u Zoranićevo doba željezna ruka crkvenih dogmatskih obzora nije posve popustila (ili je čak postala još snažnija), te je i dalje imala potpuni informacijski monopol nad svim žarišnim temeljno-ljudskim pitanjima, ipak, nekako su informacije, možda sudbinski, same od sebe, postale protočnije i lakše dostupnije malom čovjeku. A jedan od mehanizama uspostave konačne istine između možebitno iniciranih (u ovom slučaju Petra Zoranića – pošiljatelja poruke) i ostalih neprosvjećenih (u ovom slučaju okoline kao recipijenata te poruke) je umjetnost (koje je gotovo uvijek alegorijske simbolike) u svim vidovima stvaralaštva. U slučaju Petra Zoranića, naravno to je književnost.

⁷⁴ V. Maras.1988: 6.

6. 3. "Planine" obavijene koprenom

Ako prihvatimo pretpostavku da je navedeno djelo ezoterijske prirode, valjalo bi za početak razjasniti neke osnovne termine vezane za ezoteriju i ezoterijska učenja. Dakle, etimološki gledano, ezoterija dolazi od grč. *ezotheo* (ἐσωτερικός) to znači ono "unutarnje", čija bi suprotnost bila *egzoterično*, ono što je "vanjsko" ili "javno". Sama riječ nije problem, no dati dublju definiciju nešto je teže jer se bilo kakva apriorna definicija osvjetljuje tek iskustvom. Možemo raspravljati o okusu grožđa koliko god želimo, no dok ga ne okusimo, nećemo imati stvarno saznanje o tom voću.

Ezoterija bi bila skup učenja i znanja koja se bave proučavanjem zakonitosti vidljivih i nevidljivih svjetova. Ezoterizam označava sveukupnost ezoteričnih znanja i prakse shvaćenih poput jedinstvene cjeline, jedinstvene univerzalne predaje, svuda i uvijek istovjetne usprkos različitosti obreda, doktrina što proizlazi iz različitosti mjesta, epoha i kultura. Ezoteriju čine četiri karakteristike:

1. teorija korespondencije između sveukupnog vidljivog i nevidljivog svemira,
2. uvjerenje da je sva priroda živo biće zbog božanske prisutnosti u njoj,
3. postojanje nužnih elemenata (simboli, rituali, anđeli, vizije) koji služe kao posrednici u stjecanju duhovnoga znanja,
4. osobni i duhovni rast kada dosegne to znanje.

Ovim se intrinzičnim karakteristikama često dodaju još dvije, vanjske karakteristike: Ezoterici smatraju da postoji dubinska podudarnost između svih duhovnih i religijskih učenja u svijetu te konačno, da je ezoterija tajni prijenos duhovnog učenja. Ezoteričnim doktrinama i učenjima pripada širok spektar disciplina i sustava mišljenja poput alkemije, antropozofije, astrologije, kabale, misticismizma, okultizma, spiritizma, teozofije, kao i drugih hermetičnih tradicija. Premda ezoterija obuhvaća širok raspon različitosti, moguće je definirati i oblikovati tri kategorije: Religijska ezoterija - obuhvaća tradicionalne forme ezoterije poput budizma, kabale i sufizma; Okultna ezoterija - sadrži šamanizam, gnosticizam, hermetizam, tantru te magijski i alkemijski Taoizam; Filozofska ezoterija - odnosi se na novoplatonizam, teozofiju i New Age.⁷⁵

⁷⁵Usp. Faust, V., Filipčić, S. (2002). *Leksikon ezoterije*. Zagreb: Zagrebačka naklada, str. 101–102.

6. 4. Ezoterijska simbolika

Kada promatramo sam roman uviđamo da se on sastoji od određenih temeljno idejnih elementa i motiva koje možemo ali i ne moramo (ovisno o svjetonazoru recipijenta) dihotomijski interpretirati. Naime, djelo možemo sagledati s dočetrne, ustaljene pozitivističke razine gledišta, ili sa sasvim novog, nama interesantnijeg rakursa promatranja, točnije, iz spiritualne perspektive, koja je naravno, sama po sebi progresivna. Promatrajući Zoranićeve *Planine* kao fenomen okultističke naravi, dakle, iz progresivne perspektive, pred nama se otvara pravi mali svijet ideja i motiva koji kao da pozivaju da ih promotrimo u kontekstu prenesenoga značenja. S obzirom na pregršt takvih motiva, radi lakšeg snalaženja unutar njih, obuhvatit ćemo ih kao jednu zasebnu cjelinu i definirati pod pojmom - Ezoterijska simbolika. U sklopu te cjeline posebnu pozornost obratit ćemo na sljedeće motive; "motiv putovanja", kao provodni i temeljni motiv *Planina*, ali kako ćemo ubrzo vidjeti i mnogi drugih književnih djela. Zatim ćemo nešto kazati o arhetipskim pojmovima "planine", "zvijeri" i "pećine", te mitološkoj simbolici "dobrih vila", gdje ćemo detaljnije predstaviti fenomen "magijskoga obreda" i u konačnici – samu Zoranovu "inicijaciju". Isto tako, osvrnut ćemo se i na možda najvažnije poglavlje cijeloga romana, odnosno Perivoj od Slave, kojeg ćemo pokušati dočarati iz sasvim jedne nove interpretativne sfere, koja se uvelike kosi s tradicionalnim osvrtima na dotično poglavlje i njegova prikaza u kontekstu Zoranićevih pretjeranih i žalopojnih domoljubnih pobuda.

Od presudne je važnosti, vezano za pravovaljanu interpretaciju *Planina*, taj roman sagledati iz konteksta srednjovjekovnoga viteškog romana. Naime, postoje mnoge utemeljene indicije da se Zoranić prilikom stvaranja poetičke konstrukcije djela, oslonio na srednjovjekovni viteški spjev *Parsifal* i na neke njegove metafizičke idejne segmente, a pri tome prvenstveno mislimo na arhetipsku sliku vječne potrage i pronalaska Svetog Grala, a samim time i "putokaza" za ulazak u davno izgubljeno *edensko* stanje svjesnosti. Nadalje, vjeruje se da je Zoranić u maniri iniciranog pisca unutar *Planina* uvrstio i određene tajne kodove, a kako ćemo vidjeti, naznake tih tajnih poruka nerijetko su uočljive i nehotičnim prelistavanjem stranica romana, jer se autor često poigravao i s veličinom fonta grafema, te anagramima i ostalim jezičnim "bravurama" unutar određene riječi ili rečenice. Te stilske osobitosti daju nam za povjerovati da je autor tim činom nešto želio prekriti ili još izvjesnije, kodirao neku poruku ili tekst koja je njemu od iznimna značenja, a s kojom cjelokupni

sadržaj, smisao i koncept djela dobiva na interpretacijskoj težini, a Zoranića kanonizira kao okultističko angažiranog umjetnika.

6. 4. 1. Simbolika putovanja

Planine se temelje na vrlo jednostavnoj narativnoj okosnici kao opis putovanja pastira Zorana po realnim i irealnim zemljopisnim prostorima na način koji je poznat još od najranijih književnih početaka, te nije zastario ni do danas. Sjetimo se samo kroz literarnu baštinu najpoznatijih "putnika" poput Gilgameša, Odiseja, Eneje⁷⁶, a zatim i (ne)sretnika iz srednjovjekovnih vizija koji su se otisnuli na "drugu stranu" te putovali po onostranome (*Pavlova apokalipsa* i *Dundalovo viđenje*) ali isto tako i junaka iz srednjovjekovnih viteških romana (npr. *Parsifal*, Wolfram von Eschenbach). Zanimanje za simboliku putovanja nije prestalo ni u vremenu humanizma, već ga je Dante ukomponirao kao idejni pokretač njegove čuvene *Komedije*. Podjednaka motivacija pronalazi se i kod Sannazzara, Vetranovića, Barakovića u renesansnoj književnoj epohi, ali i u baroknoj; recimo, tu komponentnu možemo pronaći u Kanižlićevoj *Svetoj Rožaliji*. Slične tematske preokupacije poznate su i ostalim stilskim formacijama, točnije u romantizmu, gdje je "skitnja" literarnog karaktera uokvirena u Byronovu spjevu *Putovanje Childa Harolda*. Za vjerovati je da se ideja alegorijskog putovanja u književnosti i u novije vrijeme nije zagubila, pa bi kao reprezentativna djela te forme mogli navesti Tolkienovu trilogiju *Gospodar prstenova*, ili čak Joycevog *Uliksa*, kojega bismo prije mogli ocrtati kao satiričko putovanje, koje se ne odvija po šumama, livadama, planinama i jezerima, već po ulicama grada Dublina i to kao skrivena parodija Odisejevom putovanju po morskim bespućima.

Zašto je simbolika putovanja ukorijenjena u književno stvaralaštvo već od samih početaka književnosti može se tek nagađati. Za povjerovati je da u kršćanskoj konotaciji tu problematiku možemo sagledati iz biblijskog tumačenja o "grješnome životu – iskupljenju - ponovnome prosvjetljenju", za kojim su se pisci najčešće povodili stvarajući djela navedenog idejnog kompleksa. Naime, glavni lik shvaćajući preveliku grješnost svoje duše uslijed neobuzdanih tjelesnih poriva i drugih oblika svjetovnih naslada, najednom, i to gotovo uvijek iznenada, odluči ponovno kročiti na pravi put - put života i konačne pobjede nad duhovnom smrću. Glavni junak uvjeren je da svoje grijehe može otkupiti samo tjelesnim, odnosno

⁷⁶ Usp. Moguš. 1988:9.

seksualnim suzdržavanjem i odbacivanjem bilo kakve blagodati svjetovnoga života. Tako kreće na težak i trnovit put duhovnog pročišćenja i ponovnog stapanja s Božanskom iskrom. Taj put može se odvijati po posve imaginarnim toponimima, za primjer spomenimo Danteovo *Komediju*, ili pak po faktivno/fiktivnim *toposima* koji su prepoznatljivi u Zoranićevim *Planinama*. Bila ta mjesta fikcionalna ili nefikcionalna jedno je sigurno, svako lutanje strašnim i nepoznatim krajevima, poduzeto od nekog književnog subjekta, neosporno ima duhovnu konotaciju, a simbol putovanja jest upravo to - grješna duša koja se želi spiritualno pročititi i raščistiti s starim navikama i obrascima ponašanja.

Problematika putovanja tu ne prestaje. Iako smo iz judeokršćanske perspektive pokušali razjasniti zašto je piscima u prošlosti toliko bilo stalo da u svoja djela uklope simboliku putovanja, misterija i dalje nije posve riješena. Ako su se srednjovjekovni i renesansni pisci pozivali na *Bibliju* stvarajući epska djela u kojima je bila umetnuta ta simbolika, pitanje je koja je onda prava svrha alegorije putovanja u djelima poput *Gilgameša*, *Odiseje*, *Eneide* koja su nastala prije kanonizacije biblijskih tekstova, odnosno prije uspostave kršćanstva kao vjeroispovijesti? Postaje vrlo moguće da je antička ali sumerska civilizacija sam život simbolizirala kao putovanje, pa bi se taj motiv mogao interpretirati na različite načine; kao duhovno pročišćenje, kao sam život ili štogod slično, mogućnosti i pretpostavke su bezbrojne.

Promatrajući gotovo sad već arhetipski motiv putovanja, dojmimo da postoji nekakva kozmička nit koja već vjekovima povezuje sva književna djela i da ta djela međusobno komuniciraju i nadopunjuju se, a da su njihovi autori ništa drugo nego odabrani prenositelji tih poruka, koji šalju i povezuju univerzalno identičnu ideju samo uvijek u različitim vremenskim razdobljima i okolnostima. U suštini promatrano, svako pojedinačno književno djelo, zapravo cjelokupna književnost u malome.

Ako putovanje u *Planinama* okarakteriziramo kao potragu za duhovnim pročišćenjem, tada bi trebalo odgovoriti na pitanje zašto Zoran bježi u planinu i zašto bježi pred svojim putenim poriva. Odgovor bi morali pronaći u doktrini asketskog života. Svaki asket zna da je put ka vrhuncu planine, odnosno točki produhovljenja opasan i dugotrajan posao. Taj put zahtjeva odricanje i patnju, kako na duhovnome tako na fizičkom planu. Da bi se pojedinac popeo na planinu i doživio nirvanu, nužno mora prihvatiti neka od kozmičkih "pravila igre". Neka od tih okrutnih ali svrsishodnih kušnji jesu upravo pobjeda nad samim sobom, odnosno bolje rečeno, upoznavanje samog sebe; svojih slabosti, ali hrabrosti i vrlina. Zašto je neophodno da pojedinac ili iskušenik pobjegne u samoću i tamo kontemplira i upoznaje svoju nutrinu, važno je iz više razloga. Opravdano je za vjerovati da osoba tek u samoći i u

iskonskom prirodnom okruženju, daleko od civilizacije i negativnih utjecaja urbane okoline, može doći do spoznaje i vratiti se u stanje divinacije i apsolutnog blaženstva.

Kazali smo da Zoran bježi da bi se pročistio, ali vjerujemo, da je to "pročišćenje" zapravo podrazumijeva takvo stanje duha kroz koji bi Zoran kanalizirao svoju tjelesnu seksualnost u mnogo suptilniju i vrijedniju – duhovnu seksualnost, odnosno čistu ljubav. O pretvaranju tjelesne seksualnosti u čistu metafizičku, teoretizirali su mnogi filozofi, a još više mnogi osobenjaci, osobito oni na Istoku. Jedan od tih filozofa, jest i Talijan Giordano Bruno, koji je zbog svojih progresivnih stajališta u vremenu u kojem je živio i djelovao, nesretno okusio plamenu lomaču crkvene inkvizicije koja je presudila njegovoj osobi no ne i njegovim slobodarskim idejama, koje se i danas smatraju jednim od kanona zapadne filozofije i promišljanja općenito. O asketskoj seksualnosti pisao je Bruno u svom djelu *De vinculis in genere* (*O sponama općenito*), a detaljniju analizu tog segmenta Brunovoga promišljanja usustavio je znameniti povjesničar religija Ioan Petar Culian, koji svojoj knjizi *Eros i magija u renesansi* tumači da su neki dijelovi *De vinculis* osobito zanimljivi stoga što pokazuju da Brunovoj magiji nije bila strana praksa *coitusa reservatusa* i da je poznato da su je prakticirali taoisti u Kini i tantrički jogiji u Indiji.⁷⁷

"Izbacivanje sjemena oslobađa od veze, dok zadržavanje sjemena jača vezu. Tko želi nekoga vezati obvezan je razviti iste osjećaje kao i onaj kojega želi vezati. Kupido nas, tako, napada kada smo zahuktani na domjencima ili poslije domjenaka. Eto: zadržavanje je početak veze, apstinencija prethodi gladi, a glad vodi hranjenju. Postoji veza koju stvara sjeme koje biva privučeno, trsi se i približava svome djelu. Stoga, kada se sjeme djelomice izbacuje tada i snaga veze djelomice slabi. Kupidove veze, koje su prije parenja bile snažne, slabe nakon umjerene ejakulacije, a gorljivost jenjava čak i kada predmet privlačnosti ostaje (...)"

(Culianu.2007: 183-184.)

Iako su neke Brunove opaske sažete i katkad nerazumljive, Culianu nastavlja te pojašnjava; praksom zadržavanja sjemena, ili *coitusa reservatusa* poznato je da su taoisti postizali vitalnost i dugovječnost, dok su tantričari, u okviru istančane i mnogo profinjenije fiziologije, pomoću *maithune* (*maithuna*)⁷⁸ budili uspavane kozmičke energije i kanalizirali ih

⁷⁷ Usp. Culianu, I. P. 1987 [2007]. *Eros i magija u renesansi*. Prevela: Julijana Štok. Zagreb: Fabula Nova, str. 183-185.

⁷⁸ *Maithanu* poznajemo pod još jednim, a možda i poznatijim terminom Kundalini energije: "Naime, mnoge tradicije spominju mističnu energiju Univerzuma koja prebiva unutar svih stvari i pojava kao unutarnja, životodajna supstanca nevidljiva oku smrtnika. Ovu energiju Kinezi nazivaju Chi, a u Indiji se nazivala Šakti ili Kundalini. U indijskoj su tradiciji tantrizma postojala i postoje elaborirana znanja, tehnike i procedure s pomoću kojih se ova sila može na određen način probuditi u čovjeku, za povećanje njegova blagostanja, ali i promjenu njegova spiritualno-kozmičkoga statusa u smislu ostvarenja cilja *reintegracije* ili skladnoga razvoja tijela, duše i duha u jednoj potpunosti koja je mikrokozmički aspekt makrokozmičke *cjeline* ili *unio mystica*: realizaciju

do "Lotosa s tisuću latica" na vrhu glave, ulazeći u stanje ekstaze. U oba slučaja *coitus reservatus* predstavlja jednu od neophodnih metoda za postizanje cilja.⁷⁹ Ako pretpostavimo da je u *Planinama* taj "konačni cilj" istovjetan duhovnom prosvjećenju tada nam je možda malo jasnije zašto Zoran bježi od ljubavnih kušnji, a još više, zašto ga je upravo glava žene, koja je bila jedna od ravnopravnih glava sedmoglave nemani, najviše prestrašila. Vidjeli smo već da Bruno govori o "vezama" dok pojašnjava smisao *coitusa reservatusa*. Za vjerovati bi bilo da je ta veza koju Bruno navodi, upravo transcendentalna spona između vidljiva i nevidljiva svemira. Ako se Zoran uistinu podvrgnuo hodočašću da bi u konačnici okusio taj nevidljivi dio naše egzistencije, tada mu praksa seksualnog suzdržavanja nije bila strana.

Prethodna analiza predstavlja tek pokušaj progresivne interpretacije Zoranićeva teksta, jer ne možemo biti posve sigurni u kojoj je mjeri i je li autor uopće imao doticaj s istočnjačkim naukama ili sa zapadnim misticima i njihovim okultističkim doktrinama. Ipak, mišljena smo da ne skrećemo mnogo s puta pravilne interpretacije ako Zorana okarakteriziramo kao asketa koji se želi pročistiti tjelesno, intelektualno i ono najvažnije, duhovno. Putovanje i uspon na planinu označavalo bi u tom kontekstu ništa drugo doli figurativni prikaz duhovnih kriza i teških iskušenja i na koncu osobne pobjede. Pobjede duha na tijelom a ujedno i života nad smrti. U tom smislu putovanje postaje znamen i simbol neprestana odbacivanja sebe sama, te bi trebalo zaključiti da je jedino vrijedno putovanje, putovanje u vlastitoj nutrini.⁸⁰

6. 4. 2. Mitološki suodnos planine i čudovišta

Promatrajući mitološka poimanja, ali i ona ezoterijska, simbol planine je višestruk. Planina simbolizira transcendenciju ili spajanje neba i zemlje, boravište bogova. Uz pustinju, planina je najčešći toponim duhovnog i tjelesnog pročišćenja. Uspon na planinu simbolizira uzdisanja k nebu i ponovno stapanje i spajanje s Božanskom esencijom, odnosno povratak iskonskom čovjekovom bitku. Uspon na planinu često je dug, mukotrpan, opasan i nastanjen

holističkoga i metafizičkoga cilja. (...) " Više o ovoj temi može se pročitati u knjizi *Kundalini i čakre* autorice Genevieve Lewis Paulson.

⁷⁹ Usp. Culianu.2007: 183-185.

⁸⁰ Usp. Chevalier, J., Gheerbrant, A. 1969 [1994]. *Rječnik simbola*. Preveli: Ana Buljan i dr. Zagreb: NZMH, str. 546.

opasnim bićima koje brane pristup vrhu.⁸¹ Takvom jednom opasnom biću, u *Planinama* definiranom kao čudovište, dok je hodao prema planini, svjedočio je i sam Zoran.

Od te ga je misteriozne nemani, koja ga je smrtno uplašila, u konačnici spasila vila Milost otprativši ga na sigurno. Zanimljivo je ukazati da simbolika sedmoglave nemani koja se gorostasno pojavila pred Zoranom, slučajno ili ne, možda vuče korijene iz *Staroga zavjeta*, točnije, iz *Knjige o Jobu* gdje se čudovište naziva Levijatan. Naime, u prvom odlomku *Knjige*: "Levijatan je višeglava neman koju je Jahve uništio tako da mu je "zdrobio glave (...)." ⁸² Dakle: "Levijatan se opisuje kao sedmoglava neman koja ima više od tristo očiju, a prema drugima, ima očiju *koliko ima u godini dana* (...)." ⁸³ Da cijela priča vezana između zvijeri - one opisane u *Planinama* i ostalih arhetipskih mitoloških čudovišta, ne ostane samo na morfološkom izgledu čudovišta, treba kazati da je indikativan i prostor (*locus*) u koji je Zoranić smjestio neman. Naime, Miranda Levanat – Peričić u svom djelu *Uvod u teoriju čudovišta* piše sljedeće:

"Još od mezopotamskih tekstova čudovišta nastanjuju rubove svijeta "poznatih zemalja", dok je nepoznato mjesto izvorište strepnje. U drevnoj sumerskoj književnosti zemljopisna pozadina ruba svijeta su planine (*kur*), koje predstavljaju konceptualni ne-Sumer, "zemlju dembeliju" kada su u pitanju bogatstva, no *locus horridus* kad je riječ o stanovnicima. Zemljopisna pozadina čudovišnih bića uvijek su planine (*kur*) (...)" ⁸⁴

Ovakvo Zoranićevo dočeto morfološko oponašanje biblijske nemani, a zatim i stacioniranje te iste nemani u zemljopisni prostor koji je odavno poznat i preuzet iz mitološke građe, točnije, one mezopotamske, zasigurno nam daje za pravo da i čudovišnu zvijer s početka *Planina* ukomponiramo unutar šire slike svjesnoga i angažiranoga alegorijskoga diskursa na kojem, kako vjerujemo, počivaju cijele *Planine*. Naime, ako pretpostavimo da ta neman Zoraniću simbolizira određen segment duhovnoga uspinjanja, tada treba razlučiti koji je njezin prvenstveni cilj, odnosno uloga u kontekstu produhovljenja. S obzirom da je Zorana, kako smo već naveli, od svih sedam glava čudovišta (lav, medvjed, gavran, žena, zmija, žaba, vuk), najviše uplašila ona koja predstavlja žensku osobu, valjalo bi pokušati pojasniti Zoranićev odnos prema ženskom spolu.

Kazati da je Zoranić u potpunosti mizoginijski nastrojen bila bi premisa koja nema uporišta. Ta pretpostavka nije utemeljena jer je vila Milost, dakle ženska osoba, spasila

⁸¹ Usp. Chevalier, J., Gheerbrant, A. 1994: 169-170.

⁸² V. Levanat-Peričić, M. (2014). *Uvod u teoriju čudovišta*. Zagreb: AGM, str. 90

⁸³ O. c. Levanat-Peričić, M. 2014:91.

⁸⁴ O. c. Levanat-Peričić, M. 2014: 275.

Zorana od te iste nemani. Kao konačan argument protiv tvrdnje da je Zoranić spolno netrpeljiv je i magijski obred s kraja romana u kojem je vila Dinara oslobodila Zorana ljubavnih boli i pretvorila ga u produhovljenu osobu. Dakle, u *Planinama* žensko biće ili bolje rečeno ženski aspekt predstavljen je binarno. Ženska pojava istodobno simbolizira duhovno spasenje ali i možebitnu duhovnu propast (simbol ženske glave u sedmoglave zvijeri). Hoće li pojedinac krenuti putem duhovnoga života i spasenja kao što je to i Zoran uradio, ili duhovne smrti, odnosno putem "upražnjavanja" tjelesnih strasti što u tekstu *Planina*, vjerujemo, zapravo simbolizira čudovišna neman koja proždire one duhovno slabe i nedosljedne, stvar je osobnog izbora i univerzalne slobodne volje svakog pojedinca.

No vratimo se nakratko još simbolici planine i uspona na nju. U mitskoj geografiji često se govorilo i govori o svetome prostoru. Taj *stvarni prostor par excellence* je prostor u kojem je moguć izravan dodir sa svetim – bilo da je on materijaliziran u određenim predmetima prikaza božanstva ili se očitovao u hijerokozmičkim simbolima poput: Kozmičke Planine, Stupa Svijeta, Kozmičkog Stabla itd. U kulturama koje poznaju koncept tri kozmičke zone – Nebo, Zemlju, Pakao – "središte" predstavlja sjecište tih zona. Simbol Planine, Stupa, Stabla smještenih u središte zemlje ili svijeta izuzetno je raširen,⁸⁵ a vjerujemo da je i sam Zoranić planinu na koju se Zoran uspinje zamislio kao središte svijeta. Upravo na vrhu planine, tamo gdje obitava vila Dinara, moguća je komunikacija između neba i zemlje, a samim time i jedno spiritualno iskustvo koje je Zoran okusio pod duhovnim vodstvom već navedene vile.

6. 4. 3. Ulazak u pećinu

U kontekstu spiritualnog iskustva koje je uslijedilo kao vrhunac Zoranovih teških kušnji i njihovih prevladavanja, valjalo bi se dotaknuti i motiva podzemne pećine u koju Zoran već na početku romana ulazi. Pod generičkim imenom pećine razumijevamo i špilju, premda te riječi nisu jednoznačne. To su mjesta pod zemljom ili u stijeni, svodnog završetka, više ili manje udubljena u tlu ili u planini, te mračna.⁸⁶ Da bi se shvatilo zašto je pećina važna za cjelokupni proces inicijacije (pretpostavimo da Zoran želi biti iniciran) potrebno je naznačiti da je inicijacija zapravo proces koji se odvija u određenome vremenskom slijedu unutar kojeg se sprovode obvezni rituali koje svaki kandidat treba uspješno izvršiti da bi na koncu bio u mogućnosti pristupiti konačnome obredu. Kako smo već kazali, u *Planinama* se vrhunac

⁸⁵ Usp. Eliade, M. 1952 [2006]. *Slike i simboli*. Prevela: Ita Kovač. Zagreb: Fabula Nova, str.52-54.

⁸⁶ Usp. Chevalier, J., Gheerbrant, A. 1994:490.

inicijacije dogodio u devetnaestome poglavlju u kojem Zoran biva oslobođen od ljubavnih tegoba. No taj Dinarin magijski obred samo je posljedica nekih ranijih rituala koji su prethodili vrhuncu završnog čina. Jedan od tih običajnih uzusa je i kandidatova nužna smrt. Naravno, ta smrt nije tjelesna, već duhovna, odnosno simbolična. Naime, potrebno je da iskušenik bude sahranjen jer je nužno da kandidat doživi inicijacijsku smrt. Smrt se u inicijaciji ne smatra svršetkom i krajem, već naprotiv, smatra se izlazom, otvaranjem vrata na koja se ulazi drugamo. Nakon izlaska slijedi ulazak, tada upućenik svladava "vatrenu zavjesu" koja dijeli svjetovno od posvećenog. On prelazi iz jednog svijeta u drugi i zbog toga je podvrgnut preobrazbi – mijenja razinu, postaje drukčiji. Dakle, inicijacija preobražava,⁸⁷ i upravo zbog te duhovne preobrazbe, mišljenja smo, Zoran ulazi u pećinu. No zanimljivo je ukazati kako je Platon u knjizi *Država* promišljao o simbolici špilje i što njemu predstavlja pećina. Platon smatra da je pećina simbol ljudske neslobode, ili prividne slobode, odnosno, realistična slika svijeta. Nadalje, piše da se čovjek rađa i umire u okovima a da toga kroz cijeli svoj život i nije svjestan:

"Ljudi od djetinjstva sjede okovani u špilji, pogleda uprta u zid. Ne mogu vidjeti ulaz, koji se nalazi iznad njih, ali ih osvjetljava vatra koja gori izvan špilje. Između ulaza i vatre prolazi puteljak. Ljudi koji njime prolaze i posude koje nose bacaju čudnovate sjene po zidu špilje u koji okovani ljudi gledaju. (...)"⁸⁸

Da pojasnim što nam to Platon pripovijeda. Kao i ljudi u špilji, i mi na isti način percipiramo stvarnost. Naša osjetila prepoznaju tek "sjene". Ideje iza tih dojmova spoznaju samo oni koji se oslobode okova i promišljajući – uspiju podići pogled.⁸⁹ Upravo iz tog razloga važno je da iskušenik (u ovome slučaju Zoran) ponovno izađe iz pećine (duhovnog sljepila) i doživi duhovno uskrsnuće i na taj način zadobije mogućnost da duša sagleda pravi svijet zbiljnosti, odnosno svijet ideja.

⁸⁷ Usp. Chevalier, J., Gheerbrant, A. 1994:206

⁸⁸ V. Zimmermann, M. 2002 [2010]. *Sveznadar. Što svatko mora znati*. Preveli: Mladen Janković i Maja Šešok. Zagreb: Mozaik knjiga, str. 81.

⁸⁹ Ibid. Zimmermann, M. 2010: 81.

6. 4. 4. Vile – duhovne vodilje

Do sada smo se fokusirali na arhetipski semantički prikaz putovanja na kojem se zasniva okvirna fabula *Planina*, te na mitološku simboliku planine i pećine. Smatramo isto tako, da je jako važno cjelokupnu alegorijsku sliku na kojima počiva tekst *Planina* produbiti i povezati s još jednim segmentom. Točnije, radi se o motivu za koji vjerujemo da je Zoraniću, prilikom koncipiranja ideje i razrade teme za stvaranje *Planina* bio itekako važan. Naime, riječ je o mitološkom stvorenju koje je iz folklorne predaje poznato diljem Europe. To biće ženskog je spola (iako ne nužno, jer je iz predaja poznato da može biti i muškog spola – vilenjak) a nazivaju se, naravno, šumske vile ili samo vile. Prema nekakvoj konvencionalnoj definiciji vile bi mogli okarakterizirati kao gospodarice magije, koje simboliziraju paranormalne moći i čudesne sposobnosti mašte. Vile izvode najneobičnije preobrazbe i trenutno ispunjava ili iznevjerava i najveće želje.⁹⁰ Kao što je to slučaj i s najčešćim vilinskim pojavljivanjima iz usmenih predaja, i Zoranićeve: "vile se pojavljuju u gorama pokraj pećine, na bezbrojnim vilinskim stolovima ili u dubinama šuma, na rubu špilje, bezdana ili uz rijeku koja huči, uz izvor ili zdenac (...)." ⁹¹

Unutar narodnih predaja postoji mnogo teza o nastanku i misterioznome podrijetlu vila a mi ćemo ukratko predstaviti samo pojedine koje su nam se učinile najzanimljivijima. Iz folklorističkog kuta gledišta na taj fenomen, neki smatraju da su vile zapravo "duhovi prirode" koji se ponekad mogu i opaziti. Pritom valja naznačiti da vile same odlučuju kada će se i kome pokazati. Po drugom tumačenju, vile su bogovi i božice koji su nekoć bili u zajedništvu s drugim božanstvima, ali su zaratili i izgubili bitku, te pobjegli i skrili se. Sljedeći mit kazuje da su vile duhovi umrlih, tj. predaka čije duše lutaju prirodom. Ima i onih koji na vile, vilenjake i patuljke gledaju iz znanstvenoga, odnosno antropološkog aspekta. Tako vjeruju da su vile i patuljci zapravo niski humanoidi iz roda *Homo* koji su tijekom prapovijesnog vremena nastanjivali određene dijelove Europe, ali su nekim čudom zaobišli evolucijske promjene i ostali egzistirati u svojem primitivnim obliku sve do danas. Iako se danas vile prikazuju kao malena bića s krilima, treba reći da je to samo jedna od brojnih vrsta vila. Naime, kao što postoje razlike u izgledu među ljudima li životinjama, tako postoje i među vilama. U početku su se ljudi susretali s vilinskim bićima vitkog stasa, sjajnog i eteričnog tijela, visokim poput ljudi, pa i višim. Neke vile su neznatno niže od ljudi, dok druge mogu biti visine prosječne ljudske noge, a ima i onih vrlo malih, veličine palca.

⁹⁰ Usp. Chevalier, J., Gheerbrant, A. 1994: 745.

⁹¹ O.c. Chevalier, J., Gheerbrant, A. 1994: 746.

Ponekad se smatra da vile uzimaju mala obličja kako bi bile manje upadljive, ali da to nije njihov stalni oblik jer se vjeruje da u vilinskom svijetu postoje i divovska stvorenja.⁹²

Vilama ili barem njihovom arhetipskom simbolu, Zoranić je u *Planinama* dodijelio gotovo sakralni značaj. Iako se može tvrditi, i ta je tvrdnja iz pozitivističke perspektive opravdana, da je Zoranić vilama u romanu, dodijelio samo ulogu promotorica usmenoknjiževne tradicije i elementarne mitologije koja je tisućama godina bujala u ovim krajevima, ipak smo mišljenje da je ta teza sama po sebi pomalo isključiva i neambivalentna. Vile koje se najčešće određuju kao tradicijski preuzet element, u kontekstu ovog rada pomalo je anakron jer smatramo da se u romanu može analizirati i njihovo simboličko (duhovno) značenje koje je uklopljeno u radnju i idejnu strukturu djela. Fenomen vila svjedoči o njihovu mnogostrukom značenju koje daje nov uvid u Zoranićeve *Planine* – prožete vilinskim, pa tako i čudesnim. Djelovanje vila uočava se u različitim aspektima. One potiču, pomažu, upućuju Zorana na njegovu putovanje; čaraju, transportiraju u različite predjele, lete, žive u okruženju svetih osoba, i ono možda najvažnije – čuvarice su vrijednog i skrivenog znanja. Odnosno, tajne zbog koje se u konačnici i Zoran otisnuo na duhovno hodočašće ne bi li je pronašao i implementirao u svrhu svojeg dugovnog rasta.

6. 4. 4. 1. Magijski obred i inicijacija

Već smo u više navrata spominjali Dinarin čin inicijacije koji je sprovela nad zaljubljenim Zoranom, riješivši ga tako putenosti i okova tjelesnosti. No trebalo bi sam čin te inicijacije, odnosno magijskog obreda, pobliže promotriti i pokušati pojasniti. Nakon dugog uspinjanja, Zoran konačno dolazi pred vilu Dinaru koja je sjedila pred svojom pećinom. Zoran je pomalo umoran ali i zbunjen jer mu je vila kazala kako ga je očekivala. Nakon uvodnih besjeda koje su se odvijale između vile i pomalo uplašenog Zorana, Dinara mu kaže da je vrijeme za početak magijskog obreda. Pogledavši oko sebe Zoran u vilinoj pećini ugleda kojekakve magijske pripravke, sušeno korijenje, sokove, staklenke s čudotvornim tekućinama i prašinama, sve što će staviti u svoj "vještičji lonac", posudu u kojoj će čudne pripravke, neke zaista odvratne, pomiješati da bi kuhala.

⁹² Usp. Iolar. (2013). *Paganizam u teoriji i praksi. Knj. 2: Magija i vještičarstvo*. Zagreb: Despot Infinitus d.o.o., str. 111-113.

"Te riči pokol Dinara izgovori, usta se i ne vele daleče odašadši, razlika bilja i korenja čudne riči govoreći nabra; i pak skupa sa mnom u pećinu ulize i mnoge škrabice u kih razlik prah biše i korenja na sinici usušena i mrtvih kosti i sala od živin mnogih i razlika tuka i dlak od repov i pak iz staklenic čudnih vod i sokov, i sve te stvari u jedan sud spravi, pak čiste i bistre vode uli i od mirisnih drvac oganj naloži i na njem omrača čudne riči mrmnjući i nad sudom dihajući, i desnom rukom mišaše. (...)"

(*Planine*, kap. XIX)

Nakon spravljanja "kuhinjskih pripravaka", Dinara otprati Zorana do malo udaljenijega mjesta od pećine, pokraj maloga jezerca, gdje je vila procijenila da je pogodnije i čišće za magijski obred. Noć u kojoj se obred vrši dugo je pripremana i čekana, premda izgleda nevjerovatnim da je naš junak prispio u pravo doba, na dan uoči punog mjeseca.⁹³ Pokušajmo pojasniti zašto su mjesečeve mijene vrlo važne prilikom izvršavanja obrednoga magijskog čina:

"Mjesec je Božica, a ona je Kraljica magije. U tradicionalnom vješticiarstvu svi magijski postupci određivali su se po Mjesečevim mijenama. Za vrijeme rastućeg Mjeseca jačaju sile kozmosa (konstrukcije), a za vrijeme padajućeg Mjeseca sile kaosa (destrukcije). Prema tome, načelno, od *Tamnog* do *Punog Mjeseca* privlačimo ono što želimo, a od *Punog* do *Tamnog Mjeseca* tjeramo ono što ne želimo. Zato neopagani izvođenje konkretnih magijskih radova usklađuju s ritmom mjeseca (...)"⁹⁴

Dok je Dinara palila vatru i na nju stavljala lonac s magijski pripravcima, naredila je Zoranu da se obnaži do gola. Prizor koji je Zoran promatrao zasigurno mu nije bio ugodan. U pustopoljini, na mjesečini potpuno gol, gledao je ženu kako kuhajući zuri u Mjesec i zaziva boginju magijskih obreda i vladaricu triju svjetova, troličnu silu, gospodaricu Mjeseca - Hekatu. Ona je ta kojoj se moli i žrtvuje za uspješno dovršenje obreda. Ona je božica zaštitnica vještica i vilenjaka. Dinara je nastavila s obredom izgovarajući neke Zoranu sasvim nepoznate mantre a zatim ga je počela polijevati čistom izvorskom vodom. Polijevanje nagog Zorana vodom imalo je za cilj isprati s njega sve duhovne bolesti i putene grijehe.⁹⁵ Inače, golotinja je važan segment koji se može promatrati iz različitih razina. Dok je na Zapadu golo tijelo čin senzualnosti i spuštanja na materijalnu razinu, takva simbolika nije istovjetna s tradicionalnim mitološkim vjerovanjima koji su vezani za nago ljudsko tijelo. Tradicionalno

⁹³ Usp. Sambunjak, S., Sambunjak, Z. (2013). *Pod koprenom*. Zagreb: Demetra, str. 229-230.

⁹⁴ V. Iolar. 2013:163.

⁹⁵ O.c. Sambunjak, S., Sambunjak, Z. 2013:231-232.

gledano, golo tijelo je neka vrsta povratka u prvobitno stanje, u središnji položaj.⁹⁶ Upravo iz tog razloga Zoran je lišen odjeće jer se ponovno želi preporoditi, odnosno uskrsnućem doživjeti novo duhovno rođenje i sjediniti se s praiskonskim vremenom – vremenom zemaljskoga raja. Ta žudnja je arhetipski ugravirana u svako ljudsko biće, te svaki pojedinac ima kozmički zadatak da svojim zemaljskim postupcima zavrijedi ponovni ulazak, odnosno, povratak u zemaljski *eden*. Već pred sam kraj obreda, zapravo u samoj njegovoj kulminaciji Dinara posvećene sastojke koje je skuhalo izlijeva u maleno jezerce. Gledajući svoj odraz u tom posvećenome jezercu, Zoran proživljava tjelesnu i duhovnu preobrazbu. On više se ne osjeća robom svoji putenih želja, a njegovo srce se oslobađa čvorova i zamki tjelesnosti.⁹⁷ Zoran je postao novi čovjek – on je iniciran.

Nakon duhovne preobrazbe, Zoran izjavljuje da je to djelo Gospodnjega anđela koji je poslan da ga oslobodi. No je li to baš tako? Čitajući tekst magijskog obreda očišćenja njegove duše, dojmama smo da tu nema ničega kršćanskoga, već da se radi o latentnom poganskom obredu. Zašto se Zoranić kroz cijelo djelo poigrava spajanjem nespojivog; poganske magije i kršćanstva, jasno je jer vjerujemo da je Zoranić pripadao "prosvijećenima" i neke su mu "istine" bile dane na uvid. Jedna od tih istina je i ta o takoreći, krajnje "sumnjivoj" i istinski upitnoj prošlosti i nastanku kršćanskih liturgijskih svetkovina, a mnoge od njih, što je danas i javno obznanjeno, vuku duhovne korijene iz puno ranijih religijskih vjerovanja i svetkovina nego što je to kršćanstvo.⁹⁸ Zoranić nije prvi renesansni umjetnik koji je spajao nespojivo, odnosno kroz temelje kršćansko religijske nauke, alegorijski tumačio nešto dijametralno suprotno onome što se naziva vjera u jednoga Boga i njegova Sina koji je umro za otkupljenje grijeha svoje zemaljske djece. Za primjer sjetimo se samo Leonarda da Vincija. Poznato je da je i on vlastite duhovne ideje unio u slike koje je Crkva naručila od njega. U mnogo kršćanskih slika ubacio je skriveni simbolizam koji je bio sve samo ne kršćanski i upravo je time isticao vlastita okultistička uvjerenja. Mogli bi kazati da je takva korespondencija u kojoj se ezoterijska tematika prekriva sakralnim simbolima u vremenu humanizma i renesanse bila više pravilo nego iznimka.

Taj poetički suodnos *spiritualnog eklekticizma* očituje se u *Planinama* na više razina. Jedna od tih razina je upravo i simbolika vila, odnosno njihove uloge u kontekstu djela. Zoranić je recimo, vilama Milosti, *Svisti* (Savjest) i na koncu Istini, dodijelio ulogu Božje providnosti i duhovne vodilje, koja čuva Zorana u njegovim najtežim trenucima. Odmah

⁹⁶ Usp. Chevalier, J., Gheerbrant, A. 1994:167.

⁹⁷ Usp. Sambunjak, S., Sambunjak, Z. 2013: 232.

⁹⁸ Više o tradicijskom suodnosu između kršćanske religije i narodnih vjerovanja može se pročitati u knjizi *Hod kroz godinu* autora Vitomira Belaja.

zatim, Zoranić se u potpunosti udaljava od kršćanskih poetičkih tekovina i u fabulu uvodi vilenicu Dinaru koja magijskim obredom, što je teološki promatrano - produkt samog Nečastivoga, inicira Zorana u dublje stanja svijesti.

Drugi segment tog sinkretizma temelji se na motivu vode. Voda u *Planinama* igra važnu ulogu, stoga nije ni čudno što upravo na koncu inicijacije vilenica Dinara polijeva Zorana čistom izvorskom vodom u cilju izlječenja njegove "oboljele" duše. Premda će netko možda povući paralelu i povezati Isusovo krštenje od strane Ivana Krstitelja, koje se također zbilo Krstiteljevim polijevanjem Isusa vodom a što je identično učinila Dinara sa Zoranom i tada zaključiti da je taj obred u *Planinama* gotovo sigurno preuzet i *Biblije*. No takvo što ne mora biti nužno ispravno tumačenje. Promatrajući arhetipski prikaz vode uviđamo da je simbolika vode kao faktora za očišćenje duha i tijela poznata, vjerujemo, koliko i cjelokupno čovječanstvo: "Simbolička značenja vode mogu se svesti na tri dominantne teme: izvor života, sredstvo očišćenja i središte obnavljanja. Te se tri teme susreću u najdrevnijim predajama tvoreći najrazličitije zamišljene, a istodobno i najsmislenije kombinacije (...)." ⁹⁹ Dakle, postoji vjerojatnost da Zoranić nije crpio ideje iz *Biblije*, već da su se "crkveni oci" uvelike koristili arhetipskom građom i narodnim predajama drevnih civilizacija. Zanimljivih paralela između poganskih tumačenja i tumačenja identičnog motiva iz perspektive kršćanskih obzora ima još no o njima ćemo, zbog konceptualne slike diplomskog rada biti više govortiti kroz sljedeća poglavlja.

6. 4. 5. *Perivoj od Slave ili o povratku u raj*

Kazali samo već da dvadeseto poglavlje (Perivoj od Slave) smatramo ključnim ili jednim od najvažnijih poglavlja romana, jer čini nam se da je takvih nazora bio i Zoranić prilikom stvaranja poetičke i idejne konstrukcije *Planina*. Iako bi povjerovali (naravno uz uvjet da je Zoraniću dvadeseto poglavlje uistinu od presudne važnosti) da će Zoranić zbog renesansnoga, spiritualnog odnosa prema simbolici brojeva događaje iz tog poglavlja smjestiti u jedno od ostalih poglavlja unutar romana, ipak, tomu nije tako. Naime, uzevši u obzir da se cijelo djelo sastoji od dvadeset i četiri poglavlja, zbog osnovnog renesansnoga načela simetričnosti u umjetnosti, pretpostavljamo da nešto što je od krucijalne važnosti za cijelo

⁹⁹ V. Chevalier, J., Gheerbrant, A. 1994:755.

razumijevanje *Planina* trebalo bi biti zapisano, dakle, u dvanaestome poglavlju, no kako vidimo, Zoranić nas ponovno iznenađuje.

Premda se unutar znanosti u književnosti ne smatra da dvadeseto poglavlje korespondira s bilo kojim drugim poglavljem u djelu, te tako ni s onim koje mu prethodi, nema nikakvu uzročno-posljedičnu vezu, ipak neke nam indicije daju za povjerovati da to baš i nije posve ispravno tumačenje, već da se radi o interpretacijskom previdu. Tradicionalno tumačenje Zoranićeva teksta gotovo u potpunosti zanemaruje ili čak marginalizira poglavlje u kojem vila Dinara oslobađa Zorana ljubavne boli. Nešto bolje je prošlo poglavlje Perivoj od Slave, no i u tome segmentu tumačenja su isključiva te se smatra da je to poglavlje svojevrsni intertekst koji je Zoranić ukomponirao u djelo samo zbog domoljubnih pobuda i općenite kulturalne kritike upućene svom narodu u okviru siromašne literarne baštine. Usprkos svemu tome, mi ćemo navedenom poglavlju pristupiti ponovno s jedne nove, gotovo neuobičajene perspektive.¹⁰⁰

Nakon što vilenica Dinara inicira Zorana, te postane produhovljena osoba, na oči mu dođe san i on usnu viziju prekrasnoga zemaljskoga vrta u kojemu borave vile Latinka, Grkinja, Kaldejka i Hrvatica. Prve su tri vile bogate i u krilu drže mnoštvo divnih jabuka, a vila Hrvatica ima samo nekoliko sitnih i nezrelih plodova. Konvencionalna znanost o književnosti jednoznačno je pojasnila da jabuke u košarama vila simboliziraju isključivo književno stvaranje. No je li baš tako? U raznim mitovima "jabuka" predstavlja sredstvo spoznaje koja daruje besmrtnost, znanje, magiju i otkrivenje, odnosno, služi kao čudotvorna hrana i uvijek je u korelaciji sa Stablom života.¹⁰¹ Podsjetimo se da smo nešto govorili o simboli stabla u poglavlju - Mitološki suodnos planine i čudovišta, no simboliku tog po svemu sudeći i najznamenitijeg "umjetničkoga znaka" unutar svijeta simbola, možda bi trebalo ukratko pobliže pojasniti i to u kontekstu Perivoja od Slave, jer kako ćemo vidjeti i u tom vrtu nalazi se jedno stablo koje je po svemu sudeći jako simptomatično i indikativno po cjelokupni magijski ugođaj Perivoja ali i cijelih *Planina*. Stablo života središnje je stablo, njegov je sok "nebeska rosa", a njegovi plodovi daju besmrtnost, odnosno povratak u "središte" bitka – u *edensko* stanje.¹⁰² Ne trebamo li se tada zapitati nije li i naš junak okusio taj plod i nalazi li se on u *edenu*, odnosno misaonom stanju "čiste svijesti" u koji ga je uvela vilenica Dinara pomoću magijskog obreda? Ukoliko je odgovor potvrđan, tada možemo zaključiti da su devetnaesto i dvadeseto poglavlje neraskidivi i uzajamno povezani. Vileničin

¹⁰⁰ Usp. Sambunjak, S., Sambunjak, Z. 2013:251.

¹⁰¹ Usp. Chevalier, J., Gheerbrant, A. 1994:211.

¹⁰² O.c. Chevalier, J., Gheerbrant, A. 1994:627.

magijski obred tada predstavlja ključ za otvaranje vrata *edena* odnosno, kako bi to Aldous Huxley kazao – vrata percepcije.

Da bi pronašao "ključeve" za otvaranje zemaljskog raja, naravno, Zoranova duša morala je biti posve čista, a njegov *ego* (ja) posve lišen potrebe za putenim zemaljskim nasladama i seksualnim porivima. Vrt je simbol zemaljskog raja i kao takav je preslika raja nebeskog, odnosno duhovnoga stanja vječnoga blaženstva.¹⁰³ Upravo zato zemaljski vrt ne trpi poroke, mane i grijeh, pa je shodno tome i vila Dinara morala bistrom čistom vodom sa Zoranova tijela isprati sve njegove duhovne nečistoće. Podsjetimo se, nešto slično je i u *Božanstvenoj komediji* napravio i Vergilije kada je nakon njihova izlaska iz pakla oprao Danteovo lice prije nego što su se uputili prema čistilištu. Temu vezanu za zemaljski *eden* i njegove simbolike kao mjesta u kojemu zlo, ljudske mane i poroci nisu dobro došli možda je ponajbolje uljem na platnu konkretizirao talijanski renesansni slikar Andrea Mantegna koji je u svojem monumentalnom djelu *Pobjede vrline nad porokom* (1504.) likovno dočarao sukob vrline i poroka smještenih u *edensko* okruženje:

"Slika prikazuje ograđeni vrt s jezercem u kojem prebivaju poroci utjelovljeni u izobličenim, grotesknim bićima. Palada Atena, božica mudrosti i rata, odlučno dolazi predvođena skupinom kupida kako bi uz pomoć dviju božica prognale poroke. Njihovim progonom ona vrt želi ponovno učiniti mjestom gdje vladaju vrline. Na slici su prikazani ovi poroci: Lijenost, Pohlepa, Nezahvalnost, Mržnja i Neznanje. Lijenost je prikazana kao užasan lik bez ruku, vuče ga božica Atena, a označava besmrtnu mržnju, prijevaru i zloću te tako upozorava promatrača da nakon ulaska u vrt mora zamijeniti dokolicu živim, razumnim razmišljanjem. Neznanje nose Nezahvalnost i Pohlepa. Na lijevoj strani slike prikazano je čovjekoliko drvo lovora koje znači da su vrline zaboravljene, a majka vrline zarobljena. U središtu slike nalazi se Dijana, božica čednosti, prikazana kao u antičko doba. Zavodi je kentaur, simbol pohote. Tri glavne vrline, Umjerenost, Pravda i Hrabrost (ili Vjera, Nada i Milosrđe) vraćaju se u vrt na oblaku, nakon što su ih izopačenosti istjerale i same uselile u vrt. Još jedna vrline, Razboritost, zatočena je u kamenom zatvoru, a njezin poziv upomoć označava samo bijela zastava koja leprša na vjetru. U pozadini se kroz četiri luka vidi lijep krajolik i poroci u bijegu te kako nove biljke rastu iz starog korijenja. Ovaj je krajolik simbol ponovnog rođenja i nevinosti. Kad nastanu poroci, vraća se ljepota."¹⁰⁴

Kako vidimo iz priloženoga, ulaskom u zemaljski *eden* neprilike s najnižim ljudskim porivima ne nestaju, već one mogu slijediti čovjeka i u stanju blaženstva. Stoga i nije posve nejasno zašto produhovljeni Zoran nakon magijskoga obreda koji je proživio i vizije zemaljskog raja koji je nadnaravnim osjetilima okusio, još jednom, pred ukazanjima biskupa

¹⁰³ O.c. Chevalier, J., Gheerbrant, A. 1994:769.

¹⁰⁴ V.Glamuzina, D. 2010:246-247.

Divnića i vile Istine potvrdio i obećao da se preobratio i da će od sada slijediti put istine i duhovnog spasenja.

Možemo li se pitati kakav je to put istine kojim Zoran obećava da će krenuti i što je uopće Zoran vidio, doživio, okusio ili spoznao dok se njegova svijest kretala Perivojem od Slave? Za početak treba kazati da je perivoj dobio ime po njegovoj gospodarici, dakle vili Slavi koja zajedno s ostalim vilama stoluje u tom vrtu. Taj perivoj nije tako bojno područje kao onaj iz Mantegnine predodžbe, već je više mjesto duševne okrijepe, smiraja i spokoja. Perivoj je okružen brzim potokom i šumom, a nalazi se na malom brdu na koje se može stići tek jednim smjerom. Ušavši u perivoj preko vrata od živice, Zoran ugleda mnoštvo lijepih i vitkih stabala poredanih u koncentrične krugove. Od javora prvi, martovnia drugi, maslina treći, cedrova četvrti, palmi peti, čempresa šesti i od jele sedmi. Tu je razno ukrasno i mirisno bilje i cvijeće različitih boja. Na sredini te rajske idile stoji visok hrast s lišćem s jedne strane zelene, a s druge strane zlatne boje, a na njemu rastu bijele i zlatne jabuke.¹⁰⁵

Zoranić zatim pojašnjava da je to Drvo spoznaje dobra i zla koje je poznato iz biblijskoga *Staroga zavjeta*, a za koje smatramo da zapravo simbolizira Stablo života o kojem je već bilo riječi. Predstavlja li i u *Bibliji* Drvo spoznaje zapravo mitološko Drvo života ostaje nejasno, ali je vrlo moguće. Pokraj Stabla, stajala je velika okrugla kamenica optočena zelenim, dragim kamenjem, i na njoj su bili uramljeni kipovi sedam djevojaka što su označavale sedam slobodnih vještina koje vodom natapaju jednu znanost. Ono što je veoma indikativno i možda presudno za odgonetavanje bazične smislaone sfere cijelog teksta *Planina*, jest predmet koji se nalazio iznad te kamenice i iz kojeg je izvirala voda u obliku vodoskoka: "Pod dubom voda jedna visoko kuželj mećući iz pehara od dragoga kamika svitložuta umitelno i prihitro izdilana u jednu poda se i okol se skaljenicu oblu od zelena dragoga kamena raskošu obilo metaše (...)." ¹⁰⁶ Dakle, taj predmet je pehar, a kako ćemo vidjeti, njegova je simbolika puno znamenitija i važnija, od one koju mu je tradicionalna književna znanost nadjenula, ili bolje kazano – nije ni osvrnula.

Nabrojivši sve elemente te fontane koja se nalazila ispod Stabla, sad je možemo lakše i zamisliti; ona se sastoji od šireg dijela (zdjele) što ga nose skulpture djevojaka, i užeg dijela, koji se nalazi na sredini, a čini ga, kako smo naveli žuti pehar iz kojeg prska voda. Čini se da su skulpture djevojaka šuplje, jer voda nekako stiže do njih; dalje se, naime kaže za djevojke:

¹⁰⁵ Usp. Sambunjak, S., Sambunjak, Z. 2013:321.

¹⁰⁶ V. Maras.1988:224.

"svaka cicami vodu po perivoju pušćaše, i razlike potočce voda čineći sva dubja, bilja i cvitja po perivoju zalivaše (...)." ¹⁰⁷ Već se po tome vidi da je taj središnji izvor zapravo preduvjet života u cijelom vrtu, jer iz njega dolazi voda što natapa sve ono bilje, i upravo zahvaljujući toj vodi sve u perivoju raste onako lijepo kako je opisano. Ipak, ne želeći ostaviti mjesta sumnji o tome što središnja fontana znači, Zoranić stavlja na marginu i dodatnu napomenu: "Una scientia in septem artes liberales divisa undique irrigatur." ¹⁰⁸ Dakle, jedna znanost podijeljena u sedam slobodnih umijeća sve natapa. Ta je napomena važna iz dva razloga; Prvo, ona upozorava na simboličan karakter svega što je prije bilo spomenuto, dakle, izgled vrta i vrsta bilja što u njemu raste; ako je voda što tu izvire simbolična, onda ni ono što ta voda zalijeva ne može biti doslovno. Time se samo ojačavaju one indikacije što ih je autor prije dao o alegorijskoj naravi vrta. Drugo, time se otkriva da su i svi prijašnji opisi bili donijeti s planom, a ne slučajno. Sad, naime, postaje jasno zašto se govorilo o sedam vrsta stabala i sedam vrsta ptica: zbog fontane koja simbolizira znanost i sedam umijeća, sve u perivoju teži da se tome izvoru primjeri, da mu bude nalik, pa i da dolazi na sedmerostruk način. ¹⁰⁹

Za kraj kažimo da gledano iz mitološke, ali i iz arhetipske semantičke razine, vrt predstavlja spolni dio ženskog tijela, ¹¹⁰ ali ne u kontekstu čiste prizemne senzualnosti, već nečeg puno suptilnijeg i mističnijeg. Naposljetku, nečega za čim je i Zoran žudio a na kraju, kako vidimo u konačnici to i dobio, točnije - spoznao. Što je to Zoran spoznao, uskoro ćemo i pokušati i pojasniti, a za sad kažimo da se pehar od žuta kamena koji je stajao u perivoju može dovesti u kontekst "izgubljenog" Svetog Grala, a Gral ponovno poistovjetiti sa ženskim spolnim organom kojeg je, što smo i naveli - simbol rajski vrt.

6. 4. 6. "Planine" - viteški roman

U prvom dijelu rada govorili smo o zbiru literarnih ostvarenja za koja je književna znanost prepoznala oponašateljske odjeke unutar *Planina* i dojma smo da su ti utjecaji više nego očigledni i da u njima nema ništa sporno. Ipak, nešto što jest sporno je nedovoljno "dubok" pristup slojevitijoj interpretaciji tih istraživača, koji redom promatraju *Planine* samo

¹⁰⁷ V. Maras.1988:224.

¹⁰⁸ Ibid. Maras.1988:224.

¹⁰⁹ Usp. Pavličić. 2006:78.

¹¹⁰ Usp. Chevalier, J., Gheerbrant, A. 1994:848.

s jedne točke gledišta, odnosno površne mimetičke razine koja se gotovo uvijek zaustavlja na ustaljenoj pozitivističkoj korelaciji zasnovanoj na suodnosu dva analizirana djela. Tu prvenstveno mislimo na promatranje Zoranića u ulozi "renesansnog plagijatora" (tumačenja da Zoranić oponaša svoje uzore samo na razini strukturalne dimenzije, likova i motiva u djelu) i ostalih već navedenih autora u statusu njegovih kreativnih tutora ili inspiratora. Frapantna činjenica je ta da su u svim silnim paralelama posvećenima odnosu "uzora" i "oponašatelja" povjesničari previdjeli ili zanemarili jedan bitni segment Zoranićeva svjetonazorskog stvaralaštva. Naime, ukoliko Zoranića deklariramo kao eklatantnog eklektičkog autora (antika, srednji vijek, humanizam, renesansa) tada je razumljivo da će on iz razdoblja koje oponaša preuzeti i određene konvencionalne smjernice. Jedna od tih konvencija, a vezana je za srednji vijek, je i Zoranićevo oponašanje srednjovjekovnih viteških romana, koje je u vremenu njihova nastanka bilo toliko učestalo da se sve u jednom trenutku, kako to i inače biva – naknadno pretvorilo u jednu veliku parodiju. Krune tih parodija svakako su Cervantesov *Don Quijote* i Airostov *Mahniti Orlando* ali i mnoga ostala djela. Nismo dojma da Zoranić koristi viteške poetičke elemente da bi ih ismijavao, već da mu posluže zbog njihovih okultističko alegorijskih premisa, koje se upravo iz tog razloga, dakle zato što su okultističke, nisu uklopile u konvencionalna znanstvena promišljanja o uzorima u njegovom djelu. Shodno tome, *Planine* u kontekstu viteškog romana sve do nedavno nisu promotrene ni analizirane.

Svaki viteški roman zasniva se naravno na alegoriji i za njega je bitan sraz poganske i srednjovjekovne kršćanske tradicije. Konstrukcijski i fabularno promatrano, redovito je riječ o nekom glavnom junaku koji se zbog često nesretnih mladenačkih ljubavnih zanosa odluči krenuti na put. To je put samoće, pustinje i teških kušnji, a sve ne bi li na koncu toga puta pronašao sebe, svoj kozmički smisao i unutarnji mir, odnosno izgubljeni raj. Taj raj može se okusiti samo odbacivanjem materijalnog i traženjem onog za čim duša vapi i žudi, a to je spiritualnost i duhovna zrelost.¹¹¹

Slavomir i Zaneta Sambunjak u svom djelu *Pod koprenom* vjeruju da se *Planine* mogu sagledati iz perspektive viteškog epa *Parsival* autora Wolframa von Eschenbacha. Kao i Zoran i Parsival je nezreli i neiskvareni mladić, koji svojevrijedno i odlučno polazi na put samospoznaje i viteštva ne bi li na koncu pronašao Gralski dvorac. Obojica mladića da bi opstali moraju naučiti zakone svijeta, te zadobiti emocionalne i intelektualne sposobnosti bez kojih nadolazeće zadatke i kušnje nije moguće riješiti i pobijediti. Jedan od načina za stjecanje

¹¹¹ Usp. Sambunjak, S., Sambunjak, Z. 2013:321.

tih novih, hvale vrijednih iskustava je i odlučnost i bezuvjetna vjera u višu silu koja će ih na tom putu voditi i čuvati. Dakle, daljnje putovanje jedino je moguće uz potpunu predaju duha i tijela u ruke svojim duhovnim vodičima. Putujući prema spoznaji junaci se susreću sa zvijeri. No niti Zoran a ni Parsifal ne kreću u boj s tom nemani, već suprotno – sklanjaju joj se s puta, prepoznavši u njoj ne neprijatelja, već sredstvo duhovnog rasta i samospoznaje. Zvijer je zapravo projekcija svih njihovih unutarnjih nemira, strahova, požude i svega ostalog što nose u sebi a čega se duboko stide. Jedini način pobjede svojih strahova i tjelesnosti (čudovišta) jest upravo prihvaćanje života kao velikog kozmičkog "igrokaza" a čudovište kao dijela kazališne scenografije. Nakon nenasilnog suočavanja s čudovištem, Zoran i Parsifal susreću svoje vođe ili vodiče. Zoranova duhovna vodilja je bila Milost, a Parsifalova čarobnica Cundrie. No s dolaskom vodiča ne prestaju i njihove kušnje. Vodilje jesu tu da ih usmjere i ohrabre, ali breme puta moraju iznijeti sami. Hrabro krenuvši dalje, mladići naposljetku spoznaju tko su, odnosno njihov kozmički duhovni identitet. Ta duhovna spoznaja dana im je od mudrih entiteta koji pustinjačkim životom kontempliraju negdje u divljini. Parsifala inicira pustinjač Trevrizent, a Zorana vila Dinara. Nakon mukotrpne duhovne katarze i zaslužene inicijacije, junaci uživaju plodove rajskih sfera, no ipak, njihov put još nije zgotovljen. Naime, iako su Zoran i Parsifal okusili stanje čiste *edenske* svijesti i kozmičke tajne su im otkrivene, ipak, postoji bojazan da će Zoran i Parsifal ponovno pokleknuti pod tjelesnosti svog *ega*. Da bi krug bio zatvoren junaci se moraju vratiti na početnu poziciju jer se univerzum zasniva na zakonima cikličnosti. Točka zatvaranja u *Planinama* događa se u trenutku kad Zoran pred vilom Istinom obeća da će se kloniti materijalne ženske ljubavi i putenih grijeha, te da će se od sada hraniti samo duhovnim krepostima u spoznaji samog sebe. Kod Parsifala čarolija konačnog pronalaska raja je bila u njegovome postavljenome "pitanju" koje je pokrenulo čudo alkemijske transformacije u kojem je sve zlo postalo dobro, a bolesno zdravo, te ga tako učinilo kraljem Svetog Grala.¹¹² Prema tome, ključ produhovljenja je u običnom pitanju. Možemo li se zapitati o kakvom je pitanju točno riječ? Koje je po svemu sudeći, od presudne važnosti za potpuno razumijevanje metafizičkog segmenta ovog viteškog romana.

Dakle, već na samom kraju romana Parsifal, izbjegavajući sve protokole i ceremonijalnosti dolazi pred starog i bolesnog kralja i postavlja mu jedno jednostavno pitanje: "Gdje je Gral?!" U tom trenutku kraljevo zdravlje rapidno se poboljšalo, a sva priroda oko

¹¹² Usp. Sambunjak, Z. (2011). "Viteški roman Petra Zoranića i Wolframa von Eschenbacha" *Crkva u svijetu*, Vol. 46 No. 2, str. 209-226.
<https://www.google.hr/#q=vite%C5%A1ki+roman+petra+zorani%C4%8Da>

dvorca koja je do tada bila odraz njegova lošeg zdravstvenog stanja, odjednom se transformirala i probudila. Samo jedno pitanje preobrazilo je kraljevu bolest u zdravlje, a mrtvu prirodu u nešto živo i oku divno. Samo tih nekoliko riječi činilo je glavno pitanje, a taj jedini problem mogao se ticati ne samo Parsifala i kralja već i čitava kozmosa. Gdje se nalazi ono "Sveto", ono što je središte života i izvor besmrtnosti. Nitko se prije Parsifala nije sjetio postaviti to pitanje i zbog toga svijet je propadao. Zbog te metafizičke i religijske ravnodušnosti i zbog nedostatka imaginacije i odsutnosti, te želje za stvarnošću, ljudi duhovno propadaju. Ovaj mit koji je Wolfram von Eschenbach ukomponirao u svoje djelo je zasnovana alegorijska premisa o postojanju tijesne povezanosti između univerzalnog života i čovjekova spasenja, te je tako sasvim dovoljno postavljati sebi glavni problem da bi se kozmički život bez prestanka obnavljao. Jer smrt je često - samo rezultat naše ravnodušnosti pred besmrtnošću.¹¹³

Vidjeli smo u prethodnom pasusu da se konačno Parsifalovo blaženstvo, odnosno Gral krije u jednom, sasvim običnom (ne)postavljenom pitanju. Problematika nepostavljenog pitanja prisutna je i u *Planinama* ali u nešto hermetičnijem obliku. Nakon odsanjanog Perivoja od Slave, Zoran ugleda vilu Krku, no strah ga je pitati tko je ona:

"Želja u meni, kako je običaj, neznano znati tko ta vila biše, srdaćce nukaše opitati, dali stid nika jazik ustezaše, jer mnogokrat prezrazborno opitanje najkoli od božanstvenih čeljadi od kih, kako mi se vidi, vila biše, na pogibili zanilo jest; uto muče steći i samo nje pozor nigda i nigda pozirah (...)"¹¹⁴

Ipak, svojom dobrotom i ljubaznošću vila uviđa da je Zorana strah, pa na koncu sama pretpostavlja što ga zanima i daje mu odgovore.¹¹⁵ Kako rekosmo, tema "pitanja" kanonizirana je u mnogim djelima svjetske književne baštine, a simbolika je u principu uvijek ista – gralsko pitanje. Simbolika Grala u *Planinama* je višeznačna i možemo je promatrati iz više perspektiva koje se pojavljuju unutar fabule romana; iz konteksta Perivoja od Slave, srednjovjekovnoga viteškog romana i nepostavljenog pitanja, te u konačnici - elementa nebeskih tijela.

¹¹³ Usp. Eliade, M.2006:68-69.

¹¹⁴ V. Maras.1988:230.

¹¹⁵ Usp. Sambunjak, S., Sambunjak, Z. 2013:349.

6. 4. 7. Element nebeskih tijela

Ljudi su od svojih početaka iz čiste potrebe za preživljavanjem uočavali bitne činjenice o svijetu oko sebe i njegovim promjenama. Primijetili su da je svijet na kojem žive, u odnosu na njih strahovito velik – vjerojatno beskonačan, te da se iznad zemlje prostire veliki svod oblika polukugle kojoj su nadjenuli ime – nebo. Promatrajući nebo zamijetili su veliki, sjajni zasjajljujući disk – Sunce. Ubrzo su shvatili da ta velika užarena kuglasta masa daje svjetlost i neophodnu toplinu, i da o njoj ovisi periodičko izmjenjivanje osvijetljena (dana) i tame (noći) a zatim i vremenski duža, toplija i hladnija razdoblja (godišnja doba). Na vedrom noćnom nebu, naravno uz Sunce, ljudi su uočili i ostale pojave poput Mjeseca, planeta i zvijezda te da ta sva nebeska tijela međusobno korespondiraju.¹¹⁶ Vidjevši da su ti nebeski elementi nedjeljivi dio naše kozmičke egzistencije, s vremenom su razni vračevi, svećenici i ostali mudraci sve više i sustavnije promatrali aspekte koji su se odvijali na nebeskom svodu i preko njih pokušali dobiti odgovore na neka pitanja njima od životne važnosti i shvatiti pojave s ovog svijeta. Na temelju tih opservacija izrodile su se mnoge duhovno-filozofske sfere poput religije ili astrologije, a na kocu i znanost o nebeskim tijelima – astronomija.

Kako vidimo, naš zemaljski bitak od pradavna bio je uzajamno povezan s nebeskim tijelima a njihovo mitološko tumačenje zadržalo se sve do danas. Promatranjem nebeskog svoda neki vjeruju da se pojedincu može ocrtati osobnost i proreći sudbina. Naravno, takvi principi rapidno odudaraju od današnjeg znanstvenog tumačenja svemira i ulaze duboko u sfere astrologije i okultizma, koji su, kako je rečeno "cvjetali" u vrijeme renesanse. Prema tome, nije nemoguće ili bolje kazano, posve je moguće da se i Zoranić poslužio "svemirskom koreografijom" da bi ocrtao alegorijske smjernice za pravovaljanu interpretaciju *Planina*. Nakon detaljnije analize teksta, dojma smo da je Zoranić koristio samo određena "tijela" u svrhu spiritualne simbolike, odnosno, kako ćemo ubrzo vidjeti, u pitanju je Mjesec, zvijezda Danica i u konačnici: "planet Saturn „Malinar vrmena“"¹¹⁷

Promatrajući mitološku i astrološku sliku planete Saturn uviđamo da se on gotovo uvijek pojavljuje kao hromi starac koji donosi starost i prolaznost. Saturn je simbol duhovne kušnje, patnje, odricanja i razdvajanja tijekom cijelog ljudskog života. Njegova je zadaća da nas u tom procesu izbavi iz duhovnog zatočeništva, naše animalnosti i da nas oslobodi naših zemaljskih veza. U tom smislu on je starac učitelj koji predstavlja silu koja nas obuzdava u

¹¹⁶ Usp. "Mala škola astronomije"

<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:7o5kaKFGgmMJ:adkoprivnica.hr/datoteke/msa.pdf+&cd=3&hl=hr&ct=clnk&gl=hr>

¹¹⁷ V. Sambunjak, S., Sambunjak, Z. 2013: 71.

cilju našeg ponovnog buđenja duhovnog života.¹¹⁸ U *Planinama*, alegorijska priča o Saturnu ispričana je, vjerujemo, iz kontura dvadeset i trećeg poglavlja. Naime, Zoran u svojoj viziji vidi ogroman mlin koji tjeraju Apolonovi konji, a ne voda ili vjetar. Mlinar (Saturn) je stavljao u otvor žrvnja gradove, sela, palače, odnosno ljudske tvorevine. Zatim samu živu prirodu poput ljudi, životinja, stabla, cvjetova, trave i bilja te apstraktne pojmove poput oholosti, ljepote, hrabrosti te sve ostalo što se na svijetu može zamisliti.

Da bi pravovaljano shvatili ideju Saturna u ulozi "mlina vremena" morali bi za početak ukazati na još jedan istraživački propust povjesničara književnosti. Naime, vjerujemo kako se cjelokupni smisao *Planina*, a poglavito navedeno poglavlje mogu, odnosno moraju dovesti u analogijsku vezu s Petrarkinim spjevom *Trionfi* (*Trijumfi*). Podsjetimo se, kada smo u prvom djelu rada analizirali poetički suodnos između Petrarke i Zoranića, uglavnom smo bili orijentirani na njegovo najvažnije i najpoznatije djelo – *Kanconijer* i njegovu ulogu u *Planinama*. Međutim, vjerujemo da literarne mimetičke ideje tu ne prestaju, već su samo vidljivije nego ostale. Pod tim "ostalim" prvenstveno mislimo na *Trijumfe* koji u nekim elementima idejno i alegorijski u potpunosti odgovaraju *Planinama*.¹¹⁹ To Petrarkino djelo ubraja se u kraći spjev ispjevan u danteovskim tercinama. Spjev je podijeljen na šest dijelova ili trijumfa; Trijumf Ljubavi, Trijumf Čednosti, Trijumf Smrti, Trijumf Slave, Trijumf Vremena i Trijumf Vječnosti, a svi se dijelovi očituju u obliku vizije. Djelo se motivikom uvelike oslanja na *Kanconijer*, odnosno tematska preokupacije su prolaznost i smrt.¹²⁰

Dakle, da pobliže pojasnimo strukturu djela. *Trijumfi* se, kako je navedeno, sastoje od šest dijelova u kojima se vlast prikazuje u vidu hijerarhije i u kojoj je svaka od šest nadolazećih personificiranih sila uvijek jača od prethodne. Prva od tih sila je Amor (slavan i divan bog što se na trijumfalnim kolima prikazao pjesniku jednog mirnog dana u Valchiusi. Okružen je svim onim čuvenim velikanima koji su "pali" kao njegove žrtve, od Cezara što ga podčini Kleopatra, do Aleksandra Velikog, dakle, radi se o beskrajnom mnoštvu ljudi koji su posve nemoćni od slabosti pred ljubavlju). No i moćni Amor je slabiji u odnosu na jačeg od sebe – radi se o Trijumfu Čistoće (slijede ju žene poput Penelope i Judite koje su se istakle svojom ženskom vrijednošću). No Smrt je jača od nevinosti, dakle Smrt je treći Trijumf (Laura je umrla iako joj plemenitost i ljepota nisu bili uništeni). Nad smrću vlada Slava (slijede je vojnici, junaci i slavni pisci i drugi). Ipak, ni Slava nije na vrhuncu nadvladavanja

¹¹⁸ Usp. Chevalier, J., Gheerbrant, A. 1994:583.

¹¹⁹ Usp. Sambunjak, S., Sambunjak, Z. 2013: 77-78.

¹²⁰ Usp. Zorić, M. (1974). *Povijest svjetske književnosti. Knjiga 4.* Zagreb: Mladost, str. 35.

jer je Vrijeme, odnosno prolaznost nadjačava. Jedino što ne podliježe Vremenu je Božanska Vječnost, koja simbolizira šesti, ujedno i konačni Trijumf.

Promatrajući strukturalno *Planine* nailazimo na poglavlja koja kontekstualno možemo dovesti u blizak odnos s konceptom *Trijumfima*. Tu dakako podvlačimo narativnu crtu između Perivoja od Slave i Petrarkina četvrtog Trijumfa – Trijumfa Slave. Primijetivši tu začuđujuću, koincidenciju nije ni posve nejasno zašto Zoran u Perivoju govori o slavi koja se postiže kroz književnost, pa zatim "neskromno" između ostalih navodi i svoja dva djela za koja smatra da su neprolazna, samim time jer su slavna. No i ta djela koja je Zoran naveo, prateći strukturalnu kompoziciju *Trijumfa* osuđena su na zaborav. Naime, uzevši u obzir hijerarhijsku piramidalnu ljestvicu na kojoj su podijeljeni Trijumfi, nakon Trijumfa Slave, slijedi onaj Prolaznosti ili Vremena. Začudo ili ne, i u *Planinama* se Perivoj od Slave tako reći "linearno" nadovezuje na poglavlje znakovita imena; Od malinara vrmena i malin kakov je i čim i ča melje. Dakle, tema je vrijeme, a radi se o groznom starcu koji u svom velikom mlinu melje sve što postoji, pa tako i književna ostvarenja koje on navodi prethodnom "Trijumfu", odnosno poglavlju. Iz svega navedenog više je nego vidljivo da je Zoranić bio upoznat s idejom "trijumfa" koja je zapravo vrlo stara tema često upriličena i unutar slikarstva, pa stoga ne mora biti nužno da se Zoranić stvarajući svoju verziju "Trijumfa" isključivo oslonio na Petrarkino djelo.¹²¹

Slijedeći moguću analogiju odnosa *Planine* - *Trijumfi*, postavlja se razumno pitanje završava li ta poredba samo u okvirima dva navedena poglavlja, ili se konceptualna slika može proširiti i na ostale dijelove romana? Uzimajući u obzir malo slobodniju interpretaciju *Planina*, naspram fabularne strukture prikazane u *Trijumfima*, ne libimo se pretpostaviti da i ostala četiri Trijumfa možemo pronaći unutar Zoranićeva romana; Trijumf Ljubavi bi zapravo mogao biti Zoranovi ljubavni jadi s početka romana. Trijumf Čednosti – razlog Zoranova odlaska u planine (bijeg od ljubavi). Trijumf Smrti – Zoranov odlazak u špilju (prividna duhovna smrt o kojoj smo pisali). Trijumfe Slave i Vremena već smo ukalupili, te nam tako ostaje samo Trijumf Vječnosti, koji bi moga predstavljati Zoranov razgovor s vilom Istinom i susret s prikazanjem biskupa Divnića. Zanimljivo je kazati da na talijanskom jeziku Božanstvo ili Vječnost je *Divinit'a*, a logikom igre riječima, glasovnog slaganja i preklapanja, tomu imenu u potpunosti odgovara ime "Divnić". Vjerujemo da postoji mnogo indicija koje govore u prilog da su Petrarkin *Trijumfi* odigrali vrlo važnu ulogu u Zoranićevom djelu, pa

¹²¹ Usp. Sambunjak, S., Sambunjak, Z. 2013: 80-84.

prema tome, svako buduće čitanje *Planina* morat će računati i s tom konstatacijom, odnosno, promatrati *Planine* iz perspektive Petrarkinih *Trijumfa*.¹²²

Pokušali su objasniti simboliku Saturna unutar djela, a sad bi bilo važno nešto kazati i za preostala dva nebeska elementa prisutna u romanu. Za razliku od "Mlinara Vremena" koji poput "malja" ruši sve zasnovano na materiji i tjelesnosti, Mjesec i Danica u romanu predstavljaju plodnost i obilje i na koncu – nešto za čime je Zoran tragao i na njegovu sreću to i pronašao. Prije nego kažemo što je to Zoran pronašao, razjasnimo gdje je Zoranić u tekstu smjestio hermetičnu priču o odnosu navedena dva nebeska elementa: Mjesec i Danica kod Zoranića spominje se u Marcelinom snu koje je ispričovijedano u okvirima jedanaestog poglavlja:

"Dok Asel, spavajući uz ljubljenu Marcelu u nekom sjenovitom ninskome perivoju, sanja san u kojem se vidi uznijet na nebesa gdje su Mjesec i Danica zagrljeni, ali obasja ih Sunce i spali, Marcela u svom snu istodobno vidi sljedeće: zajedno s Aselom našla u plitkoj barčici na pučini, ali oni se voze se tišini, blago. No, kako su njih dvoje Neptunu oklevetali zli jezici, bog se rasrdi, podigne vjetrove i valove u strašnoj oluji hoteći potopiti barku. Ta je propadala u dubinu, kao u dno pakla i dizala se u visinu kao da stiže do Mjesečeve nebeske sfere. I jednom je Mjesec zaista uzeo k sebi. Marcela zatim vidi da su u barčici izrasla dva bijela cvjetka. Kad su se ljubavnici probudili i jedno drugom ispričali snove, dali su se i u njihovo tumačenje, predviđajući svoju sretnu sudbinu. Razumljivo, njihovo je tumačenje bilo pogrešno! Međutim, Zoranić nama nudi podatke koje možemo interpretirati sa svojim moćima i darom: kad je Mjesec uzeo barčicu s ljubavnicima, u njoj su izrasla dva bijela cvijeta. Ne kaže se da su bosiljak ni murtela, pa bi mogli biti ljiljani. Zatim, u oba se sna pojavljuje Mjesec, pa je valjda važan, u jednome pak praćen svojom vjernom pratiteljicom - Danicom (...)"¹²³

Simbol Mjeseca je jedan od najstarijih i najmističnijih simbola koje su poznavale gotovo sve svjetske civilizacije. Prema tradicionalnom mitskom shvaćanju Sunce se izjednačuje s muževnim principom - muškim, a voda je ženski element, pripada drugome planetu Mjesecu, odnosno Luni. Simbolizam Mjeseca očituje se u relaciji sa simbolizmom Sunca. Mjesec je odraz Sunca i mijenja se. Zato simbolizira ovisnost i ženski princip, kao periodičnost i obnovu, dakle on je simbol preobrazbe, rasta i kozmičke evolucije.¹²⁴

Zoraniću je Mjesec posebno važan, upravo zbog njegove trojnosti (rast, punina, smanjivanje i ponovni rast) koju spominje u devetnaestom poglavlju, jer predstavlja cikličnost, obnovljivost, jednom riječju, cjelovitost prirodnog kruga. Mjesec neprestano umire

¹²² Usp. Sambunjak, S., Sambunjak, Z. 2013: 86-89.

¹²³ O.c. Sambunjak, S., Sambunjak, Z. 2013:311-312.

¹²⁴ Usp. Chevalier, J., Gheerbrant, A. 1987:406.

i ponovno se rađa, a blaga Mjesečeva svjetlost dopušta nam da shvatimo cjelinu prirode. Iako Mjesečeva svjetlost nije tako jasna i određena kao Sunčeva, ona nam ipak omogućuje da shvatimo tamnu stranu naravi, ona što svjedoči o nestajanju i umiranju. Mjesec Zoraniću omogućuje shvaćanje međuovisnost suprotstavljenih elemenata i zbog toga je on njemu važan faktor najdublje inspiracije. Upravo iz perspektive Mjesečevih mijena možemo promatrati i sve metamorfoze nabrojane kroz kratke priče u romanu; iz ljudskog koje je prolazno i smrtno, u nešto vječno kao što je priroda,¹²⁵ a da bi se zatim cijela kozmička predstava ponovila, i tako sve do konačnog prosvijetljena duše ili svijesti, koje u tom divnom trenutku više nema potrebu inkarnirati se u neki zemaljski tjelesni oblik, jer ju je prosvijećeni duh prerastao i nadrastao i materija mu više nije potrebna.

6. 4. 8. Alkemijska doktrina "Planina"

Naznačili smo da je Mjesec gotovo uvijek u korelaciji sa zvijezdom (Suncem) i da se njih dvoje nadopunjuju. Zašto je tomu tako, odgovor bi ponovno mogli pronaći u mitologiji. Naime, mnoge drevne civilizacije Sunce karakteriziraju kao muški spolni organ, a Mjesec kao žensku rodnicu, a njihov temeljni cilj jest ponovno stapanje jednu s drugim (simbolika dva jednakostranična trokuta koji svojom isprepletenošću čine heksagram). Ovdje primarno ne aludiramo na čistu tjelesno-seksualnu konotaciju uživanja putenih požuda, već na nešto puno rafiniranije i transcendentalno, a s čime je, imamo pravo vjerovati - Zoranić bio jako dobro upoznat. Naime, skrivena ezoterična znanja čuvaju tajnu o nekadašnjoj androgenosti ljudskih bića, odnosno, o vremenu kada nije bilo separacije između muškarca i žene – jer su bili jedno, a to je vrijeme poznato kao vrijeme *edena* na zemlji. Iz nekog nama nepoznatog razloga došlo je do "duhovne kataklizme" ili "do pada" čovjeka te se on razdvojio na dva suprotna spola, ali s neodoljivom željom da se razdvojeni polovi ponovno ujedine, naravno, iz logičnog razloga jer su i dalje na spiritualnome planu ostali kozmički povezani. Vezano za nekadašnju jednospolnost bića koja su živjela na zemlji, važno se referirati ponovno na Platona, ali ovaj put na njegovo djelo *Gozba ili o ljubavi* u kojem navodi sljedeće:

"Isprva su bila tri ljudska roda, ne kao sada samo dva, tj. muški i ženski, nego je bio još i treći, koji je pripadao i jednome i drugome rodu i od koga je danas još samo ime ostalo, a njega sama je nestalo: muško-ženski (androgini) rod, naime, bio je tada jedno i po liku i po

¹²⁵ Usp. Sambunjak, Z. 2011:214-215.

imenu, sastavljen od oba roda, i muškog i ženskog, a sad nije ništa do samo ime koje se nadeva za porugu. Zatim, cela prilika svakog čoveka bila je okrugla: leđa i strane mu imale oblik kruga, a ruke imao je četiri, i nogu isto toliko koliko i ruku, i lica dva na okruglu vratu, sasvim jednaka, a glavu između ta oba lica, koja su bila okrenuta na suprotnu stranu jedno od drugoga, samo jednu, i četiri uveta, i dva stida, i ostalo sve onako kako svako po sebi po ovome može zamisliti (...)"¹²⁶

Iako je u većini mitoloških predaja nejasno zašto je došlo da te tjelesne separacije između jednog bića, Platon nadalje kazuje i to, odnosno, da su se androgini uzoholili u svojoj snazi i jačini te da su udarili na bogove. Vidjevši da im prijeti velika sila sa zemlje, bogovi su se pobojali i rasjekli androgine na dva dijela. No ipak, razdvojivši se na polovice, ujedno je i ljudska duša bila prepolovljena, i kao takva, jako je čeznula za svojim drugim ostatkom. Često bi se polovice puna žudnje da srastu, rukama i nogama pripijale jedna za drugu, i na taj način bi umirale od gladi i nerada, jer jedna bez druge nisu htjele ništa raditi, a ni živjeti.¹²⁷ Uvidjevši da ljudi odvojeni u svojoj cijelosti zaista pate i da im kao takvi nisu od nikakve koristi, bogovi su se dosjetili sljedećega:

"Ali Div se smilova i nađe drugu pomoć: premetne im stidne udove napred, jer su dotada i ove imali na prvobitno spoljšanjoj strani, te su se oplodivali ne jedno od drugoga i stavljali seme ne jedno u drugo nego u zemlju, kao cvrčci. Premetne im, dakle stidne udove napred, i time učini da su posredstvom njihovim rađali jedno u drugom, i to posredstvom muškoga u ženskom (...). Od tog davnog vremena, dakle, usađena je u ljude ljubav jednoga prema drugome: ona ih sastavlja u prvobitnu prirodu i teži da od dvoga napravi jedno i tako isceli prirodu ljudsku (...)"¹²⁸

Kazali smo već kako vjerujemo, odnosno, uvjereni smo da je Zoranić bio upoznat s univerzalnom mitološkom slikom androgina bića iz daleke povijesti, ali je taj motiv mogao preuzeti i posredstvom, točnije, vjerujemo, preko Platona i njegove veće navedene *Gozbe*. Shodno tome, taj se arhetipski element pronalazimo i u *Planinama*; unutar devetog poglavlja i priče o nesretnoj sudbini mladića Sokolara i njegove odabranice Jagice. Naime, pripovijedajući priču o nadnaravnoj uzajamnoj ljubavi tih dvoje mladih, pastir Medar započeo je svoju besjedu uspoređujući njihova zaljubljena tijela kao biće koje posjeduje androgina svojstva:

¹²⁶ V. Perović, D. (ur.) [1964]. *Platon - Gozba ili o ljubavi*. Beograd: Reč i misao, str. 28-29.

¹²⁷ O.c. Perović. 1964:29-30.

¹²⁸ O.c. Perović. 1964:30-31.

"I mej njimi (ali da tako kripot od nebeskih zlamenov mej njimi jednako izvojaše i u njih jednaku vlast spušćevaše, ali, kako stari govore, da jedan kip, ča su dva sada - muški i ženski - biše, i budući po svemogom tvorcu razdijeljeni, kako sada jesmo, po sebi muž, po sebi žena, i zato po naravi u nas želja jest jednu k drugoj polovicu pridružiti) reć se more da mej njimi dvimi prem one polovice bihu, ke od pri razdijeljene bile bihu, tako da u ona dva jedan kip dospiven satvoren biše (...)"¹²⁹

Konvencionalna književna kritika vjeruje da je platonistička tema u *Planinama* sporedna i sekundarna, ipak, ona je prisutna i štoviše, vjerujemo igra važnu ulogu u djelu. Na koji način su platonistička promišljanja dospjela do Zoranića, moguća su dva objašnjenja; upoznavanjem s europskome srednjem vijeku poznatih Platonovih djela te s piscima koji se mogu opisati kao kasnoantički i srednjovjekovni platonisti. Druga opcija je ta da se to dogodilo posredstvom onih Platonovih djela koja su u Europu ušla s humanizmom i presudila da se stvori duhovna klima kakva je karakterizirala Firencu u doba Platonske akademije.¹³⁰

Možda je manje važna stavka iz kojeg se smjera "Platon" ukazao "unutar korica" *Planina*, koliko je važna činjenica da je on prisutan u djelu. Upravo mit o androgenosti bića koji je, kako vidimo uprizoren u oba djela, dokaz je da se Zoranić nadahnio platonizmom, a posebno njegovom temom transcendentalne ljubavi. Budući da je platonističko filozofsko promišljanje ljubavi u srednjem vijeku dovedeno u vezu s ljubavnom magijom i sa smrću, a kad tome pridodamo još i činjenicu da je Platon rado svoje viđenje svijeta dovodio u vezu s nebeskim bićima, astronomijom i astrologijom, tada nije nikakvo čudo što je upravo platonska misao prožela i odredila bitne strukturalne elemente unutar *Planina*.¹³¹

Vratimo se još jednom na simbolički prikaz odnosa Danice i Mjeseca i pokušajmo razaznati što on točno Zoraniću predstavlja. Taj separirani suodnos na semantičkoj razini prepoznaju mnoge civilizacije, pa se tako ustalio i u državnim obilježjima pojedinih naroda; zvijezda Danicu u blizini Mjeseca je tursko nacionalno obilježje, a vrlo sličan simbol prepoznajemo i na zastavi Republike Hrvatske, točnije, na malenom grbu koji se nalazi na lijevoj strani krune "šahovnice."

Mjesec u blizini Danice nije samo narodni simbol, on je mnogo više, jer je to duhovna metafora izgubljenog i pronađenog Grala. Slika koju čine kupa Mjeseca s Danicom među njegovim uzdignutim krakovima, rogovima, zapravo je upravo to - slika koju kršćanstvo uzima za prikaz Grala.¹³² Dakle, Gral je princip muško-ženskog aspekta koji je iniciranima

¹²⁹ V. Maras.1988: 94.

¹³⁰ V. Sambunjak, S., Sambunjak, Z. 2013: 61.

¹³¹ O.c. Sambunjak, S., Sambunjak, Z. 2013: 61.

¹³² O.c. Sambunjak, S., Sambunjak, Z. 2013: 312.

bio poznat kroz cjelokupnu povijest umjetnosti, religije i mitologije. Kako drukčije objasniti kršćansku simboliku odnosa Isusa Krista i Marije Magdalene, nego kroz hermetičku alegoriju muškog principa (jednostraničan trokut uspravljen prema gore) i ženskog principa (jednostraničan trokut uspravljen prema dolje) koji su kroz sveti sakrament duhovne seksualnosti zauvijek povezani neraskidivom poveznicom zvanom Božja ljubav. Podjednaki kozmički principi seksualnog spajanja poznati su diljem svijeta; u hinduizmu, principa muškog božanstava Shive naspram božice koja utjelovljuje ženski aspekt - Shakti, zatim između božice Artemide i boga Apolona, Izide i Ozirisa, te perzijskoga božanstva Mitre i njegove majke Anahite. Kako je vidljivo, imena božanstava su se mijenjala, a forma, odnosno tajna je ostala ista.

Planine kao takve, vjerujemo, možemo interpretirati kao sukus astrologije, astronomije, kršćanstva i platonističkih doktrina. Kada navedena idejna promišljanje usustavimo u ukomponiramo u jednu cjelinu, tada na površinu "izvire" jedan duboko hermetičan tekst, zagonetan za čitanje, a još opskurniji za dešifriranje i razumijevanje. Premisa u koju možemo biti gotovo sigurni, je ta da je cijelo djelo zasnovano na alkemijskoj doktrini u kojoj je Zoranić alegorijski dočarao i simbolično pretvaranje onog što zovemo grijeh putenosti u čistu božansku ljubav, do koje je moguće jedino doći putem Grala - univerzalnog simbola ženstvenosti, odnosno aspekta *femininum* koji predstavlja boginju majku i njezinu sposobnost da kroz svoju rodnicu (Kalež: ženski aspekt) plodi, stvara, pretvara i konačno - preoblikuje najniže materijalno u najviše duhovno.

6. 4. 9. Zagonetke i skrivena značenja u tekstu

Smišljajući okvirni format poglavlja kojeg smo definirali pod nazivom – Ezoterijska simbolika, uz sve već nabrojane motive i ideje, svakako smo imali na umu cjelokupni kontekst produbiti, odnosno zaokružiti i s tajnim porukama. Međutim, pri tome ne mislimo samo na tajne kodove koji se mogu iščitavati na razini alegoričnosti cijelog djela (kojima smo konačno i posvetili veliki dio rada) već na one koje se baziraju na manjim jezičnim odsječcima; poput glasa, jedne riječi ili rečenice, pomoću kojih je Zoranić, vjerujemo, vješto prekrivao neke njemu znane istine i to u obliku različitih premetaljki i ostalih jezično-stilskih mogućnosti.

Govoriti o tajnim porukama u bilo kojem književnom ili umjetničkom djelu, nije nikakva novost. Bilo da su te "tajne poruke" dio kurioziteta istraživača čime se on zavarava da bi mu se djelo činilo važnijim ili privlačnijim, bilo da je uistinu riječ o stvarnoj enigmatički, teško primjetljivim ili ne baš lako dostupnim hermetičkim porukama pisca. Teško da će baš svako djelo sadržavati takvo što, međutim kada govorimo o ranim djelima, koja su bila rijetka i kao takva uvijek nosila auru tajnovitosti i višeslojnosti, zbilja je moguće da takve tajne poruke zaista i postoje. Govoreći o Petru Zoraniću i enigmatički u njegovom djelu treba zaista dobro razmisliti jer djelo jest staro, važno i zasigurno prema tome višeslojno. Sama činjenica da pismenost u doba njegova nastanka nije uživala veliku "popularnost", može govoriti da je djelo bilo namijenjeno onima koji su ga mogli, ali i znali čitati. A znati čitati djelo označava obuhvatiti ga u njegovoj cjelini i ne stati na onom napisanom i opipljivom nego prodrijeti u njegovu dubinu, zaokružiti ga ne ispustivši niti jedan njegov dio. Pristupiti književnom ostvarenju u njegovoj cjelokupnosti podrazumijeva i promotriti skrivaju li se među njegovim redcima i neke enigmatske poruke; u slučaju Petra Zoranića i njegovih *Planina* u taj literarni fenomen više smo nego sigurni.

Promatrajući *Planine* iz stilističke forme, vidljivo je da je autor sklon postavljanju zagonetki. Svako poigravanje pisca s riječima, slovima, latinskim citatima, premetaljkama i anagramima, može nositi određenu poruku. Iako te zagonetke nisu uvijek teške, i katkad i sam autor na njih ponudi rješenje, usprkos tome – vidljivo je da zagonetke u djelu igraju važnu semantičku ulogu. Tako barem, piše profesor Sambunjak (*Pod koprenom*) na dvama mjestima nalazimo zagonetku koje je rješenje "godina", "vrijeme" (treba naznačiti da se navedeni pojmovi mogu dovesti u kontekst Petrarkinih *Trijumfa*, točnije, Trijumfa Vremena o kojem smo već raspravljali), s tim da u djelu rješenje postoji u jednom slučaju (*Planine*, kap. X): "I mileći ju i pitomeći, vidi mu se da iz jele jedan oral zlatnom glavom, a s kreljutom jednim bilim, drugim černim, ne domišljajući se, harlo priletiv, iz krilla mu je uhvati i unese (...)" ali je u drugome odgovor izostao, premda je lako dokučiv (*Planine*, kap. XVI): "Nu – reče Gostmil (tako mu jime biše) – vidit ću ki vaju hitrijega uma bude ga ganku ovu istumači i zagana: Jest otac jedan ki dvanadeste sinov jima; svaki sin sinov bilih trideset a čeri trideset čarnih, i svi jednake liposti i kriposti i razlike, svi neumrli a svi umiraju (...)"¹³³

¹³³ Usp. Sambunjak, S., Sambunjak, Z. 2013:133.

6. 4. 9. 1. Enigmatika Jelinog nadgrobnog spomenika

Govorili smo da je Zoranić svoje djelo pisao "pod koprenom" i da ta koprena označava veo. No taj veo ne mora nužno biti zasnovan na alegoričnosti, već može značiti i prikrivanje smisla govora (*argot*) ili skriveno prenositi govornu poruku, koja nema dosljednu paralelu kao u alegoriji, već u enigmi ili zagonetki. Promatrati "koprenu" kao enigmatski simbol možda najbolje dolazi do izražaja u dvadeset i drugom poglavlju, u dijelu romana u kojem je riječ o "Jelinu nadgrebju", epitafu na nadgrobnom spomeniku. Taj je način utoliko zanimljiviji što Zoranić izričito upozorava da su u natpisu "pod koprenom" skrivena tri smisla značenja, a znanost i kritika koji su se *Planinama* bavili, pravili su se da to izravno autorovo upozorenje uopće ne primjećuju – ignorirali su ga. Istina je da nije lako otkriti prikriveno značenje toga dijela *Planina*, dapače, no uvjereni smo da tri značenja pod koprenom proizlaze iz igre riječima pisanih sad velikim, sad malim slovima, i iz činjenice da su stihovi epitafa sad uvučeni, a sad izvučeni, te ostalih grafičkih informacija, ali koje, nažalost, uglavnom ne možemo dosljedno primiti u modernim izdanjima *Planina*. Razlog takvom tiskarskom previdu jest taj što je njihov pravopis usklađen sa suvremenim, odnosno, ignorirani su grafostilistički postupci koje je primjenjivao autor, što je neprocjenjiva i nenadoknativa šteta prilikom proučavanja djela.¹³⁴

6. 4. 9. 1. 1. Tri tajne poruke

Već na početku XXII. poglavlja Petar Zoranić nas iznenađuje najavljujući tajnu koju valja čuvati. Naime, u uvodnome tekstu, neposredno prije epitafa koji je ugraviran na Jelinu grobu, pjesnik krši pravopisne uzuse kojih se drži u djelu pa na prvi pogled bezrazložno, velikim slovima započinje riječi koje, niti su početak rečenice, niti imena; primjerice, particip *Texanimi* "obrađenima" te imenicu *Crila* "krila", su riječi koje se nalaze usred rečenice a u tekstu su zapisane velikim početnim slovom. Zainteresiran takvom "nepismenošću" velikog pjesnika i moguće, obrazovanoga notara, profesor Sambunjak kaže da je redom pročitao sva velika slova u odlomku i otkrio da daju stanovit smisao: TAIT CIN "pobrine se da bude tajno".¹³⁵

¹³⁴ Usp. Sambunjak, S., Sambunjak, Z. 2013:134-135.

¹³⁵ Id. Sambunjak, S. (2012). "Treći natpis u Jelinom nadgerbyu Zoranićevih *Planina*" *Croatica et Slavica Iadertina*, Vol. 8/1 No. 8., str. 89.

"TAd uesel usfemu u baschini i na stanyu xelinom zdraf
slobodan cestit i blagouit gredih : i pridoh : chmistu
chadi naglom smartyu:umorena lipa plemenita i gizdaua
Iele : i uplemenitu grebu zatuorena bisce chi na chlo(n)dah uz
uisen razlichi Texanimi i umichye yzdelanimi : i pouechie
schaglenica yzatuor od greba chi chacho sator stasce ux=
uyscen : i tui napisa troya pod razliche choprine : odgne
smarti hitro izdilana bisce:chu proctif gorcho proplachah
spominayuchise od dobrohtinya gneye do mene i ugisto da
pod gne sincem Crila aliza boglie rechi pod uite Iele gra=
nami mnoga petya pel byh : gnoy huala i cast iermi zril uz
roch dauase : budi dase toga ya ne dostoyan sazneyu i poz
niuam : anadpise nagrebu tacho gouorahu : Nadgrebye (...)"¹³⁶

Ta se poruka činila vrlo umjesnom, budući da u dotičnom odlomku Zoranić govori da će u Nadgrebyu, biti sadržana "tri natpisa pod različitim koprenama". To je znak i uputa da se "natpisi pod koprenama" pronađu u dodatnom čitateljskom naporu:

"Zvedra Neba sinu = ter mladu goyenu
Xestoch trisch priuinu = Ielicu Zelenu
Meni razcuiglenu = potoch od suz gorchih
Yzdri i prichrenu = sardacce od xil svogij
Gori na Nebesih = fglubuenoy ulici
Posrid drug blaxenih = sadye pri Danici
Munu i prosinu = yxestoch trisch lupi
Y roske Ielinu = zlachiene pritrupi
Smart ftrischu oggnenu = sglauom carnochosom
Ielu prizelenu : pritar britchom chosom"

Dakle, poigravajući se pravopisnim pravilima, posebice onima o pisanju velikih slova, Zoranić je u Jelinu epitafu prenio tri poruke koje je profesor Sambunjak uspješno riješio. Smisao je proizišao iz čitanja velikih slova s početaka stihova, isturenih i uvučenih, kao i onih u unutrašnjosti stihova, bilo da su s pravopisnoga aspekta opravdano velika, ili ne. Također, za razliku od tajne poruke iz uvoda u "Nadgrebye", u samome epitafu smisao proizlazi podjednako iz velikih slova samih, kao i iz cijelih riječi iza njih, i riječi s prijedlozima, ili pak iz slogova, čak i iz niza slova iza verzala u jednoj riječi, ali u vezi s verzalom. Pravila dekodiranja prilično su široka, što nas i ne treba čuditi kad je u stihovni epitaf od deset redaka,

<http://hrcak.srce.hr/search/?q=TRE%C4%86I+NATPIS+U+JELINU+NADGREBYU+ZORANI%C4%86EVIH+%22PLANINA%22>

¹³⁶ V. Sambunjak, S., Sambunjak, Z. 2013: 136-137.

a on sadrži mnogo informacija i sam po sebi, valjalo uključiti još i tri tajne poruke. Tekst je nužno postao vrlo kompliciran, pa su i pravila šifriranja, a s njima i dešifriranja, dosljedno postala složenima. Svakako, dočetne dvije otkrivene poruke proizišle su iz specifična čitanja odozgo prema dolje.¹³⁷

Prva je tajna poruka: ZVED NEBA XEȚT: IELICU ZEME, YZGORI, NE PODA MUY ISMAIELU; "Izvedi žestinu iz neba: Jelicu će uzeti, izgorjeti, neće (je) predati Muji Ismaelu". I dok je najčešće tursko ime Mujo, Turci su kao narod zvani Ismelićanima. U "nadgrebju" prikriveno je ime neprijatelja, tako da tek sada možemo biti sigurni da su *Planine* protutursko djelo, da je njihov autor kiptio mržnjom na Turke, ali je želio da ta poruka ostane tajnom.¹³⁸

Druga tajna poruka otkrivena je čitanjem istih tih riječi i po istim pravilima, ali nejednako u pojedinim primjerima, kao što će se vidjeti, s tim da su ispuštena velika slova s početka isturenih stihova, uzeta su u obzir samo ona iz uvučenih, te velika slova itd. iz unutrašnjosti stihova. Smisao koji je proizišao i iz takva čitanja, sljedeći je: NEBA XIZYN PODAY IEI "nebeski život podaj joj."¹³⁹ Profesor Sambunjak tvrdi da je u toj poruci "pod koprenom" govoreno ipak i o ljubavi i vjeri, i to kršćanskoj, čednoj, zoranićevskoj – ljubavi i vjeri u Boga i nebo i u njoj je prikrivena je informacija o višoj stvarnosti, svetoj, pa ona i zavrjeđuje da bude snažno obojena svetim jezikom: staroslavenskim, Jerolimovim, rekao bi Zoranić, za razliku od narodne čakavštine kojom su pretežito *Planine* pisane.¹⁴⁰

Treća poruka dobiva se čitanjem koje započinje najprije riječju *Poβrid*, dakle: u sredini Nadgrebya, pa se nastavlja prema dolje (podsjetimo se da su prve dvije tajne poruke dešifrirane čitajući epitaf odozgo prema dolje), da bi završilo čitanjem velikih slova, riječi i sekvenci prema gore, počevši s riječju *Gori*. Konačno, iz imena na koja se tom tajnom porukom upućuje, premetanjem se dobiva cjelina treće tražene tajne poruke. Ona je dvočlana i glasi: 1. POβRID NEBEȚ MUNDANICI Y IELIN S IELU. 2. GORI IME XENE ZVED: ELIZEI ANELAC. Pritom je ELIZEI ANELAC anagram izveden iz napisanoga IELICA ZELENA što se pak jezično poistovjećuje s pojmom *Elizei* "Elizej" koja bi se u *Planinama* mogao dovesti u kontekst Elizejskih polja, odnosno Zoranićeva nauma da temeljnu okosnicu romana predstavi oblikom putovanja rajskim prostorima. Sukladno takvim enigmatskim

¹³⁷ Usp.Sambunjak. 2012:89-90.

¹³⁸ Id. Sambunjak, S., Sambunjak, Z. 2013:138.

¹³⁹ O.c.Sambunjak. 2012:90.

¹⁴⁰ O.c.Sambunjak, S., Sambunjak, Z. 2013: 136-137.

principima, dosegnuto rješenje je u skladu je s dosad u *Nadgrebyu* otkrivenim tajnim porukama, s rajskom tematikom *Planina* i viteškim romanom traganja za Gralom.¹⁴¹

Iz svega navedenog vidljivo je da je Zoranićevu alegorijskom romanu *Planine*, naglašena sklonost zagonetkama i skrivanju značenja, pa se tako u jednoj skrivenoj poruci Jelinog epitafa skrivala protuturska pjesnikova poruka, za razliku od ostale dvije, koje u sebi nose crtu mira, Božje ljubavi i u konačnici, rajskih elizejskih motiva.

Otkriti skriveno bilo je moguće pošto se ustanovilo da je autor odstupio od pravopisnoga pravila o pisanju velikih slova provedenoga u djelu, te da je i tu, kao prije u pjesmama s akrostihovima, igrama riječima i slogovima ponudio čitatelju značenja "pod koprenom". To je stari literarni postupak i karakterističan je za enigmatiku te za hermetizam koji je tada, u renesansi, cvjetao u Europi, pa je to još jedan dokaz o Zoranićevoj ovisnosti o zapadnoj kulturi i literaturi.¹⁴²

¹⁴¹ Usp. Sambunjak. 2012:97.

¹⁴² Id. Sambunjak, S. (2010). "Enigmatika u *Planianam* Petra Zoranića" *Croatica et Slavica Iadertina*, Vol. 6 No. 6., str. 158.

7. ZAKLJUČAK

Kroz nekoliko desetaka kartica teksta pokušali smo barem okvirno prezentirati cjelokupnu poetsku složenost romana *Planine*, Petra Zoranića. U uvodu smo naveli da će nam preokupacija prilikom stvaranja rada biti pronalazak motiva koji bi mogli ukazati da je obrađeno djelo nešto puno više, puno vrijednije i puno mističnije nego što je to do sada književna znanost tumačila, smatrala i bila spremna prihvatiti. Jesmo li to nešto našli – vrlo vjerojatno i jesmo. Ipak, treba biti realan i objektivan i kazati da kao i sve ostalo u životu i *Planine* imaju "dva lica jedne poetske kovanice". Kako smo to već negdje i spomenuli, Zoranićev roman možemo, ali i ne moramo promatrati iz kuta ezoterijske prirode, jer u konačnici, sve ovisi o svjetonazoru pojedinca i otvorenosti njegova uma za neke nove poglede i obzore. Iako je vrlo često jako dobro imati širok i tolerantan svjetonazor, a um i srce širom otvoreno za progresivne ideje, ipak, treba postojati određena granica u traganjima za novim spoznajama, jer je vrlo mala spona između objektivnog racionalizma i olakog senzacionalizma. Bilo kako bilo, u nekom pretpostavimo, intelektualnom verbalnom nadmetanju između onih koji smatraju da su *Planine* tek djelo upitne kvalitete (naime, mnogi mu teoretičari upućuju kritike zasnovane na nedovoljnoj finoći izražavanja, vrlo siromašnoj kreativnosti i krutim stihovanim dionicama, za koje smatraju da sadrže manje istinske poezije, nego njegove prozne dionice romana) i onih koji su stava da su *Planine* grandiozno monumentalno djelo metafizičkih obzorja, svakako bi i jedna i druga ciljana strana imala svoje argumente "za" i argumente "protiv". Jer uistinu, *Planine* možemo i "moramo" interpretirati na različite i dijametralno suprotne načine, a sve u cilju konačne istine - pod ontološkim uvjetom, da bilo kakva istina na koncu i postoji.

Ukoliko prihvatimo onu opciju koja nam sugerira da *Planine* nisu pisane pod "koprenom" samo u cilju da Zoranić alegorijom ukaže na svoj ekstremni patriotizam i indicira svoju netrpeljivost prema Osmanskom Carstvu i njegovoj hegemoniji, tada nam, jasno, ne preostaje ništa drugo nego se prikloniti tumačenju koje inzistira na promatranju Zoranića kao autora koji piše pod utjecajem okultističkih pobuda. Gledajući na fenomen *Planina* iz tog konteksta, zaključujemo da je cjelokupno djelo konceptualno zamišljeno kao duhovna riznica "tajnih" ideja i promišljanja koja su se godinama hermetičkim postupcima, najčešće u vidu umjetnosti (ponajprije književnosti i slikarstva) prenosila kroz minula stoljeća. Vjerujemo da je jedan od tih prenositelja znanja bio i Petar Zoranić, koji je kroz *Planine* "koprenom" dočarao put – put ka konačnoj spoznaji i prosvjećenju. Fabula o zaljubljenom Zoranu koji

kreće na put odrješenja od ljubavne boli, vjerujemo, nije ništa drugo doli hermetička alegorija o teškom duhovnom, tjelesnom i emocionalnom iskustvu, kojeg svatko tko želi ponovno ugledati "vrata" *edena* treba nadjačati voljom, ali i bezuvjetnom vjerom u mudrost i ljubav duhovnog vodiča koji će ga voditi na tom putovanju. Taj *topos* na koji se Zoran otisnuo mjesto je kozmičke spoznaje prave biti ljubavi i na njemu Zoran, inicijacijom uviđa da je kretanje k blaženstvu posve linearno i vodi isključivo preko ženskog tijela, odnosno – aspekta ženske plodnosti. Onaj tko shvati pravu doktrinu tumačenja ženske polarnosti, naspram one muškarčeve, ujedno je i spoznao da korištenje čiste tjelesne seksualnosti samo u svrhu upražnjavana svojih animalnih putenih želja, ali i oholosti (sjetimo se djevojke Bure), na koncu vodi u duhovnu propast i ništavilo. U trenutku kada osoba nadjača svoje tjelesne porive, tada dolazi do duhovne katarze i produhovljenja. Smisao te ideje očituje se kroz pronalazak Grala, jer je Gral, kako smo naveli - simbol žene i njezina tijela, a bez sjedinjena s tim tijelom, pretvaranje čiste materije u čistu energiju nije moguće.

Iz svega navedenoga, vjerujemo da uz onaj tradicionalni pogled na *Planine*, unutar redaka romana ima dovoljno prostora za sagledavanje djela i iz ove, kroz rad i prezentirane – transcendentalne sfera motrišta. Kao takve – poetički dualne, *Planine* jesu djelo koje je umjetnička cjelina od svoje prve stranica pa sve do one posljednje. Mi danas promatramo Zoranića kao majstora hibridne književnosti. Njegova moć leži u sposobnosti asimiliranja i preobrazbe onog što posuđuje, i da svemu tome poklni novi, neki svoj osobni "štih". Takvo što svakako pridonosi tumačenju da je bio čovjek ispred svojeg vremena. Kako je stvarao u vremenu mnogih inovativnih umjetnika koji su zadužili svijet, i sam Zoranić se poveo za tim "novim valom", s kojim je pokušao podignuti našu književnost na višu razinu stvaralačke ljestvice. Je li mu to uspjelo, stvar je osobne prosudbe, a mi tvrdimo i dokazujemo da jest.

8. LITERATURA

Alighieri, D. [2004]. *Božanstvena komedija*. Preveli i uredili: Mihovil Kombol i Mate Maras. Zagreb: Globus media.

Belaj, V. 1998 [2007]. *Hod kroz godinu*. Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga

Bulić, N. (2009). "Zoranićeve *Planine* i antička ekloga", *Zadarski filološki dani*, broj 2, str. 125-138.

Chevalier, J., Gheerbrant, A. 1969 [1994]. *Rječnik simbola*. Preveli: Ana Buljan i dr. Zagreb: NZMH.

Culianau, I. P. 1987 [2007]. *Eros i magija u renesansi*. Prevela: Julijana Štrok. Zagreb: Fabula Nova.

Detoni-Dujmić, D. (2004). *Leksikon svjetske književnosti - djela*. Zagreb: Školska knjiga.

Detoni-Dujmić, D. (2005). *Leksikon svjetske književnosti - pisci*. Zagreb: Školska knjiga.

Eliade, M. 1952 [2006]. *Slike i simboli*. Prevela: Ita Kovač. Zagreb: Fabula Nova.

Fališevac, D. (1984). "Odjeci Danteova djela u Zoranićevim *Planinama*", *Dante i slavenski svijet*. str. 161-173.

Fališevac, D. (2007). "Alegorijsko i mimetičko u Zoranićevim *Planinama*". U: *Stari pisci i njihove poetike*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, str. 171-186.

Faust, V., Filipčić, S. (2002). *Leksikon ezoterije*. Zagreb: Zagrebačka naklada.

Galić-Kakkonen, G. (2009). "Zoranićev pakao", *Zadarski filološki dani*, broj 2, str. 139-152.

Glamuzina, D. (ur.) 2008 [2010]. *Znakovi i simboli*. Prevela: Koraljka Meštrović. Zagreb: Profil Multimedija.

Homer. [2003]. *Odiseja/Homer*. Preveo i uredio: Tomo Maretić. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.

Iolar. (2013). *Paganizam u teoriji i praksi. Knj. 2: Magija i vješticaštvo*. Zagreb: Despot Infinitus d.o.o.

Kolumbić, N. (ur.) [1995]. *Petar Zoranić*. Zagreb: Školska knjiga.

Kolumbić, N. (ur.) [2011]. *Petar Zoranić – Planine*. Zadar: Sveučilište u Zadru.

Levanat-Peričić, M. (2014). *Uvod u teoriju čudovišta*. Zagreb: AGM.

"Mala škola astronomije"

<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:7o5kaKFGgmMJ:adkoprivnica.hr/datotekte/msa.pdf+&cd=3&hl=hr&ct=clnk&gl=hr> (21. 11. 2015.)

Maras, M. (ur.) [1988]. *Petar Zoranić Planine – izvornik i prijevod*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.

Matić, T. (1909). *Petar Zoranić*. Zadar: Matica dalmatinska.

Maretić, T. (ur.) [1994]. *Djela P. Vergila Marona*. Zagreb: Matica hrvatska.

Moguš, M. (ur.) [1988]. *Stari pisci hrvatski. Petar Zoranić – Planine*. Zagreb: JAZU.

Mrdeža-Antonina, D. (2009). "Nostalgичno putovanje Petra Zoranića kartom sjećanja", *Zadarski filološki dani*, broj 2, str. 19-37.

Ovidije Nason, P. 1907 [1988] *Metamorfoze*. Preveo i uredio: Tomo Maretić. Zagreb: Matica hrvatska.

Pantić, M. (1969). "Petar Zoranić i naša narodna književnost", *Zadarska revija*, broj 5, str. 445-462.

Paulson, G. L. 1991 [1997]. *Kundalini i čakre*. Preveo: Damir Poštić. Zagreb: Nova arka.

Pavličić, P. (2006). "Petar Zoranić". U: *Skrivena teorija*. str. 61-97. Zagreb: Matica hrvatska.

Perović, D. (ur.) [1964]. *Platon - Gozba ili o ljubavi*. Beograd: Reč i misao.

Petrarca, F. [1974]. *Kanconijer*. Preveli i uredili: Frano Čale i dr. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.

Prepersek, S. (ur.) [1979]. *Gilgameš*. Sarajevo: Veselin Masaleša.

Sambunjak, S. (2010). "Enigmatika u *Planianam* Petra Zoranića" *Croatica et Slavica Iadertina*, Vol. 6 No. 6., str. 151-160.

<http://hrcak.srce.hr/search/?q=ENIGMATIKA+U+PLANINAMA+PETRA+ZORANI%C4%86A> (18. 11. 2015.)

Sambunjak, S. (2012). "Treći natpis u Jelinom nadgerbyu Zoranićevih *Planina*" *Croatica et Slavica Iadertina*, Vol. 8/1 No. 8., str. 89-98.

<http://hrcak.srce.hr/search/?q=TRE%C4%86I+NATPIS+U+JELINU+NADGREBYU+ZORANI%C4%86EVIH+%22PLANINA%22> (18. 11. 2015.)

Sambunjak, S., Sambunjak, Z. (2013). *Pod koprenom*. Zagreb: Demetra.

Sambunjak, Z. (2011). "Viteški roman Petra Zoranića i Wolframa von Eschenbacha" *Crkva u svijetu*, Vol. 46 No. 2., str. 209-228.

<https://www.google.hr/#q=vite%C5%A1ki+roman+petra+zorani%C4%86a> (18. 11. 2015.)

Švelec, F. (ur.) [1964]. "Petar Zoranić". U: *PSHK*. str. 5-32. Zagreb: Matica hrvatska.

Švelec, F. (ur.) [2002]. "Petar Zoranić: *Planine*". U: *SHK*. str. 11-46. Zagreb: Matica hrvatska.

Tomasović, M. (1975). "Zoranić i Petrarca". *Forum*, broj 1-2, str. 36-58.

Torbarina, J. (1959). "Strani elementi i domaća tradicija u Zoranićevim *Planinama*", *Zadarska revija*, broj 1, str. 7-24.

Zimmermann, M. 2002 [2010]. *Sveznadar. Što svatko mora znati*. Preveli: Mladen Janković i Maja Šešok. Zagreb: Mozaik knjiga

Zorić, M. (1974). *Povijest svjetske književnosti. Knjiga 4*. Zagreb: Mladost.

Sažetak

STARIJA I NOVIJA ČITANJA ZORANIĆEVIH PLANINA

"Planine", kapitalno djelo starije hrvatske književnosti koje je proizašlo iz pera Ninjanina Petra Zoranića, možda je najistraživanije, ali i najzagonetnije dopreporodno hrvatsko književno ostvarenje. Usprkos višegodišnjim proučavanjima i mnogobrojnim raspravama, interpretacijama i kritičkim osvrtima najrelevantnijih domaćih ali i stranih povjesničara književnosti, pitanje Zoranićevih "Planina" i dalje ostavlja dovoljno mjesta budućim istraživanjima, analizama i pretpostavkama. "Planine" su nepresušno vrelo nedoumica i zagonetki, te tako, samo po sebi i žarište mnogih neodgovorenih pitanja. Upravo nekim od tih pitanja posvetit ćemo ovaj diplomski rad. Naime, sam rad je koncipiran kroz dvodijelnu strukturu. Uvjetno rečeno, u prvom dijelu rada preokupirat ćemo se, odnosno predstaviti ćemo osvrt na standardna iščitavanja ovog romana. Tu prvenstveno mislimo na pozitivistička tumačenja koja su nastajala tijekom 19. st., koja promatraju "Planine" kao sukus raznorazne antičke i novovjekovne literature koja je Zoraniću pala pod ruke i koju je on u renesansnoj maniri ukomponirao u svoje djelo. U drugom dijelu (koji je po svemu sudeći manje-više istraživačke prirode, a što je ujedno i svrha rada), dokazujemo da ovo književno ostvarenje ima i određene autohtone motive i ideje koji često samo zbog oprečnog pristupa prema njima nerijetko nadilaze i napuštaju okvire onih standardnih i dogmatskih tumačenja smisla književnosti koja su se ustalila i ukorijenila unutar znanosti o književnosti.

Ključne riječi: Petar Zoranić, "Planine", pozitivistička tumačenja, novija tumačenja romana.

Abstract

OLDER AND NEWER READING OF THE MOUNTAINS WRITTEN BY PETAR ZORANIĆ

"The Mountains", a unique piece in Croatian literature emerged from the pen of Petar Zoranić of Nin, perhaps is the most researched and most puzzling Croatian literary work created in the time before the Croatian literary revival. Despite long standing studies and many discussions, interpretations and critical reviews of the most relevant domestic and foreign historians of literature, question of his "The Mountains" still offers plenty of room for future research, analyses and assumptions. "The Mountains" are an inexhaustible source of doubts and riddles, thus, in itself it is the focus of many unanswered questions. Just some of these questions will be observed in this thesis. The work itself conceived through a two-part structure. In the first part of this thesis an overview of the standard reading of the novel will be given. We primarily want to point out the positivistic interpretations that were created during 19th century and which observed "The Mountains" as a summary of various ancient and modern literature which Zoranić incorporated into his work in a Renaissance manner. In the second part, which is apparently of investigative nature, we prove that this literary work has a certain indigenous motifs and ideas often only because of contrary approach to them. Such ideas go beyond those standard and dogmatic interpretations of ventured sense of literature and took root within the science of literature.

Key words: Petar Zoranić, "The Mountains", positivistic interpretations, recent interpretations of the novel.

ILUSTRACIJE

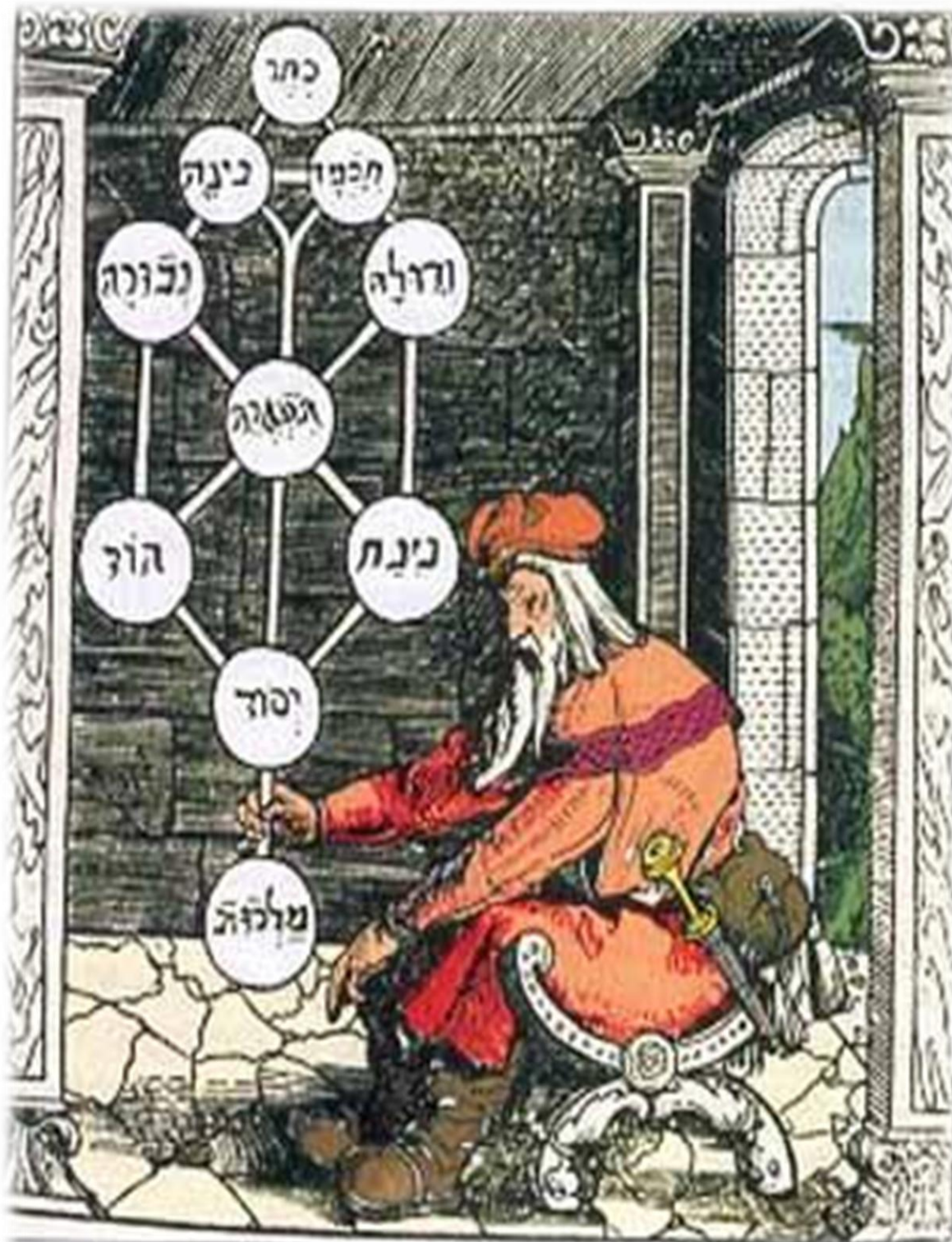

Slika br. 1: Naslovna strana prvog izdanja romana iz 1569. g.

Ilustracije

Slika br. 2. *Botticellijev prikaz Danteovog "Pakla" (1490.)*

Slika br. 3. Srednjovjekovni kabalistički prikaz Drva života

Ilustracije

Slika br. 5. *Andrea Mantegna "Pobjeda vrline nad porokom", 1502., ulje na platnu, 160 x 192 cm, Louvre, Paris.*

Slika br. 4. "Parsifal", (oko 1210.) Wolframa von Eschenbacha